

Krise výchovné funkce současné rodiny

Bc. Jarmila Studeníková

Diplomová práce
2011

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jarmila STUDENÍKOVÁ**
Osobní číslo: **H09299**
Studijní program: **N 7501 Pedagogika**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Krise výchovné funkce současné rodiny.**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti rodinné výchovy.
Příprava metodiky výzkumné části.
Realizace kvalitativního výzkumu popisujícího výchovnou funkci současné rodiny a její krizi.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BREZINKA, W., TUČEK, A. Východiska k poznání výchovy: úvod k základům vědy o výchově, k filozofii výchovy a k praktické pedagogice. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2001. ISBN 80-86263-23-1.

MALACH, J. Teorie metodiky výchovy. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. ISBN 978-80-86723-29-7.

MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.

PIŤHA, P. Výchova, naděje společnosti. 1. vyd. Praha: Poustevník, Studio Gabreta, 2006. ISBN 80-86610-18-7.

RABUŠICOVÁ, M. Škola a /versus/ rodina. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3598-6.

SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.

VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. Pedagogika pro učitele. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Mgr. Ivana Marášková**

Ústav pedagogických věd

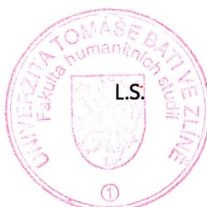
Datum zadání diplomové práce: **19. ledna 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **29. dubna 2011**

Ve Zlíně dne 19. ledna 2011

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Soňa Vávrová, Ph.D.
ředitelka ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 17. 4. 2011

Gludský

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá rodinou a její výchovnou funkcí, podává ucelený obraz o rodinné výchově. Teoretická část nahlíží na rodinnou výchovu jak z pohledu historie a vývoje, tak také rozebírá specifika rodiny a její roli na poli výchovy ze současného hlediska. Pojednává o možných stylech výchovy, o hodnotách v rodině a výchově k nim, o problematice autority a jiných faktorech souvisejících s rodinnou výchovou. Dále se zaměřuje na možná selhávání rodičů ve výchově a hledá odpovědi na otázku, zda skutečně dochází ke krizi výchovné funkce současné rodiny. Tatáž problematika výchovné funkce rodiny a její případné krize je zkoumána praktickou částí s tím rozdílem, že první část diplomové práce nalézá odpovědi v odborné literatuře a druhá část práce zajišťuje odpovědi z pohledu těch nejpovolanějších, tedy samotných rodičů a především pak rodičů-pedagogů prvního stupně základních škol.

Klíčová slova: rodina, výchova, rodinná výchova, historie rodiny a výchovy, funkce rodiny, výchovná funkce rodiny, hodnoty, autorita, styly výchovy, selhávání rodinné výchovy.

ABSTRACT

This thesis deals with the family and its educational function, gives a comprehensive picture of family upbringing. The theoretical part looks at how family education from the perspective of the history and development and also examines the specifics of the family and its role in the field of education from the current perspective. It discusses the possible style of family values and education to them on issues of authority and other factors related to family education. It then focuses on the possible failure of parents in education and looking for answers to the question of whether there is indeed a crisis of educational functions of the contemporary family. The same issue of the educational function of family crisis and its eventually explore to practical parts with the difference that the first part of this work finds answers in the literature and the second part provides answers from the perspective of those most competent, parents themselves, and especially parents-teachers in primary schools.

Keywords: family, education, family upbringing, family history and history education, family function, educational functions of the family, value, authority, styles of education, failure of parenting.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Děkuji PhDr. Mgr. Ivaně Maráškové za ochotnou spolupráci, vstřícnost a odborné vedení této diplomové práce.

Zároveň děkuji všem rodičům, kteří se velkou měrou podíleli na tvorbě výzkumu, a v neposlední řadě děkuji za všechny děti, jež jsou či budou řádně vychovány.

„Vychovávání je věc rodinná. Z rodiny vychází a do ní se zpravidla vrací.“

Johann Friedrich Herbart

„Nikdy nedoženete čas, který jste jim nevěnovali, když byli v hnízdě, malé a zranitelné.“

Guy Gilbert

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 TERMINOLOGIE A ÚVODNÍ NÁHLED DO PROBLEMATIKY RODINNÉ VÝCHOVY	13
1.1 VÝCHOVA A JEJÍ FILOZOFIE	13
1.2 RODINA A JEJÍ POJETÍ.....	15
1.3 RODINA A JEJÍ PROMĚNY	17
1.4 DÍLČÍ ZÁVĚR PROBLEMATIKY RODINNÉ VÝCHOVY	22
2 VÝZNAM RODINY A JEJÍ FUNKCE	24
2.1 VÝCHOVNÁ FUNKCE RODINY.....	26
2.2 SELHÁVÁNÍ RODINNÉ VÝCHOVY.....	29
2.3 PRÁCE S RODINOU	34
2.4 SPOLUPRÁCE RODINY A ŠKOLY NA VÝCHOVĚ A VZDĚLÁVÁNÍ.....	34
3 DALŠÍ FAKTORY A SLOŽKY VÝCHOVNÉ FUNKCE RODINY	38
3.1 DIMENZE DĚTSKÉ OSOBNOSTI.....	38
3.2 HODNOTY TÝKAJÍCÍ SE RODINY, VÝCHOVA K HODNOTÁM	39
3.3 PROBLEMATIKA AUTORITY	42
3.4 VÝCHOVNÉ STYLY V RODINNÉM PROSTŘEDÍ	44
3.5 METODY RODINNÉ VÝCHOVY	45
3.6 MRAVNÍ VÝCHOVA.....	46
3.7 VÝCHOVA K PRÁCI	47
3.8 BOLEST VE VÝCHOVĚ	48
3.9 VÝCHOVA PŘÍBUZNÝMI	48
II PRAKTICKÁ ČÁST	49
4 METODOLOGIE VÝZKUMU „KRIZE VÝCHOVNÉ FUNKCE SOUČASNÉ RODINY“	50
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍL VÝZKUM	50
4.1.1 Dílčí výzkumné otázky	50

4.2	DESIGN VÝZKUMU	51
4.3	VÝZKUMNÝ VZOREK	51
4.4	VÝZKUMNÁ METODA.....	53
4.5	ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT	56
4.6	PRAVDIVOST A PLATNOST VÝZKUMU	57
4.7	ETICKÉ POŽADAVKY VÝZKUMU.....	57
4.8	PRŮBĚH VÝZKUMU	57
5	VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	60
5.1	RODINA – STAV, VÝZNAM, PODOBY A SPECIFIKA, CENĚNÉ CHARAKTERISTIKY	62
5.2	RODIČE - CHARAKTERISTIKA A VÝPOVĚDI, VÝCHOVNÁ PŮSOBENÍ, VZOR A AUTORITA.....	64
5.3	DĚTI - CHARAKTERISTIKA A VÝPOVĚDI, POTŘEBY, VYCHOVANOST	66
5.4	VÝCHOVA - STAV, VÝZNAMNÉ ATRIBUTY, PRARODIČE, VÍRA	67
5.5	ČAS - MÍRA, MOŽNOSTI.....	70
5.6	ZMĚNA – SROVNÁNÍ, VÝVOJ	72
5.7	OBTÍŽE – PROBLÉMY, POCHYBENÍ	73
5.8	PODPORA A POMOC – MOŽNOSTI, RADY	76
6	ZÁVĚR VÝZKUMU	78
	ZÁVĚR.....	81
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	83
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	86
	SEZNAM TABULEK.....	87
	SEZNAM PŘÍLOH.....	88

ÚVOD

Jestliže zhodnotíme, jak rodiče a současná doba působí na děti, jsme schopni porozumět také tomu, v čem se situace výchovy změnila (máme na mysli vůči předešlým generacím) a tedy jsme schopni porozumět tomu, čím jsou naše děti jinými a proč tomu tak je. Tímto zjištěním dospějeme k tomu, že nabídneme možnost podporovat taková působení, jež jsou pozitivní a naopak – eliminovat ta působení, jež jsou nežádoucí, a tedy negativní. Mluvíme tedy o působeních, které s sebou současná doba, a tedy i rodina přináší. Současná rodina je zkoušena celou společností a jejími vlivy tím, jak má své děti vést, jakým směrem, tedy k jakým hodnotám a co vlastně od dětí vyžadovat.

Je zřejmé, že se změnami společnosti jdou nutně ruku v ruce i změny ve výchovných přístupech. Dítě je daleko více uznáváno jako autonomní osobnost, u níž zásadně respektujeme její práva. I do českých rodin stále více proniká západní styl výchovy v duchu liberalismu a demokratismu. Ptáme se však – umí s tímto přístupem čeští rodiče zacházet?

Troufáme si tvrdit, že snad každá generace oplývá skepsí a kritikou na generace po ní následující. Nejinak je tomu na poli rodinném a výchovném. Ale i přesto, že rodina prochází určitými změnami, vždy bude tím, co stabilizuje celou společnost. Ať již jsou změny či pomyslná krize rodiny jakékoliv, neměnným základem a jádrem v ní pořád zůstává a zůstane touha po dětech, jejich výchova a péče.

Pole zájmu této diplomové práce se zaměřuje na význam kvalitních sociálních vztahů, především vztahů mezi rodiči a dítětem. Nepodceňujme onen význam a odměnou nám bude kupříkladu jedna z možností prevence nejrůznějších sociálně patologických jevů vyskytujících se hojně v současné společnosti. Nad rodičovskými povinnostmi a závazky vůči nezletilému dítěti nelze diskutovat, povinností rodičů je výchovný závazek plnit, a to s kýženými výsledky.

Výchovná funkce rodiny se do jisté míry prolíná s výchovně-vzdělávací funkcí školy. Obě funkce necht' mají za úkol se doplňovat, ne být v rozporu. Otázka předávání zodpovědnosti za stav výchovy mezi těmito dvěma nejvýznamnějšími výchovnými institucemi je tedy nejen v současné době nasnadě.

Závěrečná práce je členěna na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část je vymezena v kapitolách do počtu tří. První kapitola seznamuje čtenáře se základní terminologií daného tématu a obestírá problematiku vývoje rodiny a výchovy až do současné podoby.

Druhá kapitola nastiňuje praktický význam rodiny, její funkce, především pak funkci výchovnou, uvádí možnosti výchovného selhávání rodičů a posléze rady pro rodiče, neopomíjí otázku spolupráce rodiny a školy na poli výchovy. Třetí kapitola se zabývá dalšími složkami a faktory výchovného působení v rodině. Praktická část je také rozprostřena do tří kapitol, a to do samotné metodologie výzkumu, vyhodnocení výzkumu a vyvození závěrů praktické části.

Na závěr uvedme, že problematika (nejen) současné rodiny a její výchovné funkce je nesmírně důležitou, ač mnohými nedoceněnou.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 TERMINOLOGIE A ÚVODNÍ NÁHLED DO PROBLEMATIKY RODINNÉ VÝCHOVY

1.1 Výchova a její filozofie

Filozofii výchovy zmiňujeme v samotném úvodu, neboť výchova s filozofií bezesporu neodmyslitelně souvisí. Pešková (2002) uvádí, že každé vědomé výchovné působení je založeno na nějakém filozofickém pojetí člověka a jeho vztahu ke světu, na pojetí lidského zakoušení světa a jednání.

Brezinka (2001) dává v souvislost počátky a rané formy výchovy se samotným počátkem lidské existence. Tato výchova probíhala pochopitelně uvnitř rodiny, zato však pouze neformálně a příležitostně. Teprve se vznikem učitelského povolání se stala výchova systematickou činností.

Výchovou dle Vališové, Kasíkové (2007, s. 330-331) „rozumíme soustavné a systematické působení na jedince (či skupinu), které je zaměřeno na kultivaci prožívání, seberegulací pak na osvojení si příslušnou kulturou vyznávaných hodnot a žádoucích sociálních kompetencí“. Dle Střelce (2005) výchova – tedy proces záměrného působení na jedince – slouží k dosažení pozitivních změn v průběhu jeho vývoje. Prekopová (2008) chápe výchovu dítěte především z hlediska respektování jeho osobnosti, a to s veškerými jeho zvláštnostmi tak, abychom je co nejvíce milovali.

Brezinka (2001) podmiňuje rozšíření zájmu o výchovu již samotnou povinností rodičů vychovávat své děti a povinností učitelů vychovávat své žáky. Souhrn poznatků o výchově sdružujeme pod označením pedagogika či teorie výchovy. Autor pojednává o podstatě výchovy, v čem se tato lidská činnost liší od činností ostatních. Člověk sleduje svým jednáním určitý účel, neboli chce dosáhnout ovlivnění jednoho nebo více jiných lidí. Výchovné jednání tedy považujeme za mezilidskou, sociální aktivitu. Obecným účelem výchovy je tedy vyvolání určité kvality osobnosti, tímto má autor na mysli, že vychovávaný získává určité schopnosti, dovednosti, znalosti, názory a přesvědčení, postoje či způsoby chování. „Ten, kdo vychovává, chce chovance učinit v nějakém ohledu lepším, dokonalejším a zdatnějším, než jakým dosud je“ (Brezinka, 2001, s. 52).

Výchova člověka je posláním, které reguluje proces vývoje lidského jedince – organizuje a usměrňuje rozvoj sil dítěte a mladého člověka. „Výchova způsobuje to, k čemu v říši zvířat

dochází spontánně: připravuje k životu. Ale zároveň umožňuje to, co už není dostupné zvířatům, tj. dosáhnout vnitřní dospělosti v podobě vlastní osobnosti“ (Vítek, 2006, s. 8).

Makarenko (1947) upozorňuje na podstatu výchovy, kdy správná a normální výchova dítěte je daleko snadnější než je tak tomu u převýchovy, rodiče pak mají vychovávat své potomky tak, aby nebyla potřebná náprava.

Filozofii rodinné výchovy zakončujeme moudrou zásadou, a to respektováním zásady přiměřenosti, neboť na ní stojí a padá výchova každého dítěte v jakékoli době, v jakýchkoli sociálních podmínkách a s jakýmkoli uznávanými hodnotami (Smolová, 1990).

Faktory ovlivňující charakter výchovy

Výchova je neodmyslitelně spjata se stavem společnosti. Abychom tedy pochopili problematiku proměn výchovy, musíme na ni nahlížet z hlediska společenských změn, a to jak změn globálních, tak změn týkajících se dané země. Uvádíme zde proto výčet společenských změn majících vliv na charakter výchovy, a to jsou dle Pelikána následující globální trendy (2007, s. 15-27): „Výkonová společnost (změna hodnotových stupnic, preferována úspěšnost), informační exploze a vliv médií (mezilidská komunikace je často nahrazována komunikací zprostředkovanou technikou, změna systému osobních vzorů), boj o trvale udržitelný rozvoj, rozkolísanost trvalých hodnot, dezintegrace osobnosti (zakotvení osobnosti v nejrozličnějších sociálních skupinách), některé další typické rysy současné doby (uspěchanost doby, přelidněnost lidských sídlišť vedoucí k nezájmu o druhé, ke lhostejnosti, ztráta smyslu pro odpovědnost, rozchod s tradicí, rostoucí poddajnost lidstva vůči doktrínám, devastace prostředí, genetický úpadek, nebezpečí atomové zkázy).“

Považujeme za vhodné dále uvést dle Pelikána (2007) specifika české současnosti: přechod k demokratické společnosti (existenční problémy, nezaměstnanost, chudoba), diferenciací populace (rozevírání nůžek mezi bohatými a chudými, konkurenční boj, naučená bezmocnost, potřeba výchovy k samostatnosti, k solidaritě s druhými), vliv globalizace na ztrátu národního vědomí, specifika zakládání rodin v naší společnosti (oddalování zakládání rodin a narození dětí, volné svazky, nárůst rozvodovosti, snížení porodnosti, kariéra, profese, výdělek peněz – nedostatek času rodičů na rodinný život).

Právě poslední zmiňovaný bod týkající se specifické zakládání rodiny je dle našeho názoru stěžejním pro změnu charakteru výchovy v rodině, o níž tato diplomová práce pojednává. Podrobnější výčet dále uvádíme v podkapitole týkající se specifík novodobé rodiny.

1.2 Rodina a její pojetí

Vymezení definice rodiny není snadným úkolem, neboť toto vymezení je nejednotné, často mnohdy neexaktní a obecné. Abychom lépe pochopili onu nejednotnost, definujeme rodinu dle několika oblastí, které k ní mají nejbližší a u nichž rodina je předmětem jejich zkoumání.

Giddens (1999) chápe rodinu jako skupinu, jejíž členové jsou přímo spjati příbuzenskými vztahy, v rodině jsou za výchovu dětí odpovědní její dospělí členové. Vztah příbuzenství vzniká sňatkem anebo pokrevstvím.

Rodina z hlediska moderní rodinné politiky je definována jako soubor manželů či partnerů s jedním nebo více dětmi, popřípadě soubor jednoho rodiče s jedním nebo více dětmi, jež spolu bydlí a hospodaří. Pro přesnější vymezení je užíván pojem rodinná domácnost, v níž žijí i jiné osoby a jejíž jádro tvoří rodina úplná či neúplná. Nejvíce je podporována taková rodina, v níž žijí ekonomicky závislé děti. V rodině se děti setkávají s prvním společenským modelem, jenž zásadním způsobem determinuje vývoj osobnosti a mezilidské vztahy, přenáší specifické modely chování. Rodina je institucí přínosnou pro civilizační, kulturní a mravní úroveň celé společnosti (Krebs, Durdisová, 2010).

Rodina jakožto sociální zařízení tvoří soukromý prostor, jenž slouží k reprodukci společnosti a jenž je do značné míry kryt vůči veřejnému a hektickému světu. Rodina je vyrovnávacím prostředím změn ve svém okolí, její tvar a vnitřní uspořádání jsou neměnné, jejím cílem je ochrana svých členů. Právě rodinou je celá společnost chráněna před zhroucením. Široké vymezení definice rodiny je obsaženo v institucionálním zajištění reprodukce lidského jedince, a to zcela legitimně, nebo ve společnosti uznaném způsobu rození a vychovávání dětí (Možný, 2006).

Abychom lépe nastínili také situaci pojmu postmoderní rodiny, uvádíme zde znaky, jež má dle Shortera (In Možný, 2006) obsahovat, a to hodnotovou diskontinuitu mezi dětmi a rodiči, jež vyplývá z větší hodnotové závislosti dětí na masmédiích (než na rodičích), dále nestabilitu párového života, tato se odráží především v narůstající rozvodovosti či nesezdaného soužití, demolici nukleární rodiny a jejího „hnízda“ v důsledku liberalizace matek-žen.

Kramer (In Sobotková, 2001, s. 22) definuje rodinu jako skupinu lidí, jež mají společnou historii, současnou realitu a budoucí očekávání „vzájemně propojených transakčních vztahů“; členové rodiny jsou často propojeni „hereditou, legálními manželskými svazky, adop-

cí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty; kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu“.

Veřejné, sociologické, soukromé i psychologické prvky rodinného systému nastiňuje Možný (In Sobotková, 2001, s. 22) takto: „Rodina je dnes vnímána současně v řádu světa ji obklopujícího jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně hierarchizovaná a kulturně omezující a současně jako zvláštní soukromý svět autenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emocionality.“

Rodinná výchova

Rodinnou výchovou rozumíme rodičovskou výchovu dětí a mladistvých, rodinné prostředí má primární výchovnou funkci a ovlivňuje nejvýznamněji formování mladého člověka. Pokud mluvíme o rodinné výchově uskutečňované ve školním prostředí, tato má za cíl seznámit žáky s manželstvím a rodinným fungováním, s péčí o děti, se zdravou stravou a samotnou péčí o zdraví, se sexuální výchovou, s prevencí patologických jevů aj. (Průcha, Walterová, Mareš, 2009).

Rodinná výchova má za cíl vychovat mravního a charakterového člověka tak, aby se dokázal uplatnit v osobním, rodinném i společenském životě. Procesem rodinné výchovy rozumíme předávání společensko-historických zkušeností, přípravu mladé generace na rodinný život a práci v nových společenských podmínkách (Pasternáková, 2010).

Z hlediska výchovy a prevence hovoří metodická pomůcka MŠMT (In Malach, 2007) o tom, že právě rodinná výchova (a dále výchova ve školním prostředí) je tou nejlevnější a především nejzdravější pro zdravý vývoj dětí, dobrá výchova dále podporuje prevenci zdraví a životu znehodnocujících jevů a závislostí.

Rodičovská odpovědnost

Zákon o rodině (č. 94/1963) je v České republice platnou legislativou, jež vymezuje veškerý souhrn práv a povinností rodičů vzhledem k péči o nezletilé dítě. Tento soubor zahrnuje péči o zdraví, dále vývoj tělesný, rozumový, mravní a citový. Rodiče tedy vykonávají svá práva a povinnosti za předpokladu, že důsledně chrání zájmy dítěte, dohlíží v na ně v sou-

vislosti se stupněm jeho vývoje. Rodiče jsou povinni užívat pouze takových výchovných prostředků, jež se nedotýkají samotné dětské důstojnosti, zdraví a vývoje. Dítě má právo vyjadřovat se dle vlastního názoru k výchovným opatřením, má právo na informace a právo vyjadřovat se svobodně k rodičovským rozhodnutím. Rodiče jsou taktéž povinni zastupovat a spravovat jmění nezletilého (Matoušek, 2008).

Zákon o rodině dále kupříkladu stanovuje, že výchova dětí je jednou z rozhodovacích úloh rodičů a rodičovská odpovědnost je logicky spojena s oběma rodiči.

1.3 Rodina a její proměny

Historie rodiny

Tak jako všechno podléhá změně a vývoji, tak i rodinnou instituci jsme schopni vymezit v historickém kontextu. Současnou rodinu nelze odloučit od svých dějin. Singly (1999) nastiňuje, jak se rodina postupně vyvíjela v soukromou zónu, jejíž členové stále více cítí potřebu být spolu a sdílet intimitu, kvalitu vztahů.

Matoušek (1997) uvádí nejprve rodinu starého Řecka. Zde se rodina neurčovala dle pokrevního příbuzenství, ale dle majetku. Rodina byla vedena patriarchálně a byla silně spjata s dědičným právem nejstaršího syna. Muži byli povinni vstupovat do manželství. Pro řeckou společnost byly cenné pouze zdravé, chtěné a v manželství narozené děti.

Dalším významným obdobím pro pojetí rodiny se stává křesťanský středověk v Evropě. Zde mluvíme taktéž o patriarchátu, který zde byl prvořadým. Rodina je v této době nejvýznamnější společenskou a výrobní jednotkou, dále však také jednotkou výchovnou a socializační (Matoušek, 1997).

Evropská rodina přecházející od tradic k modernitě je dalším vývojovým obdobím. Vývoj techniky, urbanizace, industrializace a nárůst dělby práce měl za následek postupný rozpad patriarchátu. Emancipace žen v tomto období znamenala naprostou změnu rodiny, kdy matky vykonávající i práci mimo domov změnilly postavení otců v rodině – tito již nebyli jedinými živiteli. Manželství z rozumu se začala vytrácet na úkor manželství z lásky/zamilovanosti, cílem rodiny přestává být pouze růst majetku a narození mužského potomka (Matoušek, 1997).

Taktéž Giddens (1999) označuje moderní rodinu za instituci, ve které jsou členové úzce spjati citovými vazbami, pro kterou je typické vlastní soukromí a co je důležité, která svou působnost realizuje výchovou dětí.

Historii vývoje rodiny je velmi důležitá. Neboť z ní se dovídáme, že probíhá neustálý vývoj samotné společnosti, se kterým sbíráme stále bohatší zkušenosti. Jednotlivé prvky výchovy se mění, obměňují, myslíme tedy na to (jak popisuje Piťha, 2006), že se mění i svět dětí, jež vychováváme, oproti světu našeho dětství. Změny nezastavíme a ani nechceme – naším úkolem je spíše chránit samotný platný základ výchovy nepodléhající změnám a lidské společnosti.

Specifika novodobé, „porevoluční“ rodiny

Specifika současné rodiny zmiňujeme proto, že společnost i instituce rodiny prochází výraznými změnami, které však mohou oslabovat právě výchovnou funkci. Uveďme si alespoň některé z nich.

Způsob života rodiny se zřejmě nutně odvíjí od proměn způsobu života ve společnosti, samozřejmě s ohledem na každého jedince, jenž má své vlastní specifické životní podmínky a potřeby. Životní podmínky vymezují prostor člověka, v němž se pohybuje, naznačuje možnosti a meze jeho chování. Po roce 1990 došlo v české společnosti k řadě změn ve způsobu života. Můžeme říci, že došlo především ke změnám v oblasti hodnotové orientace, k rozšíření svobodné volby ve všech oblastech, avšak s přihlédnutím k tomu, že jednotlivci se snaží nalézt soulad mezi svými hodnotami a zvoleným způsobem života. Ochota přizpůsobovat se měnícím podmínkám je logicky nižší u starší a střední generace, přičemž mladá generace je díky své mobilitě a vyšší schopnosti adaptace náchylnější k přejímání nejrůznějších vzorů a tendencí, jež mohou být mnohdy až „nezdravě“ jednostranně přeháněny. Jako příklad bychom si mohli uvést přejímání liberálnějších stylů vedení ve výchově. Rozšiřují se čím dál více konzumní tendence, a to v důsledku ekonomického postavení jednotlivců i skupin. Spotřební orientace převažuje nad kulturními statky. Podotýkáme, že v současné hodnotové orientaci spojené se způsobem života se stále objevuje na předních příčkách potřeba „mít děti“, tedy orientace na „řádný“ rodinný způsob života (Tuček, 2003).

Zabýváme se konkrétně typem západní rodiny a jejího vývojového cyklu. Pro rodinu s předškolním dítětem je typické, že narozené dítě je zcela odkázáno na péči rodičů. Pro výchovu je nejvhodnější svazek rodičů, který je trvalý. Je velmi zajímavé, že se lidé velmi brzy dokážou chovat rodičovsky (již od osmi let). Rodičovské chování je tedy do značné míry vrozené, ale taktéž naučené. Rodiče si ke svému dítěti vytváří vztah ještě před porodem. Je dokázáno, že narození především prvního dítěte do rodiny je zátěžovým a často krizovým obdobím. Současné trendy přispívají k tomu, že moderní rodiče často svěřují své děti školám a školám velmi brzy. S nástupem dětí do školy se rodiče musí srovnat s přiměřenými nároky, jež na ně budou klást, a dále s pouze částečným předáním výchovy školní instituci – ne vlastní rezignaci. Funkčnost rodiny je zachována nejčastěji společně stráveným volným časem (Matoušek, 1997).

Změny se kupříkladu dále týkají právě výše avizované oblasti trávení volného času, a to jak po stránce objemové, tak strukturální, nebo délky pracovní doby a angažovanosti v práci. Domácí práce a péče o děti a rodinu charakterizujeme jako polovolný, tedy vázaný čas. Volný čas prošel jistými změnami v oblasti preferovaných aktivit. Dodejme, že kategorie „péče o děti“ je z výzkumného šetření z roku 1999 popsána takto: 2 a více hodin denně se jí věnuje 16,1 % dotazovaných, méně než 2 hodiny denně 9,7 %, několikrát týdně 11,9 %, jednou týdně 4,7 %, několikrát za měsíc 5 %, jednou měsíčně 1,3 %, párkrát za rok 3 % a vůbec ne 48,3 % (Tuček, 2003).

Specifika nyní vymezujeme vůči sociální síti rodinné instituce. V asociaci s rodinou si nejčastěji vybavujeme obraz otce, matky a dětí. Mluvíme tedy o rodině úplné neboli nukleární. Ovšem realita nabývá naprosto jiných rozměrů. Matoušek (1997) popisuje, že odhadem tvoří českou populaci tyto rodiny pouze třetinu rodin a až pětinu veškerých domácností. Zbývající rodiny jsou tedy tvořeny kupříkladu takto: lidé žijící sami, jeden rodič s dítětem, či nejrůznější generační konstelace. Proč ovšem zmiňujeme pojem nukleární rodina? Ani tato, na první pohled ideální sestava, není schopna zcela soběstačného osamoceneného a nezávislého bytí ve společnosti, neboť nepostradatelnou se jí stává sociální okolí, na něž musí být určitým způsobem napojena. Právě sociální síť rodiny značně ovlivňuje schopnost výchovy dětí v rodině. Matoušek (1997) označuje za sociální síť rodiny koalici rodin určitým způsobem na sobě závislých, popř. i další nepříbuzné lidi (známí, pracovníci institucí, kteří jsou v kontaktu s rodinou).

Co se týče demografického hlediska, dochází k postupnému úbytku české populace a její věková struktura stárne. Rodinné sňatkové chování je taktéž oslabováno. Osud českých rodin je mimo jiné dán přirozenou reprodukcí obyvatelstva, neboť porodnost, ač přes výjimečně silné ročníky, které v posledních letech míru porodnosti zlepšily, stále klesá. Hodnotová orientace na rodinu a rodičovství je však stále ve výsadním postavení, což nás může naplňovat určitou mírou optimismu. Avšak odkládání vstupu do manželství i přes přítomnost dětí a stále narůstající rozvodovost už tak pozitivně nevyznívají (Tuček, 2003).

Určitým specifikem současné rodiny nazýváme trend odkládání mateřství. Tento trend je dán sociodemografickými faktory, kterými jsou zvyšování vzdělanosti a zaměstnanosti žen (budování pozice či kariéry), rozmanitější formy života rodiny (vysoká rozvodovost a opakovaná manželství, často mladší partner starší matky, svobodné matky či nesezdané páry) a existence kontroly porodnosti (možnost načasování). Dalším specifikem míníme zvyšování bezdětnosti, která je však mnohdy nedobrovolnou v důsledku neplodnosti, dále rodiny s jedním rodičem (v 90% jsou to matky) a nevlastní (doplňené) rodiny. Důvody výchovy pouze jedním rodičem jsou rozvod či rozchod, ovdovění, adopce osamělou ženou a porod mimo manželství (Sobotková, 2001).

Problémem současné kultury rodiny je fakt, že i přesto, do jaké míry se zdůrazňuje důležitost výchovy v rodině z hlediska tvorby povahy dítěte i duševní stability dospělých, naše kultura již přímo nenabádá, aby jednotliví lidé zakládali rodiny vlastní. Neboť jedinec má již možnost seberealizace i v jiných prostředích – v práci a v budování své profese a kariéry, ve svých zálibách aj. (Matoušek, 1997).

Rodina se proměňuje také díky rozmanitějším formám rodinného chování. Můžeme říci, že stejně jako narůstá počet bezdětných žen, zůstává i počet tradičních rodin s vyšším počtem dětí. Znovu podotýkáme, že „dítě a rodičovství nepřestávají být vysoce uznávanou hodnotou, ale obtížněji se hledají cesty jejího naplnění, zvláště chtějí-li mladí lidé současně dosáhnout dalších žádoucích životních cílů, pro něž jsou v současnosti širší příležitosti, než tomu bývalo dříve“. Dodejme tedy, že vysoce preferované hodnoty rodiny a manželství jsou dány do konfrontace s liberálnějším přístupem, uvolněnými vazbami, utlumením některých funkcí, s ekonomickým zázemím a kariérou (Tuček, 2003, s. 48-50).

V rodině se stávají důležitými její spojenectví: vztah mezi matkou a dítětem, spojenectví muže a ženy, vztah mezi rodičem a dítětem stejného pohlaví. Poslední spojenectví ovlivňuje nápodobu, učí sexuální roli, rozvíjí intelekt. Je výzkumy doloženo, že pokud např. v

rodině není absence otce, u chlapců je sníženo riziko kriminálního chování v období dospívání. V rodině se dále vyskytuje spojenectví rodiče a dítěte opačného pohlaví, či spojenectví samotných dětí. Problematikou spojenectví se nezabýváme náhodně - neboť pokud dítě nemá možnost vytvořit pevnou vazbu alespoň s jedním rodičem a postrádá tak rodičovskou péči, dochází u něj k deprivaci, která má při dlouhodobém působení závažné důsledky. Dalším závažnou příčinou (sub)deprivace je rodičovská nevšímavost či dokonce záporný postoj k dítěti (Matoušek, 1997).

Singly (1999) zmiňuje dvě protikladné dimenze, teze Émila Durkheima o současné (chceme-li moderní) rodině. Rodina se čím dál více stává soukromou záležitostí, privatizuje se, uzavírá před společností a klade důraz na vzájemné vztahy vně, na druhou stranu se však paradoxně stále více stává věcí veřejnou, „socializuje se“ zásahy státu.

Dle našeho mínění považujeme taktéž za specifický faktor působící na stav současné české rodiny sociální politiku státu. Sociální politika státu podporuje rodinu v mnoha ohledech, avšak právě v české společnosti tomu tak úplně není. Ať již mluvíme o dávkách poskytovaných rodinám státem, o daňových úlevách, nebo o státní podpoře mladým rodinám a jejich bydlení, v tom všem a jistě i v jiných ohledech ČR pokulhává za ostatními západními zeměmi (Matoušek, 1997). Právní, ekonomická a sociální opatření státu na podporu rodiny popisují Krebs, Durdisová (2010).

Pitřha (2006) kritizuje české zákonodárství, které nepodporuje instituci rodiny. Z hlediska ekonomického jsou více podporovány matky svobodné nežli úplné rodiny, jež jsou také tímto destabilizovány. Biddulph (2009) na závěr svého pojednání o tajemství ve výchově šťastných dětí poukazuje na možnost vzniku a působení rodičovského hnutí, jež by mohlo do jisté míry ovlivnit formování současného a budoucího světa, dále autor nastiňuje manifest ke zrovnoprávnění rodiny, jehož podobu uvádíme v příloze PI.

Pohled na vývoj výchovné funkce rodiny

V této práci vícekrát zmiňujeme vztah společnosti a rodiny a jejich spjatý vývoj. Snad bychom mohli i říci, že výchovný systém je odraz stavu společnosti. Rodinná výchova se tedy významně liší v různých etapách české historie.

Tradiční evropská rodina se soustřeďovala především na plnění funkce ekonomické. Giddens (In Haškovcová, 2010) uznává, že výchova dětí nebyla podstatná ani tak pro děti, ani

pro rodiče, jako spíše pro přínos do společného hospodaření. Plození dětí a jejich výchova byly pro tuto dobu samozřejmostí.

Střelec (2005) uvádí jako příklad 50. léta 20. století, kdy život v socialismu prosazoval zaměstnanost oběma rodiči, tudíž jsou rodiče nuceni předat ve značné míře výchovnou odpovědnost jiným institucím. Dle autora vznikají tedy instituce jako družiny mládeže, internátní školy, školní kluby, domy pionýrů a mládeže, lidové školy umění, pionýrské stanice, osvětová střediska, knihovny a čítárny pro děti, kina a divadla pro děti aj. V tomto období byla silně podceňována funkce rodiny ve výchově. Abychom však neodsuzovali formu výchovy v éře po druhé světové válce, Střelec (2005) dodává, že již názory významného myslitele Platóna nesou náboj (nejen) plné kontroly výchovy dětí státem. Ovšem dále již od 60. let 20. století stále více zaznívají názory, jež upozorňují na nezastupitelnost rodiny ve výchově dětí.

Pokud diskutujeme o výchovné funkci současné rodiny a případně její krizi, to vše je umožněno pouze s náhledem do historie. Mnozí odborníci, snad oprávněně, popisují krizové stavy nynějška. Ovšem tyto stavy rodina zažívala možná již od počátku svého vzniku, v různých kulturách různých zemí, toto tedy mějme na paměti (Havlík, Kořa, 2002).

1.4 Dílčí závěr problematiky rodinné výchovy

Děti a jejich výchova jsou tématem velice závažným, ač se tak tomu na první pohled nezdá. Děti tvoří dějiny. Pohlížejte na děti jako na budoucí otce a matky, tedy na ty, jež budou taktéž vychovávat své děti. Proto dbejme na výchovu dětí, aby i ony byly dobrými rodiči. Na děti však pohlížejte také jako na naše stáří. Tudíž pokud budeme správně vychovávat, zajistíme si šťastné stáří. Naopak špatnou výchovou předurčujeme budoucí hoře, slzy a naše provinění se. Rodiče proto musí mít neustále na paměti svou dalekosáhlou odpovědnost, nejen vůči sobě a svým dětem, ale i vůči celé společnosti (Makarenko, 1947).

Piřha (2006, s. 196-197) se na konci svého pojednání o výchově, nazvané nadějí společnosti, zamýšlí nad otázkou, co máme tedy dělat pro dobrou a přínosnou výchovu našich dětí. Autor, jakožto katolický kněz s mnohaletými zkušenostmi, pokládá v první řadě za nejdůležitější znovuvytvořit základ výchovy – a to mravný život. Pozornost zaměřuje na samotné rodiče, dále také vychovatele a učitele, neboť tyto jsou nejvíce odpovědní za stav výchovy mladých generací. Autor se k nim obrací s otázkou „Co mají udělat navíc oproti všem ostatním?“, neboť je třeba děti chránit pro budoucí život a učit je těmito vlastnostem:

úctě (ocenění a hájení druhých, hájení hodnot) a vděčnosti (opaku plýtvání a samozřejmosti, povrchnosti a nudy), kázni a střídmosti (udržování tělesného zdraví a pomalejší spotřebě zdrojů), soudržnosti (zodpovědnosti, lidské důstojnosti, opaku sobectví), statečnosti, dělnosti (důstojnosti bránící lenosti a nudě, radosti z obdarování).

V této práci považujeme za nutné uvést taktéž myšlenku Piťhy (2006), který polemizuje nad tím, kdo všechno je za stav výchovy v současné české společnosti zodpovědný. V autorově výčtu „spolupachatelů“ se samozřejmě objevují rodiče, učitelé a dále také média (televizní programy), jež dětem předávají špatné vzory jednání a chování, v podstatě se na stavu výchovy podílí celá společnost, často svou nemravností, pohodlností, leností a nezodpovědností. Ovšem autor dále poukazuje i na odborníky – psychology, pediatry, logopedy aj. – jež měli již dávno upozorňovat na své obavy a demonstrovat je na veřejnosti, jak se tomu děje pokradmu pouze v odborných časopisech. Za stav výchovy odpovídáme tedy všichni (v čele s rodinou a školou), na což v této diplomové práci veřejně a hlasitě apelujeme.

Na závěr kapitoly dále apelujeme na rodiče, že nemohou výchovu svých dětí pojímat pouze jako možnost „volnočasové aktivity“. Výchova se musí stát pravidelnou, neodkladnou, za jejíž výsledek rodiče odpovídají. Zanedbávání nebo skutečné nekonání výchovné funkce rodičů nesmí být za normálních skutečností tolerováno a ospravedlňováno. Za špatnou výchovu by měl být dokonce uložen trest (Malach, 2007).

2 VÝZNAM RODINY A JEJÍ FUNKCE

Funkce rodiny byly po dlouhou dobu pro řadu odborníků, především pak sociologů takovou proměnnou, jež nepodléhá zásadním změnám a neliší se tak významně od doby, kdy vznikla lidská civilizace (Možný, 2006). Ovšem funkce rodiny nejsou statickými, neměnnými, podobně jako všechno ostatní podléhají svému vývoji a my tyto změny popisujeme.

Funkcemi rodiny chápeme úkoly, jež rodina plní vůči svým členům a také vůči celé společnosti (Střelec, 2005). V úvodu této kapitoly pojednávající o samotných funkcích rodiny nastiňujeme základní schopnost rodiny – a tou je fungování ve čtyřech rozhodujících oblastech (Sauber, In Sobotková, 2001): osobní fungování (kterým rozumíme spokojenost jednotlivých členů rodiny se svou rolí a také pozicí), manželské/partnerské fungování (zde mluvíme o vzájemném souladu a spokojenosti v oblasti sexuality), rodičovské fungování (ve kterém jsou právě rodiče odpovědní za výchovu dětí, fungování v této oblasti souvisí i s pocitem obohacení díky rodičovské roli) a socioekonomické fungování (zahrnuje ekonomické postavení rodiny, její sociální začlenění a podpůrnou sociální síť). Právě oblast rodičovského fungování je předmětem zkoumání této závěrečné práce.

Jestliže jsme položili jádro práce na funkčnosti rodiny či spíše otázce, zda nedochází k její krizi – v našem případě v oblasti výchovy, nevycházeli jsme pouze z osobního předpokladu, jenž vyznívá tak pesimisticky. Kupříkladu Střelec (2005, s. 70) přímo dokládá, že „rodina 21. století prochází krizí nebývalého rozměru“. Autor zmiňuje problematiku morálního hlediska výchovy (kterou v této práci taktéž uvádíme), kdy se ve výchově odráží snad nejvíce právě rodinná nestabilita, problematika rodičovské autority či chudost emocionálního prostředí v rodinné instituci, nejistota rodičů v ekonomické oblasti a z ní často vyplývající nejistota v hodnotách rodiny. Možný (2006) dokládá spisy nejstaršími a morálně normativními, že jakmile nejsou plněny rodinné závazky (vyložíme si je jako funkce rodiny), síla celé společnosti se postupně vytrácí.

Ať již rodina nabývá v různých epochách historie lidstva jakýchkoliv podob, vždy můžeme s přesvědčením tvrdit, že právě ona je tím nepostradatelným prvkem, který stabilizuje společnost, jejíž podoba může být různá. Podle Možného (2002) už Konfucius oplýval tvrzeními, že štěstí a prosperita závisí na řádném chování se v rodinném životě.

Nyní se podívejme blíže na jednotlivé funkce rodiny, které předurčují samotný význam rodinné instituce. Členění funkcí rodiny se liší dle různých autorů, zde uvádíme např. vy-

mezení Střelce (2005, s. 111), jenž rozlišuje funkci „ekonomicko-zabezpečovací, biologicko-reprodukční, funkci odpočinku a regenerace tělesných a duševních sil, emocionálně-ochrannou a výchovně-socializační funkci“.

Z biologického hlediska mluvíme o udržení samotného lidstva. Mnohdy se o rodině mluví jako o základní jednotce lidské společnosti. Díky biologicko – reprodukční funkci rodiny získala manželská rodina dle Havlíčka, Koti (2002) legitimní rámec sexuálních vztahů, neboť sexualita a její smysl spočívá především v početí dětí. Tento smysl však s postupem času ustupuje do pozadí v důsledku rozmachu antikoncepce a proměn podob rodiny, např. v podobě nárůstu nesezdaných partnerských soužití. Avšak rodina nenabývá významu pouze reproduktivní funkcí. Matoušek (1997) rodinu pokládá za pojítka mezi generacemi, které vytváří kontinuitu a solidaritu se členy. „Biologično“ je dle Matouška velmi důležité, neboť právě biologická podstata a rozdílnost mezi rodiči – muži a ženami – podmiňuje správné fungování rodiny. Otázkou ovšem zůstává, jak by se autor vyjádřil k problematice homosexuálních rodin. Pro člověka jakožto biologického druhu homo sapiens je dále typická značná otcovská investice ve výchově svých potomků, kdy zcela jednoznačně upřednostňujeme a vítáme tuto péči obou rodičů.

Funkce ekonomicko-zabezpečovací v sobě ukrývá výrobní i nevýrobní sféru, do níž jsou členové rodiny začleněni. Rodina dále disponuje určitými materiálními a finančními prostředky, tyto využívá, investuje, a tedy přispívá ke stabilizaci ekonomiky celé společnosti. Důležitost této funkce spočívá také v tom, že rodiče mají za úkol materiálně zabezpečovat zdravě a plnohodnotně vývoj svých dětí (Střelec, 2005).

Ekonomické zabezpečení rodiny je jistě velmi důležitou hodnotou, avšak klademe si otázku, zda nedochází k záměně – rodiče vyvažují nedostatek času a zájmu právě nadmírou hodnot materiálních, ekonomických a tím zajišťují veškerou funkčnost rodičovství.

Dále nastiňujeme náročný požadavek výchovy v ekonomické oblasti, kdy má být dítě rodiči informováno a seznámeno s ekonomickými možnostmi rodiny tak, aby dítě bylo schopno pochopit možnosti vlastního uspokojování nárokovaných potřeb. Pokud rodiče přiměřeně zajišťují činnosti, jež souvisí s ekonomickou funkcí rodiny, mohou tak přiměřeně zajišťovat i funkci výchovnou. Neboť pokud rodiče nepřehženou své reálné možnosti první funkce a nevyčerpají se, mohou se tak vyrovnaně věnovat i funkci druhé: mají na své děti dostatek času (Smolová, 1990).

I Prekopová (2008) přiznává, že výchova v současné době je daleko těžší než kdy jindy, neboť se klade velký důraz na materiální, hmotné statky, jež zabírají místo na výsluní statků duchovním. Směrodatným at' se tak pro rodiče stane Jesse Jackson a výrok: „Pro děti je mnohem důležitější vaše přítomnost než vaše dárky.“

Než se dostaneme k samotné výchovně-socializační funkci rodiny, tedy k samotné podstatě, uvedme ještě nesmírný význam funkce emocionálně-ochranné. Její role spočívá v navozování jistoty a bezpečí, lásky, pochopení, citové podpory, zázemí či uznání. Zdravý vývoj dětí spočívá dle Střelce (2005) ve značné míře na výše uvedených hodnotách. Podle Havlíčka, Koti (2002) význam emocionální funkce rodiny neustále narůstá, neboť samotné přežití jejich členů a důraz co nejranějšího zapojení do hospodářství proměnily s vývojem společnosti dítě v objekt lásky, ochrany a péče.

2.1 Výchovná funkce rodiny

Nyní se zabýváme samotnou výchovnou, chceme-li výchovně-socializační funkcí rodiny. Tato spolu s funkcí emocionálně-ochrannou oplývá nejvýznamnějším působením a tedy vlivem na dítě. Objasnění pojmu výchova jsme nastínili na počátku této práce, charakterizujme si však ještě pojem socializace. Tento je dle Střelce (2005) chápán jako proces, kdy jedinec objevuje lidskou společnost, zaujímá určitou pozici ve společnosti v souvislosti s dělbou činností. Socializací se dle autora zařazujeme, včleňujeme do společnosti, navazujeme a prohlubujeme sociální kontakty a vztahy.

Existence rodiny je silně spjata s péčí o děti. Nejčastěji mluvíme o rodině jako o základní jednotce společnosti, závazném modelu, se kterým se dítě střetává. Prakticky není dokázáno, že by se některý typ společnosti kdy neopíral o rodinu. Je to právě rodina, která předurčuje vývoj dítěte, dále také jeho vztahy k dalším skupinám lidí. Dítě je v rodině orientováno na vybrané hodnoty, je vystaveno konfliktům, ale především je mu poskytována podpora, je chráněno. Rodina je tedy institucí, která svému dítěti předává sociální dovednosti, bez nichž se žádný člověk neobejde, mj. se v rodině dítě učí také své sexuální roli (Matoušek, 1997).

Pelikán (2007) zmiňuje důležitost rodinného prostředí pro dítě již od narození. Dítěti poskytuje oporu, povzbuzuje sebevědomí a sebedůvěru, napomáhá klidnému vývoji a chápání světa ve smyslu přátelského. Pokud rodina selhává, dítě pociťuje neklid, nejistotu a obavy, i okolní svět se pro něj po vzoru rodiny stane nepřátelským. Matoušek (1997) v této

souvislosti označuje rodinu za domov, u něhož je velmi důležitá stabilita. Tato stabilita a do značné míry jakási skrytost domova jsou velmi podstatnými pro výchovu dětí.

Rodina a její socializační role vůči dítěti je čím dál více oslabena, moderní rodina ztratila mnohé ze svých původních funkcí, tyto funkce jsou realizovány jinými institucemi a rodina tomuto stavu pouze přihlíží. Vždyť jen co do počtu strávených hodin naprosto s převahou vítězí organizování času dětí ve škole, organizace volného času či jen čas strávený před televizí, počítačem, oproti času stráveném s rodiči. Evidentně se tedy (ač je nám to líto) rodina stává jakýmsi reziduem, pozůstatkem rodiny původní (Singly, 1999).

Je proto možné, že mnozí odborníci rodině jako instituci již „odzvánějí“, stav rodiny a stav rodičovství vidí jako krizový. Je však nesporné, že výchovnou, formační funkci rodiny nelze zcela nahradit institucemi jinými, např. školou či jinými státními, nestátními nebo podpůrnými aktivitami. Rodiče jsou stále těmi, jež v první řadě předávají svým potomkům důležité hodnoty pro rozkvět jedince i společnosti (Labusová, 2010).

Pelikán (2007) uvažuje o hledání smyslu, jakožto jakémsi středobodu výchovy. Neboť problematika současných mladých lidí tkví často v otázce samotné existence a jejího smyslu. A právě výchova dětí v rodině výrazně přispívá k tomu, aby se děti naučily hledat smysl jednotlivých drobností i smysl celého života, k čemuž přispívají rodiče, tedy vzory pro děti. Rodina dle Rabušicové (2004) předává dítěti postoje, motivaci a samotné sebepojetí, což je základem každé lidské osobnosti.

Závěrečnou práci věnujeme tématice výchovné funkce rodiny. Plně souhlasíme s myšlenkou Střelce (2004), že ve vyspělých společnostech mají hlavní odpovědnost za výchovu svých dětí právě rodiče. Autor odpovědnost rodičů za výchovu odkazuje na historický a sociálně-kulturní vývoj rodiny i společnosti, na zakotvení v právních a mravních normách, tradicích a jiných faktorech.

Všechny funkce rodiny tedy zcela jistě podléhají historickým proměnám. Totéž platí pro výchovné přístupy. Prekopová (2007) se již v úvodu své publikace věnuje rozdílům výchovné praxe. Autorka srovnává starší generaci, pro kterou byla typická důsledná výchova a která méně odpovídala citovým potřebám dětí. Naopak novější výchovné přístupy vedly k uvolnění, ve větší míře zohledňují citové potřeby, vztah k dítěti. Ovšem autorka upozorňuje na možná úskalí, která provází současnou výchovu, a to na typ zcela volné výchovy – dítěti chybí řád, má naprostou svobodu. Tento styl výchovy v praxi ukazuje neblahé dů-

sledky např. v podobě tzv. dětí – tyranů. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že v současné době je pro děti nejpřínosnější láska, ale také řád v rodině.

O významu řádu se zmiňují i další autoři. Smolová (1990) shledává moderní rodinu, se zaměstnanými oběma rodiči, složitým sociálním mechanismem, jehož fungování nestojí pouze na příkazech a zákazech. Rodina má mít dle Smolové stanoveny pravidla, řád a rytmus, povinnosti i práva, dělbu úkonů, určitý rodinný systém a jeho dodržování tedy významně naplňuje výchovnou funkci každé rodiny.

V české společnosti teoreticky mnohdy dochází k tomu, že rodiče předávají výchovnou odpovědnost více školským institucím. Avšak tato situace může být oboustranná – i učitelé vrací tuto odpovědnost zpět k rodičům. Ptáme se, kde je tedy pomyslná hranice? Ne-nechme se zmást – tato problematika sahá do dávných dob a každá společnost ji neustále oživuje, nejde pouze o současný fenomén. Na otázku „Má nést větší odpovědnost za rozvoj mladých lidí především rodina, či především škola?“ nám částečně odpovídají výsledky šetření v dokumentu *Pohled na školství v ukazatelích OECD 1996* (In Průcha, 2002), z nichž vyplývá: většina zkoumaných zemí OECD (12 států) pokládá za nutné společnou odpovědnost rodiny i školy, mezi nimi i ČR, kdežto pouze ve dvou dotazovaných zemích veřejnost vidí v rodině daleko více odpovědnosti za výchovu, nežli je tak tomu u školy. Role školy ve výchově je vedle rodiny tedy velmi významnou, vztahy mezi těmito dvěma institucemi se považují za velmi žádoucí. Avšak dle Rabušicové a Pola (In Průcha 2002) je pro českou společnost stále typická vztahová rezervovanost právě mezi rodinou a školou, dále jakási „dvoukolejnost“ výchovy v rodině a ve škole, určitá nedůvěra a nedostatečný respekt jeden ke druhému aj.

Názory Bánhegyiho (In Střelec, 2005, s. 118) plně odpovídají také české současnosti, kdy „podstata výchovné funkce současné rodiny spočívá v celkové stimulaci psychického terénu a v utváření vhodných osobnostních předpokladů, na základě kterých se rozvíjí i vzdělávací proces a profesionální příprava“. Plnění této úlohy rodinou pak závisí také na připravenosti daného dítěte – do jaké míry je schopno navazovat kontakty či adaptovat se situacím a daným požadavkům.

Taktéž Matoušek (1997) poukazuje na rodinnou výchovu, které se ve vyspělých zemích dostává stále méně prostoru, tento se v posledních staletích neustále zužuje. Je to naopak stát, kdo přebírá funkci výchovy. Rodina je v současnosti nenahraditelným výchovným

prostředím snad jen u předškolních dětí, avšak i o této skutečnosti bychom mohli polemizovat.

Abychom alespoň stručně nastínili obsah tak probírané výchovné funkce současné rodiny, uvádíme zde myšlenky Střelce (2005), který onen obsah spatřuje v utváření mravních rysů, volných vlastností, utváření vztahu dětí k ostatním lidem, v rozumové výchově dětí, vytváření vztahu k práci či volbě povolání, utváření vztahu ke kráse, ke zdravotní či sportovní výchově, k ekologické, sexuální či tvořivé výchově dětí v institucích zvaných rodina.

Na závěr kapitoly o výchovné funkci rodiny souhrnně popisujeme význam rodičů - vychovatelů. Rodiče jsou těmi nejdůležitějšími, kdo odpovídá za výchovu – ostatní vychovatelé je pouze doplňují. Čas věnovaný rodiči svým dětem při jejich výchově nesmíme považovat za hodnotu působící samu od sebe, ač v kladném smyslu slova (tento čas by snad měl být samozřejmostí), ale tato hodnota závisí i na ostatních činitelích kulturní, pedagogické i morální povahy. Rodiče si musí uvědomit, že nejsou odpovědny za výchovu svých ratolestí pouze ve svém rodinném kruhu, nýbrž také za výchovu jako takovou (nezávisle v jakém prostředí se děti nacházejí). Úspěšná výchova v rodinné instituci je nejdůležitějším předpokladem pro dobrý společný životní styl dětí a rodičů. Rodina dále nese hlavní odpovědnost za organizace, jež nabízí hodnotné příležitosti pro zážitky, kontakty, činnosti dětí, tyto příležitosti jsou právě odrazem dobré výchovy. Pro rodinu je často typická tzv. nepřímá výchova, jež dětem vytváří podmínky pro získávání zkušeností - tyto pak umožňují vytvářet příznivé vlastnosti lidské osobnosti (tj. určitou mravnost, pilnost či schopnost člověka), (Střelec, 2005).

Problém současných rodičů však nastává u časté nevědomosti odpovědnosti za výchovu. Prekopová (2008) ale oponuje, že rodiče si naštěstí začínají postupně uvědomovat svou odpovědnost za výchovu svých dětí, a tak se snad do budoucna můžeme dívat na výchovu dětí s určitým optimismem.

2.2 Selhávání rodinné výchovy

Kritika výchovy, respektive jejího stavu, je typická pro mnohé společnosti. Pokud se budeme anonymně dotazovat obyvatel české národnosti, s velkou pravděpodobností budeme ze všech stran slýchat, že výchova už není to, co bývala a dnešní mládež není v dobrém stavu. Tuto polemiku rozvádí Piťha (2006), který trvá na svém konstatování, že naše mládež opravdu v pořádku není. Je velmi snadné pouze konstatovat a kritizovat, ale každé

hodnocení si musíme umět obhájit argumenty a nejlépe také návrhy, v jakých aspektech vidíme změnu, nápravu situace. Autor se tedy zamýšlí nad tím, kdo je oním stavem mládeže vinen, neboť prvořadým viníkem shledáme vždy rodinu jakožto primární výchovnou instituci. „Je nesporné, že v rodině výchova dítěte začíná a dítě může být rodinou kaženo už v kojeneckém věku. Právě nejranější vklad do výchovy má největší význam v každém lidském příběhu,“ říká Piťha (2006, s. 9). Autor dále dodává, že rodiče se nevěnují dostatečně svým dětem a nedbají o jejich výchovu, a to často z důvodu, že výchova je pracná a „nebaví“ je. Tato tvrzení odůvodňuje např. statistikou, kdy jen pětina dětí tráví s rodiči o prázdninách tři týdny a dokonce tři pětiny nejvýše jeden týden. Tradiční rodina je spíše přežitkem a od přežitku přece nemáme právo očekávat záchranu společnosti.

Míra kultivovanosti dané společnosti je dle Tomové (2010) dána vhodným výchovným působením, a to především rodinného prostředí, správná výchova se projevuje v chování, myšlení, interakci, ve schopnosti ovládat sama sebe, v posilování sebevědomí a nezávislosti vychovávaného. Podle Tomové je značným rizikem společnosti, jednotlivce i rodiny právě neschopnost rodičů plnit svou rodičovskou roli.

V prvé řadě mluvíme v souvislosti s chybnou výchovou rodiny o samotné nedůslednosti, nepravidelnosti a nesoustavnosti, kladné opaky těchto vlastností totiž vystihují definici výchovného působení. Rodiče nezřídka vychovávají nejednotně (děti jsou i nejsou za stejné přečiny trestány), nejsou pro své děti příkladem ba naopak – sami se dopouští toho, za co děti kárají. Dále jsou rodiče často lhostejnými a nedůslednými vůči snažení svých potomků, takto v nich posilují pocit méněcennosti. Z výchovných přístupů dětem škodí tvrdá autoritářská výchova, i ta zanedbávající. Zanedbávání neboli nedostatečné uspokojování základních potřeb, označujeme jako pasivní týrání. Není naplněna či pochopena rodičovská role, což je možné v důsledku nezralosti, otupělosti, rodiče hledají jiné hodnoty, jež nejsou spojeny s dětmi a tyto pak strádají, neprospívají (Vališová, Kasíková, 2007).

Taktéž Střelec (2005) nastiňuje poruchy související s rodinnou výchovou a podává jejich výčet: narušené vztahy v rodině, jež ovlivňují i výchovný proces, názory na výchovu a také jednání s dětmi jsou rodiči nesjednoceny, dále chybí adekvátní výchovné strategie (máme na mysli velké nároky, přílišnou přísnost až zastrasování, týrání, nevšímavost až zanedbávání dítěte aj.).

Zanedbávání, týrání a zneužívání v rodině je naprostým selháním samotné podstaty této instituce. Nechceme se podrobně zabývat tak závažným tématem hodným samostatného diskursu, avšak tuto afunkčnost rodičů považujeme za nutné vzpomenout.

Rodiče by měli mít také na paměti, že obětovat se pro své potomky a zcela jim ve všem vyhovět není ku prospěchu právě samotným dětem. Tyto se musí učit samostatnosti a schopnosti se o sebe postarat. Výstižně bychom mohli takovou výchovu shrnout do moudrosti starých Číňanů (Pelikán, 2007, s. 49): „Chceš-li něco udělat pro své děti, nedávej jim jablko, ale nauč je vysadit jablko, nedávej jim rybu, ale nauč je, jak ji ulovit.“ Tato moudrost zjednodušeně požaduje, abychom děti činili výchovou nezávislými, ne závislými. Smolová (1990) spatřuje v nekritickém „vše pro dítě“ hrozbu, neboť ochránářská výchova nemůže v současné společnosti obstát a navíc – právě vrchovatá míra péče znamená ve výchově značné nebezpečí. Smolová (1990) dále dodává, že přílišná obětavost a ochránářství ve výchově vede k nezdravému individualismu, egocentrismu, k sociální nezralosti dítěte a k jeho neschopnosti obstát v krizových situacích běžného života. Jsou samozřejmě známy tyto případy, kdy se rodiče ohání tvrzeními, jak se pro své děti obětují a dávají jim vše. Avšak Piťha (2006) usuzuje, že mnohdy rodiče zajišťují děti „jen“ po stránce ekonomické a materiální a nevychovanost dětí svalují na špatné školství. Zmínili jsme již, že vrchovatá míra obětavé výchovy škodí, dle Smolové (1990) škodí však i opačný extrémní styl výchovy, a to lhostejnost a mlčenlivost.

Pokud se ještě vrátíme k přílišnému ochránářskému rodičovství, apelujme na rodiče, aby měli na mysli dobro svého dítěte. Toto dobro spočívá ve výchově samostatné bytosti, jež nese sama určitou odpovědnost. Saladin-Grizivatz (2002) dodává, že příliš chráněné dítě je méně šťastné než to, kterému je umožněno získávat vlastní nové zkušenosti, pravdy, nová poznání i utrpení.

Pelikán (2007) nastiňuje dále problematiku nenaplněných ambicí rodičů, kteří pak tyto vkládají do svých dětí. Rodiče by se měli tedy vyvarovat příliš vysokých požadavků, které přesahují reálné možnosti jejich dětí – ty se často snaží plnit očekávání, která jsou však nad jejich síly.

Rozdíly ve výchově dětí a tedy i možná selhávání na poli výchovy mohou teoreticky souviset i s třídními rozdíly. Možný (2006) zmiňuje klasifikaci tříd a jejich chování ve výchově. Jako příklad za všechny uvádíme matky z dělnických tříd, které častěji křičí na děti, užívají plácnutí, nebo hrozí autoritou někoho druhého či hrozí jinak, na druhou stranu však

dané hrozby méně často uskuteční. Možný dále upozorňuje na rozdílné podíly otce ve výchově vzhledem k příslušnosti k dané třídě – u otců z nejnižších tříd je tento podíl nejnižší.

V odborných kruzích se čím dál více začíná objevovat pojem normativní zanedbávání. Normativní zanedbávání, tak časté v současných rodinách, se vyznačuje přílišným individualismem a jeho preferencí společností, osobním výkonem či důrazem na hmotný blahobyt, přičemž následně trpí mezilidské vztahy a solidarita. Pro porozumění pojmu normativní zanedbávání uvedme, že tento znamená společností akceptovaný a schvalovaný trend výchovy, ač je pro dítě téměř poškozující, tento trend však není dáván do souvislosti s morálními nepříjemnostmi. Společnost se tedy ubírá určitým směrem, ale je jen na nás, jestli i my se chceme daným směrem vydat – ani rodiče se tedy zcela nemohou vymlouvat, neboť v konečném důsledku záleží pouze na nich samotných, jakou kvalitu a úroveň rodičovské péče svým potomkům poskytnou (Labusová, 2010).

Příklady normativního zanedbávání dětí v současných rodinách mohou být výchova, jež nemá vymezeny hranice a vede tak k výchově dětí – tyranů, nedostatek času ze strany rodičů na výchovu svých dětí, který vede až k chronicitě, děti jsou velmi často „odkládány“ jiným „výchovným činitelům“ – a to televizi a počítači, dále (po)rozvodové pře a tahanice o děti, nadměrný pobyt dětí v bytě – chybí pohyb, či protektivní výchova, kdy rodiče dětem vše zařídí, takže tyto pak nezískají psychickou odolnost ani odpovědnost (Labusová, 2010).

Na výchovu v rodině má jistě vliv řada faktorů, uvedme si určitá rizika, která s rodinnou výchovou souvisí. Efektivnost ve výchově ovlivňuje také vynaložený čas a jeho množství, osobnostní kvality každého rodiče, změny ve společnosti. Rodiče jsou neúměrně zatěžováni prací a zaneprázdnění, v důsledku této vytíženosti a unavenosti se stále více zmenšuje prostor na samotné výchovné působení a sblížení se s rodinou. Pro jedince je velmi těžké zajistit si sociální nezávislost. Ovšem krize rodin může být spuštěna i dalšími neblahými událostmi, kterými jsou např. úmrtí životního partnera, ztráta zaměstnání nebo sociálního statusu (Tomová, 2010).

K ucelení otázky rodinné funkčnosti jako takové nesmíme opomenout zmínit čtyři pásma funkčnosti (sloužící k sociálně-pediatrickému diagnostikování rodiny v ČR), jejichž autorem je Dunovský (In Střelec, 2005, s. 114):

- 1) Rodina funkční – tato není narušena, znamená pro dítě záruku zdravého vývoje a prosperity,
- 2) rodina problémová – v takové rodině je narušena některá z jejich funkcí, tato porucha ovšem dítě ani rodinu neohrožuje a rodina je schopna vlastními silami (popř. i s pomocí jiných) problémy vyřešit,
- 3) rodina dysfunkční – porucha jedné či více funkcí rodiny je závažnou natolik, že ohrožuje její celek a vývoj dítěte, rodina proto soustavně potřebuje pomoc odborníků,
- 4) afunkční rodina – poruchy funkcí způsobují, že rodina naprosto ztrácí svoji účelnost, dítěti je vážně škodeno – je dokonce ohrožováno na životě – do rodiny je tedy nutné zasáhnout a situaci řešit umístěním dítěte v náhradní rodinné výchově.

K závěru problematiky o selhávání rodiny a její výchovné funkci považujeme za vhodné uvést otázku institucí, které přebírají to, co rodina dětem a případně i dospělým neposkytuje, a těmi jsou dětské domovy, SOS vesničky, sociální ústavy, domovy důchodců, denní centra pro různě hendikepované (Matoušek, 1997). Naprosto alarmující je tedy současná situace v české společnosti, kdy např. Střelec (2005) uvádí vysoká procenta dětí, jež jsou vychovávány právě v ústavní péči. Smolová (1990) se však táže, zda není některým dětem, jež jsou pro své rodiče nanejvýš břemenem, lépe jinde než doma.

Po výčtu možných selhávání a kritice rodičů z hlediska jejich výchovné funkce uvádíme podpůrnou možnost, jak rodičům pomoci, aby své děti výchovně provázeli uvědoměle a správně. Gilbert (2009) stanovuje přehled rad pro rodiče, který nastiňujeme v příloze P II. Malach (2007) nastiňuje důležitost těchto znaků ve výchovném působení každé rodiny: autorita rodičů, výchovné cíle, čas a finanční prostředky, vnitřní režim – neboli práva a povinnosti členů rodiny, odpovědnost dětí za své povinnosti, možnost spolurozhodování dětí, poskytování přiměřených prostředků (např. ve formě kapesného), řešení rodinných konfliktů způsoby vyjednávání, možnost dítěte spolurozhodovat o svém volném času, respekt práva dítěte na rozhodování o budoucím povolání. Morrish (2009) se zabývá také faktory, které jsou v důsledné výchově nezbytné a vymezuje tak dvanáct základních klíčů správné rodinné výchovy, jejichž výčet uvádíme v příloze P III.

2.3 Práce s rodinou

Profesionální práce s rodinou je založena na patřičném vzdělání pracovníka a míře praktického výcviku. Mluvíme o středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných pracovnících pomáhajících profesí, kteří zprostředkovávají psychologickou a jinou pomoc na žádost samotné rodiny, nebo kteří pracují pro státní správu či soud (př. poradenství či rodinná terapie, sociální pracovníce), (Matoušek, 1997).

V této práci se zabýváme stavem výchovy v „neklinických“, funkčních rodinách, avšak považujeme za vhodné nastínit tzv. rodiny klinické, které podrobněji popisuje Matoušek (1997), zde je uveden pouze základní výčet těch, u nichž je možná a častá krize (nejen) výchovné funkce rodiny:

- Rodina se zanedbávaným, popřípadě týraným dítětem: nepřiměřené fyzické trestání, nevšímavost k potřebám dítěte, emoční zneužívání – trvale nepřátelský postoj k dítěti, emoční chlad; sexuální zneužívání,
- rodina mladistvého delikventa (nutnost posilování rodinné soudržnosti, posilování vztahů mezi rodiči a dětmi, konzistentně přistupovat k disciplíně vůči dětem, důraz na rodičovskou úlohu vzorů pro děti),
- rodina svobodné matky: osamělost, chybí mužský vzor, možná horší finanční situace,
- rodina se členem závislým na drogách (především často na alkoholu), popř. s patologickým hráčem,
- rozvod a rekonstrukce rodiny.

2.4 Spolupráce rodiny a školy na výchově a vzdělávání

Výchovnou úlohou školy je navazovat na výchovu rodiny. Ovšem pokud rodiče selhávají ve svém výchovném působení, rodinné prostředí je málo podnětné, škola je postavena před problém, jak vytěsnit důsledky oné nesprávné výchovy rodičů. Máme na mysli kupříkladu hygienické návyky dítěte, dětské zlozvyky a nezpůsoby, snížený smysl pro pořádek, společenskou etiku či zdravení, sobectví, ochotu pomáhat druhým. Za vychovanost dětí jsou v první řadě odpovědny rodiče, výchova jest jejich dominantním úkolem. Dítěti musí být položeny základy pro jeho zdravý vývoj, aby bylo schopno orientace a adaptace v tak slo-

žitým současném světě. Dlouhodobým cílem výchovy je sociální zralost každého dítěte, jež je možná především díky dlouhodobému, trvalému působení rodičů. Rodiče tedy mají směřovat k přípravě dítěte pro školu, ale i pro život (Smolová, 1990).

Nováčková (2003) nastiňuje jeden ze základních mýtů o vzdělávání a výchově, který se na první pohled tváří jako zcela pravdivý, a to že škola má vzdělávat, rodina vychovávat. Ovšem škola svou výukou přináší nejrůznější vlastnosti a dovednosti, které spadají do oblasti výchovy. V závěru tedy vyplývá jediné – vzdělávání jakožto přenos informací a dovedností a výchova jsou neoddelitelné. Tatáž autorka dále dodává jasný fakt – škola vychovává každou vteřinou v ní strávenou svým uspořádáním a tím, co a jak v ní děti prožívají. Odborně to můžeme nazvat jako skryté osnovy.

Malach (2007) popisuje vzrůstání významu školy na poli výchovy. Škola v této oblasti dle Malacha napomáhá hodnotové orientaci, rozvoji žáka jakožto charakterové, autonomní, myslící a odpovědné osobnosti, škola svou výchovnou funkcí dále usměrňuje disharmonický vývoj a deficit funkčnosti rodin a obecně negativ naší společnosti.

Jak jsme tedy uvedli výše, pole výchovy a vzdělávání rodiny se velmi často překrývá se vzděláváním školním. Zde není naším úkolem pouhá kritika výchovy v různých prostředích, zaměříme se především na oblast, díky níž by se výchova v těchto prostředích dokázala zefektivnit, a tak přispívat ku prospěchu samotných dětí a samotné společnosti. Mluvíme tedy o spolupráci rodiny a školy, na kterou je stále více kladen důraz, o které se v posledních letech stále více hovoří.

Vztahy mezi rodiči a školou modelově nastiňuje Rabušicová (2004). Tyto vztahy podléhají svému vývoji, a to od 60. let 20. století až po současnost. Vývojová linie vztahů tedy přecházela od tzv. kompenzačního modelu, konsenzuálního modelu, přes participační model až k modelu sdílené odpovědnosti v současné době. Za povšimnutí stojí fakt, že právě participace typická pro 80. a 90. léta 20. století přinesla změnu ve výchovné a socializační funkčnosti rodinných institucí, kdy výchova v rodinách oslabuje, na scénu přichází další instituce a tato typická úloha rodiny je přebírána školou. V současnosti je podle Ravnové (In Rabušicová, 2004) vztah rodiny a školy více určován tzv. modelem sdílené odpovědnosti. Jeho snahou je společná odpovědnost rodičů a školy za výchovu a vzdělávání. Autorka polemizuje, zda se tato sdílená odpovědnost nestane odpovědností „rozdělenou“ – avšak i v tomto případě spatřujeme pozitiva, neboť tato odpovědnost není pouze jednostrannou.

Je nesporným a nevyvratitelným faktem, že není snahou ani úkolem školy nahradit rodinu. Avšak to není důvodem, proč by se škola měla vzdávat své funkce na poli výchovy. Vinu svalují obě instituce (rodina a škola) na sebe navzájem, nebylo by ale záhodno školu jako spoluviníka naprosto vynechávat. Velkým otazníkem je tak pro Piřhu (2006) otázka, zda vůbec mohou učitelé vychovávat své žáky – učitel má zakázáno se dětí dotknout, zvýšit hlas, tyto jsou téměř nedotknutelnými. Rodiče navíc často silně stojí za svými dětmi a učitel tak ztrácí jakékoli zastání a pravomoci. Důležitou se v této situaci jeví právě spolupráce rodičů a učitelů, kdy Piřha (2006, s. 11) dodává, že „...ačkoli se jeden na druhého vmlouvají, účinně spolupracují na díle zkázy tím, že nespolupracují“.

V souvislosti se spoluprací často mluvíme o rodičích a učitelích jako o partnerech, což ovšem pokládáme za ideál, který nebývá mnohdy naplněn. Partnerství je totiž vysokým stupněm kooperace, jehož podstatou je dle Rabušicové (In Střelec, 2004, s. 137) poznání, „že se značná část výchovy a vzdělání odehrává v rodině, a že rodiče a učitelé mají různé, ale komplementární výchovné a vzdělávací funkce, které spolu musí být v harmonii, aby mohly působit efektivně“. Výchovné partnerství je podmíněno rovnocenností, symetrií. Úkolem rodičů je akceptovat učitele jako odpovídající odborníky na výchovu svých dětí, ale taktéž učitelé musí akceptovat výchovnou roli a zkušenosti rodičů.

Častěji mluvíme o rodičích jako o klientech, zákaznících, či občanech. Rabušicová (2004) však vymezuje poslední možnou roli rodičů ve vztahu ke škole: rodiče jako problém. Tito mohou být tzv. nezávislí (kteří však plní své povinnosti rodičů), dále tzv. snaživí a v neposlední řadě tzv. špatní. „Špatní“ rodiče jsou skutečným problémem, který se dotýká i tématu této práce. Neboť je velmi pravděpodobné, že pokud rodiče naprosto neplní svou roli vůči škole (nezájmem o vzdělání a výchovu dětí, absencí podpory v učení, ignorací, nezájmem o informace aj.), nebudou dobře plnit ani rodičovskou roli uvnitř vlastní rodiny. „Špatní“ rodiče mohou mít problémy s alkoholem, prací (i přílišnou prací), s nemocí, s odlišnou kulturou.

Jak bylo již výše nastíněno, není naším cílem pouze kritizovat předávání oné pomyslné výchovné i vzdělávací zodpovědnosti rodičů na školu, neboť ač si to možná neuvědomujeme, tuto svoji úlohu zčásti předávají všichni rodiče škole povinně. Nyní jde spíše o to, jak valná část rodičů se v podstatě zřekne i té části výchovné odpovědnosti, jež má zůstat na jejích vlastních bedrech.

Beze sporu by rodiče tedy neměli přenechat veškerou zodpovědnost za edukaci svých dětí pouze na škole. Ovšem tato zodpovědnost nespočívá kupříkladu jenom v případném doučování doma. Rodiče mají za úkol projevovat o své dítě zájem – v oblasti školství tedy mluvíme o tom, aby se rodiče zajímali, „jak se dítě ve škole cítilo, co se naučilo, co si o nových poznatcích myslí“ (Nováčková, 2003, s. 40). Nováčková (2003) tedy poukazuje na to, aby se rodiče vyhýbali pouze striktnímu zájmu o známky, přičemž takto nevědomky posilují negativní vliv nátlakového a příkazového systému tradiční školy. Ba naopak – rodiče svým zájmem vedou své děti nejen k vnější motivaci, ale především je motivují vnitřně, tedy děti učí, aby pracovaly nejen ze strachu či za odměnu, nýbrž kvůli věci samotné, kvůli poznávání jakožto důležité hodnotě lidského života.

Pokud se tedy zabýváme odpovědností za výchovu, jmenujme zásadní rozdíl mezi rodinou a školou, který podle nás uvádí Střelec (2004) a jenž bychom měli mít na paměti: škola s ostatními výchovnými institucemi je odpovědná pouze za některou jednotlivou část výchovy a za jednotlivý časový úsek. Rodina je tou, co je nejvíce schopna garantovat výchovu dítěte, avšak zároveň pocituje v plné šíři důsledky svého působení. V souvislosti se spoluprací rodiny a školy apelujeme na důležitost zájmu rodičů o školní život svých potomků, o kvalitní práci pedagogů, o školní změny směrem k pozitivům.

Obecně Rabušicová (2004) jmenuje oblasti, v nichž rodiče mohou rozvíjet vztahy se školou: role rodičů ve vztahu ke škole, komunikace se školou, spolupráce se školou, přímá účast rodičů na školním dění, vzdělávání rodičů.

Konkrétní náměty forem vztahu rodiny a školy vidí Nováčková (2003) v tradičních rodičovských schůzkách, pravidelných schůzkách ve třech (rodiče, dítě, učitel), ve dnu otevřených dveří (cca dvakrát do roka předvést rodičům zkrácenou verzi výuky), ve školních víkendových výletech s rodiči i sourozenci aj.

3 DALŠÍ FAKTORY A SLOŽKY VÝCHOVNÉ FUNKCE RODINY

3.1 Dimenze dětské osobnosti

Ve snaze vychovávat co nejlépe své děti rodiče dbají pokynů nejrůznějších příruček, „jak vychovávat“. Ovšem každé dítě je jedinečnou osobností a tuto jedinečnost ony příručky nezohledňují. Aby se rodiče vyhnuli chybám ve výchovném působení, měli by oplývat znalostmi o typu osobnosti svého potomka. Tuto typologii uvádíme níže pro přehlednost. Rodiče mají nelehký úkol – poznat do hloubky své děti a tím uchopit ten nejlepší výchovný způsob. Rodiče musí vycházet z přirozenosti dětí, z jejich vrozených dispozic. Nerespektování dimenze, typu dětské osobnosti vede k nejrůznějším problémům, k chybám ve výchovném působení.

Není v našich silách měnit zásadním způsobem osobnost vychovávaného, jeho temperament, avšak tento mohou dle Smolové (1990) vychovatelé – rodiče usměrňovat právě výchovou a v ideálním případě i sebevýchovou daného jedince.

Extraverze versus introverze

Ve výchově bychom měli brát ohled na dimenzi osobnosti dětí – zda se jedná o dítě extravertní (živější, komunikativní) či introvertní (obrácené do vlastního nitra, uzavřenější). Neboť v opačném případě se dopouštíme mnoha chyb. Míková, Stang (2010) uvádí jako nejčastější chyby při výchově introvertních dětí nerespektování potřeb odpočinku, nucení dětí do extravertního chování, vyčítání, že nikdy nic neřeknou, skákání dětem do řeči, nerespektování jeho individuálního prostoru. Dále autorky zmiňují chyby při výchově extravertních dětí, kdy často bereme vážně všechno, co extravertní děti říkají, děti nutíme, aby počkaly s odpovědí, káráme je, když skáčou do řeči, nutíme je trávit čas o samotě, mlčet a být chvíli v klidu, či nebereme v úvahu, že jsou zatěžovány podněty zvnějšku.

Smysly versus intuice

Dle Míkové, Stangové (2010) se jako vychovatelé dopouštíme ve výchově smyslových dětí chyb v případech, kdy nerespektujeme potřebu dětí opírat se o fakta a dosavadní zkušenosti, sdělení jsou nejasně formulovaná, dáváme příliš široká zadání. Ve výchově intuitivních dětí si musíme dávat pozor na to, abychom pochopili jejich nápady, nebagatelizovali jejich představy a myšlenky, respektovali rozpracovanost jejich projektů, nevyžadovali rutinu a opakování.

Myšlení versus cítění

Autorky Miková, Stangová (2010) jmenují chyby ve výchově dětí s převahou myšlení v případech, kdy odmítáme zdůvodňovat své požadavky logicky, vyčítáme dětem, že jsou bezohledné, nekonkrétně je chválíme, podléháme stereotypu, že dívky musí být citlivé aj. Naopak u dětí s převahou cítění chybujeme často v tom, že dětem vyčítáme chození kolem horké kaše, naše zpětná vazba je nedostatečná, vyčítáme snadné podléhání názorům druhých, i my podléháme stereotypu, že chlapci mají být tvrdí a racionální.

Usuzování a vnímání

Miková, Stangová (2010) uvádí poslední dimenzi. Dětem s převahou vnímání vnucujeme náš způsob organizování, vyčítáme jim, že dělají vše na poslední chvíli, odsuzujeme je za nepořádek. Naopak u dětí s převahou usuzování nerespektujeme jejich potřebu mít věci rozhodnuté, předpokládáme, že budou umět efektivně plánovat samy od sebe, nepodporujeme je v jejich snaze si věci strukturovat.

3.2 Hodnoty týkající se rodiny, výchova k hodnotám

Téma krize výchovy v rodině nebylo vybráno náhodou. Ze všech stran mnohdy slyšíme připomínky, především ze stran učitelů, vychovatelů, ale i samotných rodičů, že nastává zhroucení rodiny, hodnoty rodiny ustupují do pozadí. Je jisté, že v průběhu posledních desetiletí prošla rodina mnoha změnami, tyto v práci taktéž nastiňujeme. Rodina nabývá jiných podob než tradičních, jak tomu bylo v minulosti. Ovšem můžeme polemizovat, které změny v hodnotách rodiny jsou zdravé, vítané, a které naopak nikoli. Hodnota rodinné výchovy je dle našeho názoru společností nedocenenou, nepostradatelnou, ale i často kritizovanou.

Hodnoty lze klasifikovat dle nejrůznějších autorů a nejrůznějších hledisek, např. podle Dorotíkové (In Střelec, 2005) jsou hodnotami všeobecně platné normy chování člověka, dále je hodnotou to, oč usilujeme, hodnotami nazýváme i zvláštní vlastnosti a konečně podstata hodnot je spatřována ve vztahu. Ovšem vyvstává otázka, jak jednoduše vyjádřit hodnotu tak, aby definice pochytila představu laiků, „obyčejných lidí“, tedy jak vyjádřit definici z běžného života. Zjednodušeně můžeme o hodnotě říci, že je ceněna, vysoce hodnocena a považujeme za ni jakékoliv předměty, normy či ideály. Dodáváme, že z hlediska pedagogického mluvíme o hodnotách jako o výchovných cílech.

V době, kdy společnost prochází neustálými a stále rychlejšími změnami, jež jsou často velmi závažné, vzrůstá význam hodnot každého jedince. Taktéž u hodnot dochází k přeměnám v preferenci, či dokonce ke krizi, neboť pro současnost je typičtější preference hodnot materiálních a konzumních, tedy tzv. pseudohodnot. Problematika hodnot je nejzávažnější právě u dětí a dospívajících. Tyto dokáže nejvíce ovlivnit rodina – osobnosti rodičů a jejich výchova. Děti je třeba vychovávat tak, aby u nich byly upřednostňovány hodnoty všelidské, etické či duchovní, altruistické. Hodnoty předávané generacemi tvoří společnost, snažme se proto, aby nebyly založeny pouze na materiálnu (Koldeová, 2007).

Z hlediska rodičovského přístupu k hodnotám můžeme hovořit o tradiční a liberální koncepci. Tradiční koncepce umožňuje rodičům přenášet na děti svůj systém hodnot a taktéž představu dobrého života, to je jejich právo i povinnost. Pozitivem této koncepce je posilování integrity dané rodiny a kultury. Kdežto liberální koncepce žádá, aby rodiče neomezovali své potomky v hodnotách a představě dobrého života, dítě si má pro sebe samo určit to nejlepší, ovšem liberalismus v hodnotách (ač je sociálně dynamický) vede k rozvolňování rodiny. Kompromisem mezi oběma koncepcemi se jeví být demokratický přístup k výběru hodnot – děti se drží hodnot rodičů, ale ne z donucení, nýbrž z vlastní vůle (Macleod, In Možný, 2002).

Předávání hodnotové orientace dětem je tedy pro rodiče významným úkolem. Rodiče by měli respektovat takový způsob předávání, u něhož mohou tolerovat vývoj hodnotové orientace samotných dětí. Rodiče tak projevují ohled na autonomii dítěte, jeho intimitu, současně však jasně vymezují vlastní hodnotovou orientaci a autonomii – neustupují tedy ze svých hodnot, ale respektují hodnoty dětí. Děti si hodnoty rodiny osvojují nejlépe nenásilnou formou, bez nucení (Fromm, In Rieger, Vyhnálková, 1996).

Abychom lépe pochopili onen nedoceněný význam hodnot, považujeme za rozumné jej uvést, v našem případě dle Střelce (2005): hodnoty napomáhají vytvářet závazky mezi lidmi ve společnosti, působí na identitu individua i kolektivu, orientují lépe člověka ve složitých situacích během života, jsou tvorbou jistot vzájemného styku mezi lidmi, spojují generace, ochraňují slabé, bezmocné, hendikepované, tedy potřebné. Střelec se dále zabývá problematikou nejistoty v hodnotách současného světa, bezradností v orientaci, z níž vyplývá touha a lačnost po hodnotové výchově.

Všeobecně není v našich silách podat ucelený systém, jenž oplývá uznávanými hodnotami dané společnosti v dlouhodobém horizontu. V našich podmínkách zkoumal význam hod-

noty rodinné výchovy Langmeier, který analyzoval v 60. letech minulého století příručky týkající se výchovy dětí. Ze studie vyplynulo, že ve druhé polovině 19. století byly autory příruček především duchovní, po první světové válce lékaři a po druhé světové válce psychologové. Do konce 19. století byla v zájmu rodiny mravnost, kázeň, poslušnost a rodinná hierarchie. Děti rodičům vykaly, tito byli nadřizeni. Počátek 20. století znamenal pro rodinu v důsledky změn v postavení žen jakési uvolnění v oblasti autoritativnosti a patriarchální struktury. Kázeň nebyla vynucována silou, výchova měla dbát na pozitivní stránky dítěte, ne na vadné. Příručky z této doby apelovaly na rozdíl mezi dětmi a dospělými. Hodnota výchovy se odrážela v rozumnosti, vzdělanosti a uměřenosti, naopak byla odmítána nezdravá autorita i přehnaná láska. Po první světové válce byla lékaři doporučována výchova již od narození. Překvapivě se nedoporučovalo mazlení, převládaly názory, že každé dítě je schopno najít si dostatek podnětů a rodiče proto nemusí přehnaně rozvíjet jeho intelekt. V těchto letech byl ve výchově kladen důraz na samozřejmou poslušnost, pořádek, pravidelnost a klid, rodiče mají vyhovět dětem jen v některých případech. Výchova v období mezi válkami byla silně zaměřena na přípravu lidí na fungování v mechanismu společnosti (Matoušek, 1997).

Situace se pozvolna začala měnit od 50. let 20. století. Zde se více zdůrazňuje rodičovská láska, rodiče jsou více pozornými a shovívavými. Podstatou hodnoty rodiny je dobrý vztah dětí k rodičům, který v ní zajišťuje harmonickou atmosféru. Větší liberalismus ve výchově byl dán pronikajícími americkými vlivy. V současnosti jsou rodiny založeny na rovnocenném postavení mezi rodiči za harmonického fungování, kde se respektují individuální zvláštnosti. Funkčnost rodiny je dána do spojitosti s emoční spokojeností manželů a dětí. Avšak 80. léta 20. století znamenají změnu v hodnotách autority a mravnosti výchovy, na něž je kladen větší důraz. Dochází tak k nejrůznějším proměnám tolerance: tolerance předmanželského sexu, rozvodů, odděleného bydlení mladých rodin aj. Jestliže chceme nyní zjistit hodnotové založení jednotlivých rodin, ptejme se na to, jak spolu rodina tráví volný čas a jak často (Matoušek, 1997).

Nyní nastíníme určitý paradox, ke kterému v české společnosti dochází. Ač si můžeme na jednu stranu myslet, že hodnoty dnešních dětí a mládeže přicházejí do určité krize, především co se týká rodiny, Možný (2006) uvádí pravý opak: výzkumy hodnot mladé generace ukazují její zaměření spíše na tradiční hodnoty rodiny, a to dobrý vztah k dětem, smysl pro rodinný život, poctivost a zodpovědnost, tolerantnost či dobré vychování.

V závěru problematiky o hodnotách výchovy, výchovy v rodině dodejme, že ač stav rodiny souvisí se stavem společnosti a naopak, je často nešťastnou realitou, že hodnoty hlásané rodinou (popř. školou) jsou v plném rozporu s hodnotami hlásanými společností, např. také médií. Tyto rozpory jsou příčinou zpochybňování hodnot v samotné rodině, a to jak u dětí, mladistvých, tak i u dospělých, rodičů, vychovatelů. Ovšem pokud si položíme otázku, kdo je tedy v konečném důsledku odpověden za předávání hodnot mladé generaci, nenalzáme odpověď ve společnosti, státu, ba ani škole, ale právě v rodině, v rodičích. Tito jsou odpovědní za pomyslné sestavení vlastního žebříčku hodnot, jenž je předáván dále dětem, nejlépe tedy vlastním příkladem.

Snad každá společnost vkládá do generace svých mladých naděje a očekávání do budoucnosti. Taktéž Střelec (2005) např. doufá, že mladí lidé budou odmítat konzumní styl života (tak typický pro současnou dobu), naučí se žít, toleranci a empatii v pluralitní společnosti, vyzdvihnou ideály nekonformismu a ochrany životního i kulturního prostředí a vyzdvihnou také přátelství, lásku, víru, vztah k rodině, dětem, či skromnost. Apeluje tedy na rodiče, vychovatele, aby tyto ceněné hodnoty byly předávány a osvojovány dalšími generacemi.

3.3 Problematika autority

Troufáme si říci, že autorita je ve výchovném procesu jeho nepostradatelnou složkou. Děti jsou vedeny (v ideálním případě) k respektování rodičů, poté se učí respektovat učitele a v dospělosti přirozeně uznávají např. své nadřízené a jiné autority. Autoritou často rozumíme (dle Střelce, 2005) synonymum ke slově dominance, uznání, řízení či vedení, vážnost, moc a vliv, jistota, záruka či spolehlivost. V našem případě pojem autority spojujeme s rodičovskou, vychovatelskou rolí.

Problematika autority ve výchově dětí spočívá v tvrzení, že pro rodiče je autorita velmi důležitá, avšak do takové míry, aby nepřekročila míru a nestala se ryze autoritativní, autoritářskou výchovou. Autorita je spojena s řadou rodičovských kvalit, jejichž plnění není zdaleka tak snadné, jsou jimi např. srozumitelný smysl zákazů a příkazů pro dítě, správné vytyčení hranic pro jeho chování, schopnost rodiče uznat vlastní chyby a v neposlední řadě i vzájemné porozumění a naslouchání. Stanovení hranic v rodinném prostředí je nesmírně důležité, neboť takové prostředí je jako slepá ulička, jako propast, v níž se dítě ztrácí. Pro současnou rodinu je typická spíše uvolněnější a otevřenější výchova. Avšak o to více se

nesmíme zříkat možnosti zákazů, neb tím popíráme samotnou rodičovskou, vychovatelskou roli. Abychom tedy dítě vedli k zdárnému dospívání, nevyhýbejme se ani určitým zákazům (tyto však dítě musí pochopit, každý zákaz tedy vysvětleme), odepřením a nevyhovujme všem jeho přáním. Každé dítě rádo uplatňuje či i dokonce upozorňuje na svá práva, úkolem autority rodiče je však upozorňovat dítě také na jeho povinnosti (Saladin-Grizivatz, 2002).

Autorita je u nás v současné době víceméně pouze pojmem, který je často porušován a neuplatňován. Piťha (2006) se domnívá, že tato situace pochází z dob válek (především 2. světové války), kdy zločiny na lidských životech vedly ke vzniku Základní listiny práv a svobod. Je nutné, aby principy morálky byly ukotveny, ale nesmí být zneužívány a nesprávně interpretovány. Dokument listiny práv hájí individuum před diktátorskou, tedy silně autoritativní mocí. Právě zde je kámen úrazu – v současné době je autorita celkově poddimenzována, a to i autorita přirozená, která vychází z pravdivosti a poctivosti osobnosti. Podrývání autority ve výchově vede ke svévoli a neukázněnosti.

Autoritou nemíníme jen určité vynucování, např. kázně, ale autorita má vícero funkcí a je tedy ve výchově důležitým prvkem, neboť autoritu potřebujeme jako záruku bezpečí a jistoty, záruku pravidel, autorita napomáhá v situacích, když máme problém – tehdy nastupuje vedoucí, jenž řídí, za nás rozhoduje a přináší nám tak úlevu, autorita svou mocí může vyvolávat i strach či obavy a v případě neuposlechnutí má možnost udělovat sankce. Je jisté, že autorita rodiče – vychovatele může vycházet a často vychází i ze samé podstaty jeho osobnosti. Takový rodič je respektován a uznáván díky svému charakteru, vlastnostem, chování, komunikaci, moudrosti či znalostem, zkrátka kvalita jeho osobnosti vyvolává ve vychovávaných přirozenou autoritu a vzor, jenž bývá napodobován. Rodiče by tedy měli dbát na svou autoritu, pečovat o ni a podněcovat své děti k uznávání dalších autorit, se kterými se během života setkají (Střelec, 2005).

I A. S. Makarenko, „klasik sovětské pedagogiky“, spatřuje základ autority rodičů v jejich samotném životě, práci, tvářnosti a chování. Pokud se rodiče chopí své role odpovědně, rozumně a čestně, vytyčí si výchovné cíle, jsou si vědomi vlastního jednání, pak je nanejvýš pravděpodobné, že oplývají přirozenou rodičovskou autoritou, jež není založena na umělých zásadách a poslušnosti za každou cenu. Na závěr nutno dodat, že autorita v rodině je naprosto nezbytná (Makarenko, 1947).

3.4 Výchovné styly v rodinném prostředí

Tomová (2010) se zabývá ideálním výchovným stylem, jenž se vyznačuje vlídností a podnětností, pevnými zásadami, jemnými způsoby, vytrvalostí a důsledností, oboustrannou jistotou a spokojeností. Různé typy výchovných přístupů rodičů rozlišují např. Vališová, Kasíková (2007), jež člení na hyperprotektivní, autoritářské, libertinské, demokratické a dále přístupy, jež jsou z nejrůznějších příčin takzvaně nevýchovné a ohrožující sociální začlenění. Podívejme se tedy na uvedené přístupy blíže.

Hyperprotektivní výchova (tj. ochraňující přes míru) je výchovou rozmazlující, ochrannou, kdy se do popředí staví snaha rodičů co nejvíce vše dítěti zlehčit, pečovat a podporovat jej, chránit dítě všemožně před nemocemi, úrazy, stresem a i každodenními starostmi. Rodiče nadměru chválí, odměňují, povzbuzují, naopak je téměř ničím nezatěžují. Tato výchova je častější u rodin s postiženými dětmi, s dětmi dlouho očekávanými nebo u rodin, v nichž nečekaně zemřelo starší dítě. Taktéž u rodičů, jež trpěli sami jako děti autoritářskou a strohou výchovou, je častější možnost hyperprotektivity. Tento typ výchovy může ovlivňovat nesamostatnost a pasivitu dětí, zvyšuje jejich vlastní důležitost. Děti mají sníženou odolnost vůči stresu, obchází problémy, jsou zranitelnějšími, často jsou tzv. parazity na dominantnějších osobách (Vališová, Kasíková, 2007).

Autoritářská výchova je výchovou direktivní, jež vyžaduje naprostou poslušnost a plnění příkazů. Tato výchova je možným synonymem pro podřízení vychovávaného, rodiče spíše trestají, nežli odměňují. Takto vychovávané dítě je často pasivní, nesamostatné, ustrašené a nejisté, cítí se méněcenné (Vališová, Kasíková, 2007). Střelec (2005) popisuje autokratický styl rodičů, vychovatelů. Autokratickým stylem je autorita vynucena z rodičovské „moci“, která běžně a ustavičně udílí příkazy či zákazy, pro tento styl je dále typický chladnější vztah a odstup, charakter je rozvíjen jednostranně (přeceňuje vůli a podceňuje city), důsledkem tohoto stylu výchovy u dětí může být do značné míry jejich nesamostatnost.

Výchovou libertinskou rozumíme naopak extrémní volnost, kdy dítě je ponecháno, aby samo hledalo vlastní cestu. Výchovný cíl a přímé formování osobnosti jsou v pozadí. Cílem je spíše činorodost, zájmy, spontánní prožívání dětí. Rodiče nepřikazují ani nezakazují, avšak ani nepožadují. Ústřední úlohou rodiče vychovatele je vytvářet a ovlivňovat podmínky pro rozvíjení jedince v souvislosti s jeho dispozicemi, úkolem není vůdčí role. Děti nejsou spoutány pevnými pravidly a zásadami. Rodiče se často hájí přirozeností ve výchově. Takto vychovávané děti těžce respektují pravidla a mají problémy s kázní, avšak jsou

více tvořivé a oplývají vlastními úsudky (Vališová, Kasíková, 2007). Střelec (2005) nazývá tuto výchovu liberální, volnou, ve které není uplatňován nárok na autoritu. Tento styl výchovy se dále vyznačuje naprosto svobodnou vůlí dítěte (příkazy a zákazy tedy chybí), chybí taktéž tresty. Následkem volné výchovy je absence odpovědnosti dětí a absence svědomí, jejich lhostejnost k druhým, nedostatek vůle a adaptace, labilita dětí po stránce psychické i sociální.

Výchova demokratická směřuje především k sebevýchově. Rodiče stanovují srozumitelně pravidla, vyváženě odměňují i trestají, vysvětlují a jsou považováni za přirozenou autoritu. Dítě je povzbuzováno a uznáváno, vedeno ke spolupráci s rodinou a sebekontrolou. Rodiče respektují osobnost svého dítěte. V podstatě je cílem této výchovy sebevýchova, tedy zvnitřnění požadavků. Výchova je náročná, avšak žádoucí (Vališová, Kasíková, 2007). Střelec (2005) spatřuje další pozitiva tohoto stylu výchovy (jenž nazývá i sociálně integračním, partnerským) v tom, že integruje celou osobnost, rozvíjí samostatnost, city, fantazii a tvořivost, aktivitu a v neposlední řadě i svědomí.

Dodejme, že již Makarenko (1947) viděl úspěch rodičů v opravdovém, klidném, přívětivém, avšak i vážném, věcném a rozhodném přístupu, jenž napomáhá správné výchově, vzájemné úctě a lásce v rodině. Autor tedy vyzývá rodiče, aby se nebáli přistupovat ke svým dětem s rozhodností tak, že tyto poslechnou a splní požadavky rodičů. Makarenko v žádném případě nezavrhuje laskavost, humor či hrátky ve výchovném stylu rodičů, avšak v případě potřeby musí rodič umět dát „rozkazy“, o jejichž správnosti děti nepochybují.

Na závěr pojednání o výchovných stylech uveďme, že ať rodiče preferují jakýchkoliv, je dle našeho názoru nejpodstatnější (především u liberálnějšího přístupu) určitý řád, pravidla a pevně vymezené hranice tak, aby děti byly vychovávány k určité poslušnosti.

3.5 Metody rodinné výchovy

Výchovnými metodami rozumíme působení vychovatele, rodiče na dítě. Úspěch rodinné výchovy do značné míry závisí právě na užívaných metodách, zásadách a prostředcích. Rodič užívá nejrůznějších metod, tedy postupů při výchově svého dítěte tak, aby dosáhl svého cíle. Metody výchovy jsou uspořádány dle různých autorů do různých členění, např. Zelina dělí metody výchovy na metodu požadavků, metodu přesvědčování, metodu procvičování, metodu povzbuzování a metodu kladného vzoru – příkladu. Důležité však je, aby rodiče – vychovatelé dokázali jednotlivé metody ve své výchově kombinovat, obměňovat a

neustále projevovat vynalézavost. Každá rodinná výchova by se měla vyznačovat dále určitými zásadami, mezi něž např. patří cílevědomost, samostatnost a aktivnost, spojení kolektivní a individuální výchovy, vyzdvihování kladných a potlačování záporných stránek dítěte, postupnost, přiměřenost a náročnost, spojení výchovy a života, jednota ve výchově. Výchovnými prostředky rodiny jsou nejčastěji hra, práce, učení a denní pořádek (Pasternáková, 2010).

Určitou metodou výchovy se nám jeví podstata trestů. Makarenko (1947) sice tvrdí, že rodiče se mají správnou výchovu trestů pozbýt, avšak Saladin-Grizivatz (2002) je jiného názoru – trest má pro dítě smysl a je ve výchově hodnotným artiklem, pouze však za dodržení určitých pravidel: trest musí být uložen neodkladně po prohřešku dítěte, jenž však nesmí nikterak ponižovat. Trest tedy nesmí být příliš tvrdým, opožděným či nespravedlivým, neb potom ve výchově působí antagonisticky a vyvolává v dítěti pocit křivdy a oprávněný hněv.

3.6 Mravní výchova

V souvislosti s výše uvedenou problematikou o hodnotách rodiny i společnosti považujeme za nutné uvést taktéž okruh týkající se výchovy k mravnosti. Z pedagogického hlediska mluvíme dle Jůvy (In Střelec, 2005) o výchově chápané užším smyslem, kdy je jádro výchovy spojeno s vychovaností, morálností člověka. Neboť i přes sebelepší vzdělání či výchovu není bez morálky jedinec celistvou osobností. Morálkou často rozumíme normy, pravidla, které souvisí s naším jednáním, chováním a svědomím.

Abychom nezůstali pouze v obecné a abstraktní rovině mravní výchovy, popisujeme nyní její obsah, a to dle Střelce (2005), jenž uvádí tuto náplň mravního formování lidské osobnosti: mravní normy (rozumějme hodnocení a pravidla), návyky ve společnosti (tj. společenské chování, např. zdravení, prosení, poděkování, respektování), vztahy a postoje k mravnosti (jak k sobě samému, tak k druhým lidem), určité vlastnosti týkající se vůle a charakteru (např. vytrvalost, samostatnost, zodpovědnost), systém hodnot, způsoby chování v souladu s mravními normami, vědomí mravnosti (poznání hodnot, osvojení mravních norem či morální usuzování), cítění k mravnosti (skromnost, dobro, empatie, svědomí aj.), přesvědčení k mravnosti, jednání a chování k mravnosti, dále mravní pravidla, normy či kodexy.

Opět (jako u problematiky hodnot) vyvstává otázka, kdo je odpověden za morální zralost, předávání a napomáhání mravních norem mladé generaci ve společnosti, a opět nalézáme odpověď v rodičích, vychovatelích, popř. také učitelích. Především rodiče jsou povinni zajistit svým dětem takové podmínky výchovy, jež napomáhají mimo jiné morální zralosti. Tyto podmínky uvádíme níže.

Pro děti je podstatné bohaté prostředí v rodině, které zajišťuje ztotožnění se se sociálními vzory - dospělými, rodiči. V takovém rodinném prostředí se děti (rozumějme jako ideál) ztotožňují s demokratickým vedením, s přátelstvem vůči němu samotnému, se zvládnutím rodičovské role, s bezkonfliktností. V rodině jsou dále potřebné strategie výchovy, jež dítě mobilizují, aktivizují jeho vnitřní síly k plnění zadaných požadavků, a to z hlediska ocenění, vcítění se a v neposlední řadě z hlediska lásky. Pokud v rodině nastane konfliktní situace, dítě je rodiči vedeno k pochopení a zvládnutí problému, dítě se učí předvídat důsledky a nést odpovědnost za své činy, v případě přestupku je dítěti umožněna náprava. Podnětné rodinné prostředí dětem umožňuje poznávání různých rolí či situací, čímž je obohacován pomyslný balík zkušeností každého člověka. V neposlední řadě mají děti možnost získávat taktéž zkušenosti s různými skupinami, jež mají odlišná pravidla chování (Kotásková, In Střelec, 2005).

Problematika mravní výchovy ovšem není pro rodinu (či školu) vůbec snadnou záležitostí, neboť naše společnost se potýká s řadou změn, které vychovatelské snažení ve značné míře podřívají. Tyto změny uvádí taktéž Střelec (2005): postmoderní společnost je postavena na mravní relativitě, stále více klesá vliv náboženství, stále více klesá autorita školy, stabilita rodiny se snižuje, každodenní život rozptyluje nesčetné množství faktorů (jako je věda a technika), každodenní bytí je provázáno neúměrným množstvím stresu v souvislosti s náročností, rychlostí (nedostatkem času) života, odcizování a vzdalování se mezi lidmi navzájem.

3.7 Výchova k práci

Morální vztah k práci dětí a mladistvých nesmí být podceňován, neboť tímto vztahem si zakládají vztah k budoucnosti své i budoucnosti celé společnosti. Právě v rodinném prostředí má být započata výchova k práci, jež značí potřebu a hodnotu života daného jedince a prostředek k seberealizaci. Vedení k práci a dělba práce v každé rodině jsou velmi účinnými prostředky ve výchově dětí (Smolová, 1990).

3.8 Bolest ve výchově

Touto problematikou nastiňujeme otázku, jak je možné, že děti mohou působit bolest, ale vychovatelé (především máme na mysli učitele) bolest druhému působit nemohou. Je třeba chránit slabší, především děti, ale kdo ochrání silnější (často silnější pouze na pohled), kteří jsou oproti slabším v silné nevýhodě? Učitel nesmí na žáka použít žádné fyzické prostředky, například ve formě pohlavku, neb bude za tento čin stíhán. Ovšem nikoho nezajímá, že se učitel uchýlil k fyzickému až potom, co byl žákem sám fyzicky napaden. U současných dětí a mládeže došlo k prudkému nárůstu agresivity, krutosti a hrubosti, přičemž paradoxně jsou tělesné tresty z výchovy do značné míry vyloučeny. Ptáme se, zda tyto dva jevy spolu nesouvisí? Nad touto otázkou se zamýšlí Piřha (2006).

3.9 Výchova příbuznými

V této části práce zůstáváme stále u výchovy v rodinném prostředí, avšak je zcela evidentní, že na děti nemají vliv pouze samotní rodiče, ale i ostatní příbuzní, především prarodiče (méně strýcové a tety). Vališová, Kasíková (2007) spatřují významnost jejich působení v častém stýkání se prarodičů s dětmi, v době s nimi strávenou a v silných, uspokojivých vzájemných vztazích. V současnosti již vícegenerační rodinné soužití není tak časté jako dříve, ovšem domníváme se, že právě nyní nabývá na významu, především z hlediska výchovy. Výše zmiňované autorky uznávají, že prarodiče jsou více tolerantní, snášenlivější, laskavější a také trpělivější vůči svým vnoučatům. V jejich kompetenci se tak nachází možnost nápravy vadných výchovných postojů samotných rodičů a jejich přehnané autoritářství. Avšak to všechno pouze v případě, neuchýlí-li se prarodiče k přílišnému rozmazlování či neslučitelným výchovným stylům vůči rodičům a dále přijmou-li svou roli a věnují čas svým vnoučatům – neboť tak jako u výchovné funkce rodičů, tak dochází k nejrůznějším pochybením i ze strany prarodičů, jež si mnohdy svoji roli neuvědomují a chtějí si ještě „užívat života“.

Good (In Možný, 2006) zmiňuje „trend“ západních společností, kdy širší okruh příbuzných je relativně téměř vyloučen z aktivit manželské rodiny, tedy nezasahuje ani do života jejich dětí. Z výše uvedeného je tento fakt tedy na škodu, neboť z řad příbuzných by především prarodiče mohli mít na výchovu dětí značný vliv. Míra pozornosti věnovaná prarodiči vnoučatům je tedy jistě individuální a rozličná, pravdou však podle Smolové (1990) zůstává smysl v předávání cenných životních hodnot mezi generacemi.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU „KRIZE VÝCHOVNÉ FUNKCE SOUČASNÉ RODINY“

Stav vychovanosti dětí a mládeže a úkol výchovy se netýká pouze samotných rodičů. Jakožto sociální pedagog se silně zajímám o problematiku rodinného prostředí, ústředním zájmem této diplomové práce je tedy především výchovná funkce instituce rodiny. S dětmi jsem v častém styku především v rámci vykonávání praxe v rámci dalšího vzdělávání, a to doplňujícího pedagogického studia. Při vykonávání přímé pedagogické činnosti při vyučování jsem blíže nahlédla do života dětí, jejich chování. Při problémech s kázní či jiných výchovných problémech máme možnost zjistit, co je jejich příčinou. Tuto příčinu mnoho pedagogů hledá právě v rodinném prostředí, v rodičovském působení. Úkolem této práce je tedy uchopit problematiku takového rodičovského působení, jež může negativně působit na vychovávané, tedy na samotné děti. Praktická část práce dále rozvádí, jak vidí dotazovaní rodiče a rodiče-pedagogové sami sebe a jak vidí ostatní rodiče, v jakém stavu shledávají rodinu a výchovu, v jakém světle vidí dnešní děti, jaké jsou podstatné vlastnosti rodičovské osobnosti, jaký je vhodný a žádoucí styl výchovného působení, co je v rodinné výchově podstatné, v čem čeští rodiče chybují, jak by se jim dalo pomoci aj.

4.1 Výzkumný problém a cíl výzkum

Výzkum se zaměřuje na popis výchovné funkce současné rodiny a mapuje hlavní výzkumnou otázku, jak nahlíží na možnost krize této funkce rodiče a jak rodiče-učitelé prvního stupně základních škol, popř. jaké jsou dopady tohoto fenoménu a co by napomohlo ke zlepšení současné situace.

Cílem výzkumu je tedy uchopit výchovnou funkci současné rodiny a popsat podíl neformální výchovy a vzdělávání v rodině a formálního vzdělávání žáků prvního stupně základní školy z pohledu rodičů a rodičů-pedagogů. Cílem výzkumu je dále navrhnout možná doporučení týkající se zlepšení současné situace.

4.1.1 Dílčí výzkumné otázky

Dílčí výzkumné otázky jsme zaměřili na několik oblastí, jež jsou následující:

- Jaký je stav současné rodiny a rodinné výchovy?
- Jaké jsou funkce výchovy rodiny a výchovné funkce školy?
- Co si respondenti myslí o stylech rodinné výchovy?

- Jak nazírají respondenti na problematiku času a jeho míru věnovanou rodiči svým dětem?
- Jaké jsou další faktory ovlivňující rodinnou výchovu? Co si respondenti myslí o autoritě rodičů, výchově k hodnotám, výchově prarodiči aj.?
- Jaké jsou chyby a jejich příčiny ve výchovném působení rodičů? Jak se dá chybám vyvarovat?

4.2 Design výzkumu

Vzhledem k povaze výzkumného problému byl zvolen **kvalitativní** druh výzkumu. Tímto přístupem ve své studii získáváme kvalitativními metodami data, z nichž vyvozujeme závěry a návrhy na možná zlepšení. Kvalitativní metoda rozhovoru vtáhne do problematiky, nastíní situaci výchovy jak v rodinném, tak ve školním prostředí (popíše stav). Kvalitativní postup byl zvolen proto, abychom upozornili na podstatu a význam výchovné funkce rodiny a odhalili, napomohli pochopení její možné současné krize a o této pak získali detailní informace. Kvalitativní pojetí tedy vychází z cíle porozumět výzkumnému problému.

4.3 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek je tvořen sedmi respondenty, kteří jsou vybráni metodou **záměrného výběru**, konkrétně účelovým výběrem přes instituci školy. Výzkumný soubor je tvořen sedmi rodiči, hovoříme o rodičích-učitelích 1. stupně základní školy ve Zlíně do počtu čtyř a o rodičích žáků této školy do počtu tří.

Výzkumný vzorek tvoří pět žen (matek) a dva muži (otcové). Věkové rozmezí respondentů je 29 až 48 let, počet dětí od jednoho do čtyř a jejich věkové rozhraní 8 měsíců až 27 let. Všichni respondenti jsou ve vztahu sezdaného soužití, pouze jeden respondent byl v minulosti jedenkrát rozveden, do svazku manželského tedy vstoupil dvakrát.

Charakteristiku výzkumného vzorku dále shrnujeme v přehledné tabulce.

Tab. 1. Charakteristika výzkumného vzorku

R	Věk	Počet a věk dětí	Dosažené vzdělání	Současné zaměstnání	Rodinný stav	Víra
Paní Alice	34 let	2 děti (8, 6 let)	středoškolské s maturitou	zdravotní sestra	vdaná	nevěřící
Paní Věra	45 let	3 děti (24, 20, 10 let)	bakalářské	sociální pracovnice	vdova	věřící, praktikující
Pan Mirek	48 let	4 děti (27, 18, 15, 9 let)	středoškolské s maturitou	svářeč	podruhé ženatý	věřící, nepraktikující
Paní Lucie	29 let	1 dítě (8 měsíců)	magisterské	učitelka, nyní mateřská dovolená	vdaná	věřící, praktikující
Paní Jana	36 let	1 dítě (8 let)	magisterské	učitelka na prvním stupni	vdaná	věřící, praktikující
Pan Libor	38 let	2 děti (7, 5 let)	magisterské	učitel na prvním stupni	ženatý	nevěřící
Paní Eva	38 let	2 děti (9, 5 let)	magisterské	učitelka na prvním stupni	vdaná	nevěřící

4.4 Výzkumná metoda

Za výzkumnou metodu, jíž jsou získávána kvalitativní data, jsme zvolili **polostrukturovaný rozhovor**. Tento je sestaven z početného okruhu formulovaných otázek, jež jsme předem pečlivě připravili. Otevřené otázky nám jsou nápomocny při zkoumání pohledů a názorů jiných lidí. Takto připravený hloubkový rozhovor umožňuje dle Švaříčka, Šed'ové (2007) zachytit výpovědi respondentů a jejich slova v přirozené podobě. Otázky jsou voleny na základě teoretických východisek, studia odborné literatury, kde se zabýváme základními otázkami výchovy v rodině, tedy výchovnou funkcí rodiny a selháváním neklinických rodičů na poli výchovy.

Výše uvedené dílčí výzkumné otázky jsme rozvrhli na následující okruhy:

Úvodní otázky – tyto zjišťují základní údaje o respondentovi (rodiči), jeho rodině a dále zjišťují obecný náhled respondenta na rodinu a výchovu.

Hlavní otázky – tyto se zabývají různými faktory výchovy, tedy styly, autoritou, vzory, hodnotami, volným časem aj.

Navazující otázky – tyto zjišťují informace, v čem tedy rodiče ve výchově chybují, jaké jsou důvody a jak by se mohla situace zlepšit.

Ukončovací otázky – tyto poskytují respondentu možnost se opět zamyslet nad stavem výchovy a podat ostatním radu či povzbuzení.

Abychom nastínili proces kvalitativního dotazování, uvedme, že tento je dlouhodobý a obsahuje vlastní výběr, přípravu, dále pak uskutečnění, přepis, reflexi, analýzu a prezentaci vyvozených závěrů. Dodejme, že za pozitivum takto zvolené metody považujeme umožnění pokládání doplňujících otázek, dále možnost přeskokování a zpětného vracení se k různým otázkám.

Seznam možných otázek rozhovoru byl respondentům předem a včas poskytnut, aby se tito popřípadě mohli rozhodnout na spolupráci a účasti/neúčasti na výzkumu a aby nad danou problematikou měli možnost více popřemýšlet, neboť některé otázky by nebylo jednoduché zodpovědět bez přípravy. Jsme si vědomi toho, že otázky mohou působit odborně, na což byl brán při realizaci polostrukturovaného rozhovoru zřetel. Samotný průběh realizace rozhovorů s respondenty a dále průběh výzkumné části popisujeme v samostatné podkapitole.

Celkový přepis a tedy ukázkou rozhovoru nalezneme v příloze PIV. Nyní uvádíme **seznam pokládaných otázek pro rodiče**:

1. Obecné údaje o respondentovi a jeho vztahu k výchově

Dobrý den, jsem moc ráda, že jste ochotna/ochoten podílet se na výzkumu diplomové práce týkající se výchovné funkce současné rodiny. Dovolte mi na úvod otázku, kolik je Vám let? Kolik máte dětí a v jakém jsou věku?

Jaká je Vaše úroveň dosaženého vzdělání a co teď děláte, kde pracujete?

Jaký je Váš rodinný stav? Mají tedy Vaše děti oba rodiče? Mají vzor matky i otce?

Jste věřící nebo nevěřící? Myslíte si, že má víra na výchovu vliv?

Abychom vyloučili určitou patologii nebo klinický obraz rodiny – můžeme u Vás samotných jakožto rodičů vyloučit duševní nemoci, závažný záznam v rejstříku trestů a kontakt s policií, vážné tělesné nemoci, alkoholismus, závislost na drogách, na automatech a jiné závažné závislosti?

Jak vy osobně vnímáte svou funkci výchovy z pohledu rodiče a jak výchovnou funkci školy? Jak vidíte učitele a jeho roli na poli výchovy?

Co považuje ve výchově svých dětí za nejdůležitější, na co kladete důraz?

Naopak co podle Vás není výchovně tak podstatné (např. ve srovnání s dobou, kdy jste vy sám/sama byl/a vychováván/a)?

Dovolte mi otázku, máte s Vašimi dětmi nějaké výchovné problémy? Nebo mají děti kázeňské problémy ve škole? Jestli ano – co si myslíte, že je příčinou?

2. Výchova obecně – úvodní otázky

Myslíte si, že podoba rodiny se mění? Jak a proč tomu tak tedy je?

Mění se taky role – funkce rodiny, především funkce výchovná?

Jak vnímáte výchovu současných rodičů z Vašeho úhlu pohledu, tedy z pohledu rodiče? Jakým směrem se výchova podle Vás ubírá? Jsou podle Vás dnešní děti „vychované“?

Je něco, co byste ostatním rodičům vytkla, nebo jste se stavem rodinné výchovy naprosto spokojená?

Jak vnímáte tvrzení, že současná rodina prochází krizí a zvláště pak výchova dnešních dětí? Je to pravda nebo máte jiný názor a proč?

Co by podle Vás mohlo rodičům pomoci?

3. Hlavní otázky

Co si myslíte o stylech výchovy, který je pro dítě nejpřínosnější? Který ze stylů (autoritativní, demokratický, liberální) asi čeští rodiče nejvíce uplatňují? Který styl je užíván ve vaší rodině?

Co si myslíte o rodičovské jednotnosti – je důležitá ve výchově nebo je lepší, aby na výchovu dítěte bylo nahlíženo různými pohledy a názory? Jak je to s jednotností u vás?

Myslíte si, že čeští rodičové vychovávají také příkladem, že jsou pro děti vzorem? Vidí ve Vás samotných děti vzor? Jak toho docílit?

Vidíte nějaké změny v preferenci hodnot současné rodiny, např. když srovnáte hodnoty své rodiny nyní a hodnoty rodiny z vlastního dětství, nebo obecně? Jsou děti vychovávány k hodnotám – a jakým?

Myslíte si, že jsou dnešní děti mravné?

Jsou dnešní rodiče vytížení tak, že nemají čas na své děti? Myslíte si, že se věnují dostatečně svým dětem? Co popřípadě stojí za nedostatkem času?

Jak mají podle Vás nakládat rodiče s volným časem svým a svých dětí? Do jaké míry a jakým způsobem tráví společně volný čas (mám na mysli především večery, víkendy a prázdniny)? Jak je tomu u vás?

Myslíte si, že problematika autority ovlivňuje výchovu českých rodičů – jsou současné děti vychovávány k respektu autority, snaží se být rodiče autoritou? Respektují Vás děti jako autoritu?

Jak je to podle Vás s prarodiči a jejich úlohou na poli výchovy? Stýkají se Vaše děti s prarodiči? Jakou dobu spolu tráví, jak silné a uspokojivé jsou jejich vzájemné vztahy?

4. Navazující otázky

V neposlední řadě se zabýváme možnými chybami, kterých se rodiče ve výchově dopouštějí. V jakém směru mohou rodiče často selhávat? Našli byste nějaký důvod, příčinu selhávání? A v čem se tedy mohou čeští rodiče polepšit?

V čem byste se Vy sám/sama chtěl/a zlepšit, čeho se ve výchově vyvarovat?

5. Ukončovací otázky

Na závěr rozhovoru mi dovoluňte se opět zeptat – prochází tedy podle Vás současná rodina opravdu krizí a zvláště pak výchova dnešních dětí? Jak vidíte stav výchovy do budoucna?

Co byste českým rodičům poradil/a nebo popřál/a?

Seznam pokládaných otázek pro rodiče-pedagogy je téměř totožný s otázkami pro rodiče „nepedagogy“, avšak zohledňuje postoje učitelů, jejich vnímání, zkušenosti s dětmi a jejich rodiči.

4.5 Způsob zpracování dat

Není možné zpracovávat data bez jejich zachycení, záznamu. Rozhovory s jednotlivými respondenty byly tedy fixovány prostřednictvím auditivních záznamů pomocí diktafonu, abychom zajistili přesnost dat. Při přepisování jsme využili anonymizace dat, kdy jsme jednotlivým respondentům opatřili pseudonymy Alice, Věra, Mirek, Lucie, Jana, Libor a Eva, abychom předešli značné abstrakci při jejich označení R1 – R7. Dále provádíme doslovnou transkripci zvukových dat do písemné podoby. Data jsou velmi rozsáhlá, a proto je redukuje a organizujeme.

Zpracování kvalitativních dat jsme provedli technikou analýzy dat v rámci zakotvené teorie, a to otevřeným kódováním. Zakotvená teorie pojednává dle Hendla (2005) o hledání specifické teorie, jež se týká vymezené populace.

Po redukci dat tato kódujeme. Otevřené kódování jsou podle Švaříčka, Šed'ové (2007, s. 211) takové operace, „pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje“.

Po dokončení přidělování kódů jednotlivým úsekům textu, tedy po tom, co jsme popsali danou sekvenci textu, o čem vypovídá, sepisujeme jejich seznam. Seznam kódů byl dále kategorizován, tedy jsme jednotlivé kódy seskupovali do daného jevu. Kategorie pojmáme obecněji a abstraktněji. Od vytyčených kategorií jsme se vraceli zpět k případům neboli fenoménům, jež je představují. V průběhu veškeré práce s daty jsme pořizovali poznámky, které slouží jako komentář kódu a k tvorbě teorie a především jsme hojně využívali barvení textu. V poslední fázi zpracování dat kategorizovaný systém kódů interpretujeme vlastním výzkumným textem, ze získaných kvalitativních dat tedy navrhujeme teorii pro fenomén rodinné výchovy.

4.6 Pravdivost a platnost výzkumu

Pravdivost a platnost výzkumu zajišťujeme technikou kritéria důvěryhodnosti dat podle Švaříčka, Šed'ové (2007), a to technikou členského ověřování, kdy závěry výzkumu ověřujeme u členů zkoumané skupiny. Důvěryhodnost výsledků výzkumu byla zvýšena komunikativní validizací, kdy byly výsledky předloženy všem účastníkům výzkumu, k nimž se tyto vyjádřili v následném rozhovoru. Následným rozhovorem jsme u respondentů zjišťovali, zda nahlízejí na situaci tak, jak je v závěrech stanoveno, jak se tedy na tyto závěry dívají.

Důvěryhodnost výzkumu jsme dále podpořili výběrem respondentů, jež mají se zkoumaným jevem bohaté zkušenosti, a užili jsme přímých citací respondentů při vyhodnocování závěrů výzkumu.

4.7 Etické požadavky výzkumu

V kvalitativním výzkumu jsou velmi důležité etické požadavky, kdy musíme respektovat životní realitu jednotlivých rodičů a jejich rodin. Proto jsme při výzkumu dodržovali tyto podle Wheala (In Sobotková, 2001) důležitá hlediska: setkání byla neformální, informace a myšlenky jsme s respondenty sdíleli jako partneři, rodiče měli svobodu volby, byli podporováni. Taktéž Švaříček, Šed'ová (2007) nastiňují etické dimenze výzkumu, mezi nimiž jsme respektovali důvěrnost a anonymitu, poučený souhlas, svobodu odmítnutí a zpřístupnění práce účastníkům výzkumu.

4.8 Průběh výzkumu

Průběh výzkumu probíhal na základě vytyčení projektu, máme na mysli fáze od stanovení výzkumného problému, formulaci cílů, až po výběr výzkumných metod a vlastní realizaci výzkumu. Na tuto fázi navazuje část analytická, z níž vyvozujeme odpovídající závěry, uvedené níže. Časové vymezení výzkumu datujeme od přípravné fáze na přelomu září/říjen 2010, kdy jsme stanovovali projekt výzkumu, přes shromažďování teoretických východisek a sepisování teoretické části, jež je podkladem pro část praktickou, až po samotnou realizaci výzkumu, kterou vymezujeme v časovém úseku leden – duben 2011.

V rámci přípravy projektu diplomové práce bylo osloveno několik základních škol s prvním stupněm ve Zlínském kraji (obce Uherský Brod, Zlín) a požádáno o možnost spo-

lupráce. Tyto školy byly seznámeny s požadavky, tedy s potřebou získání respondentů pro kvalitativní výzkum z řad rodičů-pedagogů a ostatních rodičů. Velmi vstřícného přijetí se nám dostalo na základní škole ve Zlíně, s níž byla dále navázána spolupráce. Všem účastníkům výzkumu byla přislíbena anonymita. Podle potřeb byli vybráni pedagogové s několikaletou praxí (byli tedy vynecháni učitelé – začátečníci, min. požadavek pět let praxe), jež přicházejí s dětmi dennodenně do styku a jsou prvními, kdo poznají, jak je který žák vychováván. Tito učitelé mají značné zkušenosti s výchovnými a kázeňskými problémy svých žáků a mohou tak lépe a zasvěceně odpovědět na otázky týkající se vychovanosti dnešních dětí. Byli vybráni učitelé, kteří jsou sami rodiči. Předpokládáme tedy, že v názorech pedagogů se prolíná odbornost pedagogické profese i odbornost, jež přísluší z rodičovského statusu, neboť striktní oddělení rolí v názorech pedagogů není možné, ba ani žádoucí. Po rozmluvě s vedením školy byli dále vybráni ti rodiče, u nichž se předpokládala nápomoc, ochota a spolupráce, středoškolské a vyšší vzdělání a zároveň určitý nadhled na problematiku.

Při realizaci výzkumu jsme se nesešli s žádnými vážnými překážkami. Pole teoretické jsme nastínili bez větších problémů, za zmínku však stojí realizace výzkumu na poli praktickém, tedy uskutečnění polostrukturovaných rozhovorů s respondenty.

Přípravu a podobu otázek jsme již nastínili v kapitole o metodách výzkumu, nyní se budeme zabývat samotným průběhem rozhovorů. Po navázání kontaktu s potencionálními respondenty jsme tyto obeznámili s danou problematikou, poskytli jim předem okruh dotazovaných otázek a vyčkali jejich souhlasu k uskutečnění rozhovoru. Na úvod každého rozhovoru jsme tedy ještě jednou představili sebe a náš projekt a prodiskutovali jsme případná etická dilemata, jako např. anonymitu, souhlas k nahrávání rozhovoru. V průběhu rozhovoru jsme se snažili být empatičtí, srozumitelní, vyhovět v přáních jednotlivých respondentů, podporovat ve vyprávěních. Jestliže se stalo, že respondent příliš nerozuměl dané otázce, tuto jsme mu více objasnili a demonstrovali na ukázkovém příkladu.

Rozhovory probíhaly v takovém prostředí, jež si respondenti sami zvolili a které jim bylo příjemné. Tzn., že ve čtyřech případech jsme se sešli s rodiči doma, tři zbylí respondenti preferovali neutrální prostředí školy. Nutno podotknout, že oslovení rodičové a rodiče-pedagogové neodmítli spolupráci, někteří z nich byli dokonce potěšeni volbou tématu možnosti nápomoci při jeho zkoumání. Dokonce i s nahráváním rozhovorů na diktafon souhlasili bez větších problémů všichni respondenti, myslíme si, že nahrávání nenarušova-

lo průběh a atmosféru rozhovorů. Zaznamenaná data v podobě zvuku byla jasná a zřetelná. Nesporným přínosem pro usnadnění plynutí rozhovoru bylo povzbuzování a podnětné přítakávání.

Pokud mluvíme o délce jednotlivých rozhovorů, tyto se velmi lišily. Ovšem podotýkáme, že mluvíme o celkové době setrvání a diskuze s respondenty. Pouze s jedním respondentem jsme dosáhli času pod jednu hodinu (konkrétně 52 minut), ostatní rozhovory probíhaly v rozmezí 1 hodina 14 minut až 2 hodiny 32 minut. Respondenti jevíli o problematiku zájem, diskutovali jsme nezávazně i po skončení polostrukturovaného rozhovoru.

Náročnou etapou byla transkripce jednotlivých rozhovorů do textové podoby, celkovou časovou dotaci odhadujeme přes čtyřicet hodin.

Co se týče následných rozhovorů s respondenty pro podpoření platnosti výzkumu, tyto jsme vykonali elektronickou formou, kdy jsme přeepsaná data a vyvozené závěry dali takto k nahlédnutí a posouzení prostřednictvím služby emailu. Takto se vyjádřili všichni respondenti s tím, že jejich připomínky nebyly nikterak závažné, spíše završily společné působení a snažení v duchu přátelského tónu.

5 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Díky opakovanému čtení rozhovorů a jejich následnému kódování byly vytyčeny kategorie (oblasti) a subkategorie, jež uvádíme v Tabulce 2. Do jednotlivých subkategorií dále spadá četné množství kódů, které rozebíráme v jednotlivých podkapitolách vyhodnocení výsledků výzkumu. Svá zjištění doplňujeme přímými autentickými výpověďmi respondentů, jež jsou pro přehlednost uvedeny kurzívou.

Tab. 2. Kategorie, subkategorie a kódy

Kategorie	Subkategorie a jednotlivé kódy
1. Rodina	Stav, význam, podoby a specifika, ceněné charakteristiky, výchovná funkce, hodnoty.
	Rodinný stav a přítomnost vzoru obou pohlaví, stálost versus panta rhei, krize, genderové role, smysl a síla, funkce rodiny, vztahy, typ soužití, typ rodiny, soukromí, zajištění, individualismus, porodnost, rozvodovost, výchovná odpovědnost, škola a učitelé, soudržnost, pospolitost, trvalost, slušnost, city, hodnotový žebříček, jednotnost hodnot, systém, řád, tradice.
2. Rodiče	Charakteristika a výpovědi, výchovná působení, vzor a autorita.
	Individuálnost, lidskost, temperament, zájem, snaha, stranění dětem, opora, představy, uvědomění si vlastního působení, přirozenost, vytíženost, problémy, autonomie, odpovědnost, další vlastnosti vychovatele, stížnosti a kritika, možnosti výchovného působení, spolupráce se školou, výchovné styly, liberálnost, demokracie, respekt autority, povinnost, trest, zákazy a příkazy, nevlastní rodič.
3. Děti	Charakteristika a výpovědi, potřeby, vychovanost.
	Individuálnost, povinnost, pedocentrismus, dědičnost, nápodoba a vzory, respekt, hranice, řád, jistota a zázemí, vyžití, vytíženost, samostatnost, vychovanost, aspekty vychovanosti, šťastnost.

4. Výchova	<p>Stav, významné atributy, prarodiče, víra.</p> <p>Význam, povinnost, vedení, intuice, časnost, přiměřenost, lidskost, přirozenost, stálost versus panta rhei, krize, dědičnost, budoucnost, vychovanost, pozitiva a negativa, ceněné požadavky (samostatnost, příslost, jednotnost a shoda, příklad a vzor, autorita, city, pravidla, řád), tresty, zákazy a příkazy, vliv víry, role prarodičů, vztahy s prarodiči, role vrstevníků.</p>
5. Čas	<p>Význam, míra, možnosti.</p> <p>Hodnota, kapacita, volný čas, vytíženost, využití a náplň, priority, společné trávení volného času, pracovní dny, role večerů, role víkendů, prožitky ze současnosti, potřeba samoty, samostatné trávení volného času, odpočinek.</p>
6. Změna	<p>Vývoj, srovnání.</p> <p>Výchova rodičů a prarodičů, posun rodiny, čas rodičů, finance, technika, vývoj společnosti, přístupnost změnám.</p>
7. Obtíže	<p>Problémy, pochybení.</p> <p>Věk a pohlaví dítěte, početnost dětí, stranění dětem, výskyt problémů u dětí, závažnost problému, rodinná příčina, řešení problému, nedostatek času rodičů, ubližování a týrání, absence odpovědnosti, předávání odpovědnosti, nedostatek péče, volnost a liberálnost, benevolentnost, míra příslosti, nedůslednost, problém autority, absence řádu, absence pravidel, pedocentrismus, egocentrismus, nefunkční vzory, problémy rodičů, kontrolní mechanismy.</p>
8. Podpora a pomoc	<p>Možnosti, rady.</p> <p>Rodinná politika, propagace, privilegia, podpora společností, mateřská škola, finanční pomoc, ohlasy rodičů, tresty, odpovědnost, právo versus povinnost, přání.</p>

5.1 Rodina – stav, význam, podoby a specifika, ceněné charakteristiky

Významnost a smysluplnost rodiny pro tázané respondenty neklesá, avšak rodina jakoby ztrácela svou sílu vůči okolní společnosti.

Ačkoli většina dotazovaných žije v manželství, tedy sezdaném partnerském svazku, rodinný stav, kdy děti mají vzor muže a ženy, otce a matky, považují za velmi podstatný. Pokud se v rodině nenachází např. muž – otec, je nanejvýš vhodné doplnit mužskou roli jinými rodinnými elementy, např. strýci či staršími bratry, jako je tomu v případě paní Věry. V návaznosti na vzory otce a matky uveďme, že dalším specifikem, které může charakterizovat podobu rodiny, jsou genderové role a rozdíly v souvislosti s pohlavím. Rodina již striktně tyto role nevyomezuje a přerozdělování povinností si rodina sama určuje individuálně.

Názory na stav či stálost rodiny se různí. Změna podoby se může odrážet právě v již zmínovaných genderových rolích, kdy jednotlivé úkoly mohou plnit jak muži, tak ženy a role v rodině tak nemusí být jasně vyhraněné. Rodina a její funkce jsou dle pana Mirka stále, především co se týče reprodukce a zabezpečení jejich členů. Naopak paní Lucie spatřuje vývoj, neboť jak sama říká: „*Podoba rodiny se mění, je to dané dobou, v jaké žijeme.*“ Zhodnoťme tedy proměnu podoby rodiny slovy „*panta rhei*“ - vše plyne, neboť jak říká pan Libor „*...rodina prošla staletími nejrůznějšími změnami... podoba všeho se mění a není možné, aby všechno zůstávalo při starém*“, a zároveň vyslovuje přání, aby avizované změny nebyly vždy k horšímu.

Pohled na specifika proměn podoby rodiny je spatřován v rozvolněných vztazích, v míře rozvodovosti, v nárůstu matek-samoživitelek, v nesezdaných soužitích, v soužitích typu manželství, jehož vážnost upadá, ale o němž např. pan Mirek mluví jako o tom, co k partnerství patří a co není přežitek. Respondenti zmiňují také typ vícegeneračního soužití, jež není tak časté, rodiny se více osamostatňují, pocítují větší touhu po rodinném soukromí. Alarmující je pro současné rodiny klesající míra porodnosti, kdy dospíváme do bodu „*jedináčkovství*“. Podobu současné české rodiny zajisté ovlivňuje působení jiných kultur a vyspělých zemí. Dále jsme se setkali s názory, týkající se zajištění rodiny po finanční stránce.

Pohled na možnou krizi je chápán jako přehnané tvrzení, dále jako nesouhlas, neboť rodina je stálou institucí, nebo jako naprostý souhlas. Paní Lucie si myslí, že krize prochází vším,

tedy se nevyhne ani instituci rodiny, což můžeme chápat jako určitý způsob optimismu i přesto, že krize je tedy reálná.

Za žádoucí a ceněné charakteristiky rodiny pokládáme především citovou podporu, rodinnou pospolitost a soudržnost, která byla zmíněna vícero respondenty. Paní Alice k tomu říká: „*My děti vedem k tomu, že rodina má držet pohromadě, že se máme všichni rádi a vždycky budeme stát při sobě.*“ Úkolem rodiny je být spolu. Dalším kladem jsou tradice zmíněné paní Věrou, jež rodina udržuje a předává dalším generacím. Od rodiny se očekává, že bude vést své členy k slušnému chování. Velmi ceněnými jsou pro rodinu zdraví a klid, jejichž absence napomáhá výskytu dalších problémů. Nezávisle na sobě několik respondentů požaduje větší rodinný řád.

Rodiny s jejich hodnotovým žebříčkem jsou individuální záležitostí. Rodinný systém hodnot předurčuje hodnoty, ke kterým děti budou směřovat. Děti podle paní Alice automaticky přebírají hodnoty rodiny, rodičů. Pro rodinu je obtížné, dochází-li k nejednotnosti mezi jejími vlastními hodnotami, hodnotami ve škole dětí, v práci, v médiích, ve společnosti celkově. Respondenti si považují rodinných hodnot typu hodnot lásky, zdraví, finančního zabezpečení a peněz, úcty, poslušnosti, sounáležitosti, víry aj. Pan Mirek tvrdí, že ať budou změny ve společnosti jakékoliv, rodina bude preferovat vždy stejný základní seznam hodnot. Snad jen paní Jana varuje, že stále více nabývá na významu nejen v rodinách hodnota času, „...*všichni si stěžujeme, že nemáme čas. Za čím se ale tak honíme, co by se stalo, kdybysme se zastavili?*“ Dále dodává, že hodnota peněz a kariéry se taktéž změnila. I pan Libor vidí hrozbu v preferenci hodnot materiálních, kdy pro děti je již mnohé samozřejmostí, tyto navíc často dostanou svá přání a netuší, jaké úsilí daná hodnota předznamenává.

„*Výchovná funkce rodiny je základ,*“ tvrdí paní Lucie. Rodina je právě tou institucí společnosti, jež oplývá největší povinností na poli výchovného působení. Rozdíl mezi rodinou a školou např. paní Alice spatřuje v tom, že „*rodina má vychovávat, škola vzdělávat*“, i když praxe je zcela jiná. Paní Věra vidí výchovnou funkci naprosto stejně, taktéž především v rukou rodičů. Škola podle ní má menší možnosti a je spíše vzdělavatelem. Dokonce i pan Mirek, i když se popravdě není čemu divit, vidí výchovnou odpovědnost v rodičích. Spíše zde vyvstává otázka, zda nedochází k předávání oné odpovědnosti, neboť pan Mirek ze zkušeností z vlastního okolí vidí, že tomu tak je, rodina předává svou výchovnou funkci škole. Paní Lucie si myslí, že pokud rodina evidentně svou výchovnou funkci zanedbává,

ani instituce školy toho moc nezmůže, učitel je pak vystaven složité situaci. Paní Jana nazvala učitele jako „*doplňkový materiál*“ ve výchově. Dokonce sám pan Libor jakožto pedagog říká: „*Nemáme žádné prostředky.*“ Rodiče totiž namísto toho, aby pomáhali svým „*výchovným partnerům neboli učitelům*“, spíše striktně stojí za svými dětmi, stojí v opozici.

5.2 Rodiče - charakteristika a výpovědi, výchovná působení, vzor a autorita

Musíme mít na paměti, že rodiče jsou také jenom lidské osobnosti, tedy tvorové omylní, navíc s nejrůznějšími výrazy temperamentu, který se odráží i v samotné výchově dětí. Rodiče jsou dále naprostá individua se svými zvláštnostmi, čímž se liší jeden od druhého. Jsme si vědomi toho, že co člověk, to jiný názor, jiný úhel pohledu, jiná výchova. Mějme tedy na paměti, že uvedené výsledky vyvozujeme z názorů námi dotazovaných rodičů.

Setkali jsme se se zájmem rodičů o zkoumanou problematiku. Je zřejmé, že respondenti často posuzují ostatní rodiče na základě přirovnání k sobě samým. Poměrně zajímavým faktem je snaha rodičů, např. paní Alena říká, že „*rodiče se snaží svým dětem něco předat a nějak je vychovat*“. „*Vychovávat mají rodiče,*“ říká paní Věra. Nesmíme opomenout, že rodiče mají za výchovu odpovědnost, „*rodiče mají vychovávat tak, aby se za to nemuseli stydět,*“ potvrzuje pan Mirek. Ovšem tak jako se vším, ani se snahou se to nesmí ve výchově přehánět, rodiče jsou lidé a nemohou být dokonalí. Přemrštěné předávání odpovědnosti rodiče kritizují, především pak co se týká školy. Pan Mirek se školou spolupracuje rád.

Rodiče považují za podstatné, že mohou být pro své děti oporou, že za nimi budou vždy stát. Paní Alice stojí za dětmi, ať udělají cokoli, přičemž zde je patrné uvědomění si vlastního působení, tedy i za okolností, kdy je nevhodné. I paní Věra si uvědomuje své působení na poli výchovy, na něž má jasný a striktní názor. Paní Lucie zase oplývá určitou představou o výchově a ví, v jakém duchu bude vychovávat.

Další důležitou vlastností rodičů je jejich přirozenost, především ve výchově tato platí dvojnásob. „*Děti poznají, když si před nima na něco hrajete, oni vás znají a prokouknou vás,*“ říká paní Alice. Ve výchově je podle respondentů důležitá určitá přísnost, trpělivost, důslednost, naslouchání a komunikace, rada, důvěrnost a důvěra, poslušnost, utváření řádu,

k čemuž mají rodiče při výchově směřovat. Naopak co se rodičům nejeví tak pozitivní je plnění všech dětských přání.

Paní Alice upozorňuje na to, že jako rodič má možnosti výchovného působení do jisté míry omezené, neboť jak sama říká, že „...večer už toho moc nestihnete ani nezmůžete“. Má tím na mysli vyčerpání svou i svých dětí. Pak je však nasnadě otázka, proč k takové vyčerpání dochází. Pan Libor zmiňuje dále problematiku nevlastních rodičů. Pokud partneři žijí ve společné domácnosti, ač jeden z nich není pravým otcem nebo matkou, je v jejich kompetenci vychovávat.

Rodiče apelují na to, že by měli být schopni si vyřešit sami své problémy a mezi sebou. Pokud nějaké mají, nemohou chtít po dítěti, aby přejímalo takové starosti dospělých, jež mu nepřísluší.

Děti vidí ve svých rodičích vzory, ovšem dotazovaní rodiče dále uvedli, že avizovaná vzorovost nemusí být pouze kladným směrem. Vzorem by měl být rodič opět ze své přirozenosti. Jít dětem příkladem je velmi důležité, dokonce paní Věra směřuje význam rodičovského příkladu k budoucnosti, kdy tvrdí: „...*Jestliže my sami jsme dobře vychovali, nemusíme se ničeho bát, děti budou pokračovat v našich šlépějích.*“ Ovšem abychom mohli vychovávat příkladem, podmínkou nám zůstává, že sami musíme dělat to, co chceme po dítěti. Rodiče tedy dávají do života svých dětí příklad, učí je také nápodobou.

Rodiče zmiňují autoritu, jakožto důležitý prvek výchovy. Paní Lucie výstižně formuluje své myšlenky, když klade důraz na to, aby rodiče vedli děti k respektování autority již v domácím prostředí tak, aby děti snadněji přijímali autoritu v prostředí školy. Autorita se zcela jistě odvíjí od osobnosti vychovávaného, je tedy individuální, rodiče často projevují přání „*být více autoritou*“, avšak pokud možno tou přirozenou. Alarmující je však tvrzení, že vážnost autority upadá. Paní Věra toto potvrzuje slovy: „*Českým rodičům se podle mě vzhlížení k rodiči jako autoritě přestává dařit.*“

Nyní se zabýváme názory respondentů na výchovná působení. Výchova je individualistická. Odvíjí se od jednotlivých vychovatelů, vychovávaných. Dále můžeme říci, že děti jsou často vedeny k individualismu (paní Lucie toto komentuje sobeckostí, egoismem, nebráním ohledu na jiné). Je však zřejmé, že rodiče ponechávají dětem daleko více volnosti. Ovšem musíme na druhou stranu uvést, že taktéž nastiňují požadavky dohledu, kontroly nad dětmi. Míra volnosti se u jednotlivých respondentů různí, děti jí mají dostatek, avšak

nemohou si dělat zcela to, co chtějí. Zdá se tedy, že liberální styl výchovného působení je čím dál více rozšířenějším. Rodiče sami ale vidí i jeho negativa, a to, že děti si více dovo-lují. I proto např. paní Věra požaduje po ostatních rodičích větší přísnost, když už pone-cháme dítěti volnost, musíme ji ohraničit řádem, dítě potřebuje vedení a pevnou ruku, urči-té příkazy a zákazy. Co se týče ostatních stylů, paní Věra dále naprosto odmítá realnost demokracie ve výchově, která není možná, natož pak liberálnost. Děti potřebují autorita-tivnost, kterou jim bohužel čeští rodiče poskytují čím dál méně. Rodič je ten, kdo řídí, ve-de, dává řád, proto jakékoliv diskuze o výchově s dítětem nepřichází v úvahu. Demokracie a přílišná volnost navíc podle paní Věry podryvá autoritu rodiče. I pan Mirek souhlasí s přísností a s tím, že rodiče nemohou být příliš mírní a povolní, benevolentní, avšak při-pouští možnost diskuze a účast na rozhodování. Pozitivum určité míry volnosti pak pan Mirek spatřuje v tom, že děti mohou samy poznávat a tak nabývat vlastních zkušeností. Paní Lucie taktéž souhlasí v rozšiřování liberálnosti a volnosti, ona sama dává přednost autoritě spojené s demokracií, tak jako pan Libor, který se charakterizuje jako otec – kama-rád.

Jednotlivé styly se přizpůsobují osobnosti rodiče, každý styl vyhovuje někomu jinému, avšak záleží na tom, jak efektivně s ním dokáže vychovávatel zacházet. Nejpříjemnější se nám zdá varianta střídání stylů, respektive jednotlivých prvků tak, aby se přizpůsobovaly dané situaci, i pan Libor preferuje „*od každého kousek*“. Paní Jana navíc dodává, že „*i sebelepší způsob výchovy, pokud je přehnaný, nebude plodit kýžené ovoce*“.

Otázka určitého vlastního zlepšení rodiče zaskočila. Chápeme, že je snadné radit druhým, čeho se mají vyvarovat, avšak poradit sám sobě je daleko těžším úkolem. Paní Věra si pře-je, aby její přísnost nepřekročila pomyslnou hranici, kterou děti neunesou, a aby děti vědě-ly, „*že všechno je pro jejich dobro*“. U některých rodičů vědomí vlastních chyb absentuje.

Paní Alice zmiňuje přání možnosti trestu pro rodiče, pokud tito neplní své rodičovské po-vinnosti. Paní Eva upozorňuje, že výchova není rodičovským právem, ale povinností.

5.3 Děti - charakteristika a výpovědi, potřeby, vycvovanost

V dětské osobnosti se projevuje ve značné míře její individualita, výchova se od ní proto musí nutně odvíjet. Pan Mirek zmiňuje, že podle něj ideální dítě neexistuje, ale přesto to vaše je často to „nejlepší“. „*Dítě je v dnešní době bráno jako luxus, nebo jako něco, co si dovolíme z rozmaru,*“ říká pan Libor a myslí tím, že takový přístup je nezdravý, dítě s se-

bou přináší řadu povinností, což už si rodiče neuvědomují. Tento přístup značí také přílišný pedocentrismus, kdy dítě je stavěno do středu zájmu, což můžeme považovat do určité míry za pozitivum.

Ne každý výchovný přístup je vhodný pro všechny děti, děti se značně liší, byť určitou roli hraje také dědičnost. Dětská osobnost je dále velice schopna nápodobě. Děti jsou proto odkázány na vzor rodičů, „...*dělají to, co vidí doma,*“ říká paní Alice. Nápodobu rodičů dětmi zmiňuje i paní Lucie, avšak ne vždy je to vhodné, neboť děti se učí jak od vzorů kladných, tak záporných. Rodiče dodávají, že děti si často uvědomují, proč na ně působíte tak či onak, například podobou přísnosti.

Děti potřebují podle paní Věry rodiče, kteří je budou vést a jejichž vedení bude dětmi respektováno. Dítě musí mít hranice a vědět, že si nemůže cokoli dovolit. Dále se však dítě může cítit zmateně, pokud rodiče nebudou působit jednotně.

Děti dle názoru rodičů dále potřebují jistotu a zázemí, jež nabourávají například partnerské neshody a rozchody. Potřebují taktéž v dnešní době tak ceněný pohyb a sportovní, akční vyžití. Rodiči několikrát zmiňovaná vytíženost dětí, např. kroužky a jinými volnočasovými aktivitami naznačuje, že tomu snad tak bude.

Otázka vycvovanosti dětí je podle pana Mirka zásadní, neboť dnešní děti jsou vycvované méně, což se podle něj vyznačuje například drzostí. Paní Lucie dále kritizuje chování dětí, které je sobecké, egoistické a individualistické. O této problematice jsme se již zmiňovali při výchovných stylech rodičů. Sobeckost je paradoxně dle pana Libora způsobena mimo jiné nadbytkem, i přes který se děti neumí s ostatními rozdělit. Na vycvovanost dětí máme každý jinou představu, ale paní Jana taktéž uvádí, že dnešní děti rozhodně vycvované nejsou. Naopak paní Alice a Eva váhají a jsou při soudu nad dětmi zdrženlivější, nakonec se spíše přiklání k tvrzení, že děti vycvované jsou, především pak co se týče dětí vlastních. Za pozitivum však stojí zmínka, že děti jsou více samostatnými.

Na závěr pojednání o dětech uvedme přívětivé motto, jímž se řídí paní Věra: „*Šťastné jsou ty děti, kteří mají šťastné rodiče.*“

5.4 Výchova - stav, významné atributy, prarodiče, víra

Rodinná výchova je velmi podstatná, o tom není sporu, avšak musí být časná i včasná. Výchova je do značné míry intuitivní záležitostí, snad právě proto dochází k nejrůznějším

úskalím. Výchova nesmí být podceňována, ale ani přespříliš přeceňována, paní Jana radí „*nedělat z výchovy žádnou vědu*“ a žádá více lidskosti a pan Libor volá po větší přirozenosti.

Stav výchovy spatřují respondenti pod různorodým úhlem. Paní Alice mluví pozitivně, změny ve výchově nevidí. Paní Lucie i Věra si taktéž myslí, že výchova je stálá, optimisticky nevidí rapidní změny, přičemž paní Věra je dále přesvědčena, že „*výchova se v uvozovkách dědí*“, a výchovná působení se tedy předávají napříč generacemi. Neboť „*jak byly vychovávány naše děti, budou jednou vychovávat i ony*“. V této souvislosti se nám zdá velmi zajímavou otázka paní Lucie: „*Spíš bych se kolikrát ptala dnešních rodičů, kdo vychovával je.*“ Pokud tedy nevychovaný vychovává, výsledek na sebe nenechá dlouho čekat a my jej můžeme odhadovat. S tím na konci výpovědi respondentka dodává, že stav výchovy kritický je. Paní Jana vidí neustále se zhoršující stav výchovy, tento se již octl v hodně slabém bodě. Dále matka ale doufá v „*lepší zítřky*“, protože „*dnešní výchova není taková, jaká by měla být*“. Pan Libor i paní Eva shledávají výchovu jako nedostatečnou, tudíž termín krize výchovy schvalují.

Stálost výchovy prý souvisí s obecně platnými principy, která se po staletí nemění. Krize výchovy je podle paní Věry odjakživa, takže té současné nepřikládá žádný význam. Naopak pan Mírek spatřuje naprosto zřejmé změny, s kterými se výchova potýká, nevychovanost se projevuje např. drzostí, „oprsklostí“, neslušností typu „neumí zdravit“, nadávkami, vztahem k povinností, výchovu tedy hodnotí dost negativisticky.

O výchově a jejích attributech se rodiče zmiňují poměrně často. Vyjmenujme alespoň některé jejich požadavky na výchovu. Kupříkladu paní Alice mluví o cílené výchově k samostatnosti, kdy „*učíme děti tomu, aby se uměly postarat samy o sebe*“. Rodičovská jednotnost je ve výchově dalším aspektem, kdy se rodičům zdá velmi podstatná oboustranná shoda v důležitých věcech na poli výchovného působení. Ač je ale jednotnost důležitá, podle paní Věry na ní výchova nestojí ani nepadá. Zároveň ale podle pana Mirka přímou úměrou s početností rodiny narůstá i význam rodičovské jednotnosti, přičemž nejednotnost v názorech především ohledně dětí byl jedním z důvodů rozpadu prvního manželství. V jednotnosti, pokud rodiče mají problémy, je důležitý kompromis.

Jak jsme se již několikrát přesvědčili, ve výchově je dále důležitý příklad neboli vzor. Zvláště pak u menších dětí dochází k tomu, že vidí vzor v rodiči automaticky, „povinně“. Rodiče apelují dále na význam citů ve výchovném procesu.

Co bezpodmínečně nesmí ve výchově chybět, jsou podle paní Věry stanovená pravidla. Bez rodičovského vyžadování dodržování pravidel nemůže být úspěch ve výchově zaručen, neméně důležitý je dále řád. Výchova se dle paní Věry neobejde bez možnosti trestů, podmínkou však zůstává, aby děti věděly, zač si trest zasloužily nebo zaslouží, schvaluje i „*výchovná naplácání*“, tak jako pan Mirek. Zákazy a příkazy zmiňují rodiče na jedné straně, na druhé ale dodávají, že dítě má zakusit i to špatné, aby se takzvaně spálilo a z osobních zkušeností vyvodilo to, co bychom mu jinak museli zakazovat. Dalšími aspekty žádoucí výchovy přísnost, režim, autorita, důslednost, zároveň se vstřícností, laskavostí a láskou.

Na výchově se může za jistých okolností podílet víra. Ovšem to pouze za předpokladu, že sami rodiče jsou věřící. Např. paní Věra shledává ve víře značný vliv, výchova dětí k víře je důležitá. Dále dodává zajímavou myšlenku a potřebu pro všechny, že máme věřit v to, v co vychováváme. Paní Lucie spatřuje vliv výchovy ve všech oblastech lidského života, tedy i ve výchově, taktéž podle paní Jany se víra nutně odráží ve výchově. Paní Jana ale dále uvádí, že např. křesťanským Desaterem by se měli řídit všichni, nejen věřící. Pan Libor si naopak myslí, že výchova je nezávislá na víře, ale souhlasí s tím, že možná díky absenci víry u nás upadá úcta k rodičům, ke starším.

V souvislosti s výchovou pohovořme nyní o roli prarodičů. Výchova prarodiči má jistě svůj význam, byť mnohdy nedoceněný. Myslíme si, že vztah prarodičů a vnoučat ovlivňuje vztah prarodičů se samotnými rodiči a dále četnost jejich setkávání. Výchovné působení prarodičů je vzácnější, tito plní často roli „rozmazlovačů“. Paní Věra k tomuto dodává: „*Prarodiče podle mého názoru nejsou od toho, aby své vnoučata nějak extra vychovávali. Spíš se s nima potěšili, pomazlili.*“ Paní Lucie ovšem dodává, že prarodiče taktéž nemusí dítěti jenom prospět, mohou i ublížit. Navíc pan Libor si myslí, že prarodiče čím dál častěji zapomínají, jak významnými mohou pro své vnoučata být, odkládají tato působení, neboť s posunováním pomyslné hranice stáří si „*ještě chtějí užívat života*“. Na úrovni působení prarodičů respondenti stejně tak zmiňují vliv vrstevníků dětí na jejich výchovu.

Paní Alice tvrdí, že kdyby rodiče nevychovali, tak bychom nemohli ve společnosti žít. Výchova je rodičovskou povinností a pan Mirek navíc zdůrazňuje, že vychovávat můžeme všichni svou všímavostí, nebuďme tedy lhotejní.

5.5 Čas - míra, možnosti

Jak jsme již předestřeli, čas je rodiči velmi ceněnou hodnotou. Výchova je do jisté míry ovlivněna mírou času jí věnované. Otázka času, respektive volného času, je ožehavá. Neboť paní Alice si myslí, že i kdyby ubylo pracovního vytížení a přibylo tak více volného času, zůstává pochybnost, jak by s ním bylo naloženo, tedy „...*co by lidi s volným časem udělali, jestli by ho věnovali právě dětem*“. Tudíž nemluvíme tak ani o dostatku/nedostatku času, jako o jeho náplni a využití. Paní Věra hodnotí kladně fakt, že možnosti, jak využívat volný čas, jsou široké a pestré, a v ideálním případě bychom měli dělat to, co nás baví, naplňuje, a to společně. Pan Mirek navíc taktéž hovoří o tom, že velká míra společně stráveného času není až tak důležitá s porovnáním s tím, jak je tato využita. „...*Aby spolu byli rodiče a děti za každou cenu a mohli si odškrtnout „splněno“, to není vůbec důležité,*“ říká pan Mirek.

Paní Alice i pan Mirek sami uznávají, že přes týden, tedy v dnech, kdy pracují, jsou společně strávené chvíle a čas věnovaný dětem skrovné. Pokud jsou rodiče vytíženy prací, která je denní, zbývají pro rodinu alespoň společné večery. Pokud ale, jak je tomu i v případě paní Alice, mluvíme o práci na směny, situace hospodaření s časem a jeho využití je daleko složitější, ne-li nemožná. O významu večerů se rozpovídalo několik rodičů. Např. pan Mirek říká, že sice bývají takové večery, kdy každý člen je zaměstnán svou „prací“ a lidově řečeno „jde si po svém“, na druhou stranu jsou i takové večery, kdy rodina, byť třeba u televize, živě komunikuje nebo se společně baví, např. při hře karet. Taktéž rodina paní Věry večery tráví společně např. sledováním televize a společnou diskuzí. I pro paní Janu večery nabývají na významu, protože se v tuto dobu konečně všichni doma sejdou. Zároveň ale paradoxně podle paní Jany jiné rodiny čas spolu netráví ani večer a „*členové rodiny místo aby spolu žili, jenom přežívají, nežijí spolu, ale vedle sebe*“.

Vytíženost všedních dnů je tedy zjevná, o to větší roli zde sehrávají víkendy. Právě o víkendech se paní Alice snaží být se svými dětmi co nejvíce a plánovat smysluplné využití volného času, stejně tak je tomu i u paní Věry, která říká: „*Z práce přijdu často unavená tak, že s nejmladším toho moc nestihnu. Ale o víkendech si to vždycky vynahradíme.*“ Pan Mirek však spatřuje určitou zaneprázdněnost i o víkendech, kdy jsou na řadě povinnosti týkající se domácnosti, domu, zahrady a jiného, přičemž až po splnění cílených povinností přichází na řadu hodnota volného času.

Paní Eva spatřuje právě v hodnotě času kámen úrazu výchovy současných generací, neboť ve smyslu „...*musíme toho co nejvíc postíhat, takže ve výsledku děláme všechno a nic*“. A dále paní Eva dodává: „*Radši se zaměřím na jednu věc, kterou budu dělat pořádně. To je sice hezké, že si s dětma zahrajeme nějakou stolní hru, třeba Člověče, nezlob se, které milují, když mezitím budu odbíhat k vaření, k věšení prádla, k vyřizování nejrůznějších povinností a tak dále. Prostě když se rozhodnu, že budu trávit čas s dětma, tak se vším všudy, opravdově a intenzivně.*“

Pokud tedy mluvíme o tom, jakou časovou míru rodiče věnují dětem, v úvodu se zmiňme, že podle paní Jany tato klesá úměrně s růstem věku dítěte, neboť říká: „*Pokud jsou děti malé, školkového věku, ještě bych viděla celkem pozitivum v tom, že se rodiče dětem jakž takž věnují. Ale s nástupem do školy tato péče mizí,*“ a dále dodává: „... *Vymlouvat se na nedostatek času vůči dětem mi přijde nefér.*“ Obdobně smýšlí i pan Libor: „*Já vidím v čase rodičů velké minus. Rodiče nemají na své děti tolik času, kolik by možná chtěli, ale kolik by i mohli. My s dětma trávíme každou volnou chvíli a jde to, ať mi nikdo neříká, že ne. Jde o to, jak si to doma nastavíte.*“ Paní Věra naopak zastává názor, že tato míra je dostatečná, a to i přesto, že o pracovní vytíženosti není třeba diskutovat. „*Že by rodiče s dětma čas netrávili, si nemyslím,*“ říká. Pan Mirek se taktéž odvolává na pracovní vytíženost, kdy říká „*jsem v práci od rána do večera*“, přesto si čas vždy udělá a s dětmi podniká nejrůznější aktivity. Naprosto jiného názoru než paní Věra je paní Lucie, která se zabývá myšlenkou nedostatečného množství času, které rodiče svým dětem věnují. Dokonce přichází s úvahou, že za pozadím některých problémů, které děti mohou mít, nebo za stavem jejich vychovanosti, stojí právě nedostatek času a otázka priorit ze strany jejich rodičů, vychovatelů. Naprosto obdobně se takto vyjádřily nezávisle na sobě i paní Jana a paní Eva. Paní Lucie se dále o rodičích a jejich výchově zmiňuje takto: „*Určitě by si čas našli, kdyby přehodnotili své priority. Bohužel dnešní doba vyžaduje dělat všechno, co dělají ostatní, a na děti už nezbývá čas.*“

Paní Lucie si uvědomuje důležitost prožitku a působení okamžiku, uveďme tedy celou její myšlenku, se kterou se zcela ztotožňujeme: „*Rodiče především musí být rádi za každou strávenou chvíli se svými dětmi, neodsouvat nic na pozdější dobu, prožívat společné chvíle teď a tady, v přítomnosti, aby se nestalo, že za pár let až děti vyrostou, si rodiče budou vyčítat promarněná léta, kdy prostě nebyl čas, a musely se dělat jiné věci.*“

Ovšem nezapomínejme na to, že každý člověk potřebuje tak jako společnost a společné trávení volného času i větší či menší míru soukromí a samoty a samozřejmě možnost trávit čas po svém. Pan Mirek má taky zjevnou potřebu trávit individuálně svůj volný čas, který využívá ke svým koníčkům. Navíc nezapomínejme na důležitost odpočinku, neboť pouze aktivní trávení volného času, byť společné, může být taktéž vyčerpávající.

5.6 Změna – srovnání, vývoj

V tomto úseku vyhodnocování zmiňujeme všechna data a informace, o nichž se respondenti zmínili v takové souvislosti, v níž srovnávají, uvádí změnu, spatřují vývoj.

Paní Alice srovnává výchovu vlastní a výchovu svých rodičů. Největší rozdíl vidí ve větší přísnosti a dozoru své maminky. I paní Věra uvádí, že její rodiče byli daleko více autoritativní a nepřipouštěli diskuzi. Dokonce i pan Mirek zmiňuje, že není stejný jako rodiče, kteří byli daleko přísnější, zároveň ale dodává, že je tomu rád, neboť říká: „...*Asi sem to jako ogara potřeboval.*“ Pan Mirek si dále ve srovnání s výchovou svou a svých rodičů váží toho, že jeho děti za ním mohou s čímkoli přijít, svěřit se a chtít radu.

Dále generace rodičů a především prarodičů paní Alice navíc měla zřetelně vymezené role muže a ženy v tom smyslu, že tatínek pracoval a živil rodinu a maminka se starala o domácnost a děti, dnes je podle paní Alice větší vyváženost a rovnováha. Proměna v rozdělení rolí je uváděna i paní Věrou.

Změna v uspořádání rodinné instituce podle paní Věry není viditelná, přesto uvádí rozdíly partnerského soužití dnešních mladých lidí. Proměna se dále např. podle paní Věry týká zvyšování se životních nákladů a finanční náročnosti.

V souvislosti s charakteristikou míry času rodičů a jejich pracovní vytíženosti paní Věra zmiňuje, že tato vytíženost není jen současným fenoménem a dokonce říká, že „*zaměstnání zabere vždycky hodně času, ale tomu tak bylo vždycky. Možná, že dřív to s časem bylo ještě horší, to se rodiče dřeli na poli do úmoru.*“ Pan Mirek si myslí taktéž, že jeho rodiče byli zaneprázdnění prací ve značné míře, navíc vidí dnešní situaci rodičů lepší v tom, že dříve, i pokud byl čas, vyžití bylo omezené finančními prostředky rodiny, říká: „*Jako malý sme nikam nejezdili, nebyly peníze, tak sem si to vynahradil až s vlastní rodinú.*“

Na proměnu funkcí rodiny se ozývají různé hlasy. Paní Alice spatřuje změnu, ale nehodnotí ji jako špatnou, navíc dává tyto změny v souvislost s vývojem společnosti, když říká:

„Všechno se přizpůsobuje době, ve které žijeme, takže tím pádem i způsob jakým vychováváme.“ Vývoj je prý nezadržitelný a pořád bude něco nového. „Vždyť víte, že se věci mění, ale ne každý je ochotný se s tím smířit,“ říká paní Alice. Záleží tedy na tom, do jaké míry budeme my sami změnám přístupní. I paní Věra říká, že „doba jde dopředu, tak jako všechno“. Paní Věra dále v souvislosti s proměnou rodiny říká, že pokud tady je nějaká krize, „tak ta krize je už dávno, výchova za minulého režimu taky nebyla nic moc“, navíc srovnává sebe jako dítě a dnešní děti s tím, že „...my jsme taky nebyli svatí“.

Dalším rozdílem ve výchově současné a minulé je podoba prostředků, i těch výchovných. Obzvlášť vývoj techniky a možnosti jeho využívání ve výchově spatřuje např. paní Alice kladně, když říká: „V dnešní době mobilů je strašně jednoduché zavolat a přesvědčit se, že je dítě v pořádku.“ Taktéž paní Věra uvádí příklad: „Už jenom když si vezmeme tu techniku – co za nás všechno nebylo. My jsme si jako děti hráli venku, teď sedí spíš všichni za počítačem.“ I paní Věra dále uvádí velmi zajímavou myšlenku, že výchova jako taková zůstává stejná, jen my „máme jiné prostředky a možnosti, třeba internet, ipody a tak“.

5.7 Obtíže – problémy, pochybení

Výchovné problémy jsou dány do souvislosti s věkem a dokonce i pohlavím, nejvíce s pubertálním obdobím. Již v předškolním věku se však tyto mohou vyskytovat, i když podle paní Alice jsou spíše nezamýšlené, nechtěné. Paní Alice do značné míry omlouvá chování svých dětí, byť diskutujeme zatím pouze o eventuelních situacích, neboť říká: „Já za svýma dětma budu stát, ať udělají cokoli, snad jen kdyby vykradli banku.“ Paní Věra je také smířena s tím, že její děti oplývaly a budou oplývat nejrůznějšími problémy, ideální dítě neexistuje a jak sama říká: „No tak to víte, že se vždycky něco najde.“ Důležitá je spíše ne tak četnost, jako závažnost daných problémů. Výchovné problémy dětí jsou podle paní Lucie samozřejmě individuální, ovšem nutno podotknout, že za jejich většinou stojí v pozadí právě vliv rodiny. Stejně tak vnímá situaci paní Jana: „Všeobecně Vám řeknu, že pokud má žák ve škole nějaké problémy, spíš ve smyslu chování než prospěchu, z devadesátipěti procent bych viděla příčinu v rodině. Buď se něco děje, rodiče se rozvádějí, hádají, někdo je nemocný a podobně. A my máme právě tu možnost, že často na dětech vidíme, že se s nima něco děje. A je pravda, že děti ke mně mají důvěru a přijdou, když mají nějaký problém. Je to paradoxní, mně často ani nepřísluší, abych rozebírala s dětma

určitá témata. Ale rodiče na ně asi nemají čas, nebo já nevím.“ Pan Libor taktéž uznává, že v pozadí problémů nemusí být vždy, ale z valné části ano, rodina.

Zdá se, že dotazovaní rodiče problémy svých dětí řeší a hodnotně oceňují, když samo dítě požádá o pomoc. Pan Mirek zmiňuje, že problémy spojené s výchovou a chováním nutně souvisí s početností rodin a je nemyslitelné, aby bezproblémovost byla typická u každého dítěte. Je jedno, zda se problémy vyskytují u dětí prvorozených, jedináčků, nebo u dětí z vícečetných sourozeneckých konstelací, ale zvláště u početnějších rodin jsou rodiče více zatěžováni, častokrát neřeší problémy jednoho, spíše se setkají, jak říká pan Mirek *„jako naschvál problémy více dětí současně a vy musíte řešit všechny, až vám jde hlava kolem, těžko něco odsunete na pozděj“*. Pan Mirek má jako jediný z respondentů více dětí než tři a troufáme si tvrdit, že je tedy v této problematice více „kovaný“. Na problémy svých dětí respondent nazírá současně pohledem, že často je lepší ponechat dítě, *„ať se vybourí, ať sám uzná chyby, protože nějaké vyčítání mu vůbec nepomůže, ono to nebere“*. Naopak pan Libor je z pohledu pedagoga toho názoru, že rodiče problémy svých dětí příliš neřeší, konkrétněji: *„Rodiče svěsí hlavu, ptají se, jestli to skutečně udělal jejich Péťa a nakonec řeknou, že on za to stejně nemůže, že ho k tomu navedl někdo jiný. Místo toho, aby si to vyřídili oni, řešíme za ně všechno my.“*

Nejsilnější pochybení rodičů je podle paní Alice z hlediska ubližování až týrání dítěte. Tyto případy jsou zvláště v dnešní době značně medializované, potom se nám může zdát, že takových případů neustále přibývá. Dále mluvíme o takových obtížích, kdy si rodiče neuvědomují svou odpovědnost, roli a péči takovým způsobem, který je vyjádřen slovy paní Lucie: *„Mnozí rodiče podle mě hřeší na tom, že oni sami ani nevychovávali, děti se vychovávají samy. Nechají je růst jako dříví v lese a děti kolikrát řeší takové věci, že byste se až divila. Prostě oni mají být samy dětmi a ne suplovat vlastní rodiče. Já si zkrátka myslím, že dnešní děti nejsou tolik vychované proto, že se jim rodiče nevěnují.“* Taktéž podle pana Libora se rodiče svým dětem věnují nedostatečně, z toho pramení nejruznější obtíže. Zvláštním případem je pak stav, kdy *„si rodiče kupují dítě dárky, rozmazlují je, vedou je k tomu, že oni jsou páni a můžou si všechno dovolit,“* tvrdí pan Libor.

Další pochybení vidí paní Alice ve výchovných přístupech, konkrétně hovoříme o volnosti, benevolentnosti, malé přísnosti či povolnosti, u pana Mirka dále obdobně o důslednosti a drzosti u dětí, paní Jana zmiňuje problém výchovné autority, problém řádu, režimu, stylu a problém nedostatku času. Taktéž paní Věry si stěžuje na problémy vyvolané výchovnými

styly, odvolává se na autoritu a její absenci, „*liberálnost je poslední dobou nešvar v českých rodinách*“. Paní Věra jasně a striktně hovoří o tom, v čem čeští rodiče chybují, a to v absenci nebo nedostatečnosti řádu a pravidel. Stejně tak pan Mírek vidí v benevolentnosti rodičů velká pochybení, přičemž nejvíce se mu přičí výchova „*vše pro dítě*“, tedy přehnaný pedocentrismus, kdy je dítě vystaveno do středu dění a koloběh rodiny je mu zcela podmíněn. Je jisté, že rodiče nejsou neomylní a dokonalí, ať již mluvíme o jakýchkoli kritikách výchovných přístupů, můžeme snad uplatnit slova pana Mirka, jenž říká: „*Rodiče by měli vychovávat tak, aby se za to nemuseli stydět.*“ Pan Mírek dále v kontroverzi s předešlými tvrzeními, co se týče pochybení rodičů, zastává názor, že i rodiče, tedy všichni, myslí sami na sebe, a „*nehledí na ostatní*“. Tedy řekněme, že egocentrické a sobecké tendence pěstované u dnešních dětí jsou zakořeněny minimálně již v samotných rodičích. Paní Lucie spatřuje dále chyby rodičů v nich samotných způsobem, že pokud oni sami nejsou vzory (nebo jsou těmi nesprávnými), nemůžeme od dítěte čekat nic jiného, než co napodobí v domácím prostředí. Pan Libor shrnuje též vše, co již bylo ohledně chyb rodičů a jejich výchovného působení řečeno, dodává však především předávání výchovné zodpovědnosti, když říká: „*Rodiče si myslí, že za ně škola všechno vyřeší.*“

Paní Alice má striktní názor na řešení problémů dospělých před dětmi a především dětmi, kdy právě ony se stávají prostředkem možného vyřešení, o čemž pojednává výpověď respondentky: „*Prostě vždycky když mají rodiče nějaký problém, tak si ho mají řešit jenom a jenom mezi sebou, v žádném případě nechtít po dítěti, aby to za ně nějak vyřešil. I dítě už má svoje starosti, a ne aby řešilo ty dospělácké.*“

V případě, že rodiče nefungují, mají nastoupit další kontrolní mechanismy. Takovými mechanismy mohou být i další rodinní příslušníci. „*Když rodiče nefungují tak, jak mají, pak by asi prarodiče měli zasáhnout. Jako nějaká záchranná brzda,*“ říká paní Věra. Taktéž paní Věra spatřuje v prarodičích „*sítka a pojistku*“ v případě, že rodiče selhávají. Co se týče „*kontrolního mechanismu*“ pedagogů, tyto možnosti jsou velmi omezené, což vyplývá z tvrzení paní Lucie: „*Za většinou řádění dětí podle mě stojí nějaký problém, který ale nejčastěji vychází z rodiny. Děti problém často řeší dalším problémem, ventilují se jinde. Pedagog by asi měl mít povědomí o životě každého žáčka, ale v praxi to není dost dobře možné.*“ Paní Jana a Eva se shodují taktéž obdobně v tom, že pokud děti nejsou řádně vedeny doma, ve škole už toho moc učitelé nezmohou.

5.8 Podpora a pomoc – možnosti, rady

Paní Věře se zdá alarmující situace české politické scény a jejího počínání v oblasti rodinné. Rodinná instituce by měla být více podporována a propagována, a to nejrůznějšími privilegii. Pokud totiž vezmeme v úvahu zvyšování životních nákladů a nákladů na jedno dítě a dále politickou situaci, která straní spíše bezdětným, nemůžeme se v žádném případě divit oné již dříve delegované klesající míře porodnosti, jež může být jedna z možných důsledků. Paní Lucie podle nás zcela výstižně shrnuje možnosti státního zřízení na poli rodinné politiky: *„Podpora rodin, zkrácený úvazek pro matky dětí, nekrátit výplaty a nezdražovat věci v obchodech, zajistit práci pro všechny, kteří chtějí pracovat, prostě vytvořit pro rodinu podmínky k životu.“* Pan Libor vidí v programech politických stran na podporu rodiny taktéž velké rezervy, které čekají na splnění, říká: *„Rodiče by se měli bít za svá práva, aby je společnost víc podporovala, jakkoli, a ne jim házela klacky pod nohy. U nás je to bohužel špatně nastavené, rodiny s dětmi, ať politické strany mají v programu cokoli, podporované nejsou.“*

Paní Alice by uvítala rozšíření mateřských školek, které by rodičům mnohé ulehčilo, nejvýhodnějším řešením této situace se respondentce jeví možnosti firemních školek při zaměstnání, kterých je v současné době naprostý nedostatek. Taková instituce skloubí jak zajištění rodiny, tak péči o dítě a dohled nad ním, který je mu prospěšným.

Za další podporu jistě počítáme patřičnou finanční pomoc, ať již v jakýchkoli podobách – tedy např. podle paní Alice mají smysl peněžité dávky, finanční úlevy aj. Pan Libor uznává, že rodiče to nemají zcela jednoduché, ale přitom dodává: *„Jaké si to uděláte, takové to máte.“* Tudíž je jen na nás, do jak značné míry zajistíme sebe a svou rodinu, rozdíl nacházíme spíše v tom, že každý máme představu určitého životního a finančního standardu posunutu někde jinde. Ovšem pan Libor dále rozvádí tu možnost, že *„kdyby rodiče měli zajištěný pořádný příjem, nepachtili by se tolik, jenže je otázka, že kdo má víc, chce zase víc, tak třeba by jim to nestačilo“*.

V neposlední řadě spatřuje pan Mirek pomoc rodičů v pomoci a podpoře ostatními s tím, že rodiče ať se nestydí a sami projeví zájem a ať se nebojí trestů, především tělesných. *„Kdyby každý přiložil ruku k dílu. Naprosto nechápu, jak někdo dělá vědu z toho, že má pomoci s kočárkem mamince do nebo z autobusu. No a rodiče by sa neměli stydět o pomoc požádat. Navíc jak říkám, ať sa nebojíja trošku toho výchovného plácnutí,“* říká pan Mi-

rek. Pan Libor podporuje taktéž vzájemnou podporu mezi členy naší společnosti s tím, že pokud chceme někoho kritizovat, nejprve mu nabídněme pomoc. Naopak paní Jana i paní Eva se přidávají tvrzeními, jež apelují na rodiče, aby převzali za své děti plnou odpovědnost, pomoc rodičům tedy vězí v nich samotných. Tyto myšlenky obhajujeme slovním komentářem paní Jany: *„Čeští rodiče si musí uvědomit, že výchova není jejich právo, ale povinnost. Věřím, že to taky nemají snadné. Práce a děti je náročná sestava. Ale pokud se rozhodnu mít děti, musím se o ně řádně postarat.“*

Přání podané z úst paní Alice ostatním rodičům zní: *„Přeju, aby vás děti těšily, neměli ste s nima vážné problémy a ať jsou děti zdravé, to je nejdůležitější.“* Paní Věra tímto způsobem rodičům vzkazuje, ať se nebojí svým dětem zakazovat, vytýkat, určitým způsobem trestat, dávat pevné mantinely. I takto projevujeme o dítě zájem a nenecháváme ho přílišné volnosti, se kterou si neví rady. Rodiče si mají nechat poradit, vysvětlit, zamyslet se, to názorem pana Mirka. Paní Lucie se vyjadřuje stručně, o to však výstižně: *„Poradila bych všem rodičům, aby se svým dětem víc věnovali. Oni jim to jednou vrátí.“* Trpělivost, důslednost, kýžený vzor s autoritou a dostatek věnovaného času, to je návod paní Jany pro prospěch dětí. Pojednání o rodinné výchově zakončíme výstižným přáním pana Libora: *„Přeju si, aby se rodičům oplatilo všechno to, co do výchovy svého dítěte vložili, nebo ne vložili, to už záleží na nich samotných. Aby jim to děti jednou oplatily.“*

6 ZÁVĚR VÝZKUMU

Je zřejmé, že v naší práci dochází k vzájemné propojenosti, mluvíme o propojenosti tematiky, kdy se v některých případech prolínají kódy vícero kategoriemi. Mějme na paměti, že danými závěry v žádném případě nezobecňujeme celkovou realitu, nýbrž vyvozujeme „pouze“ z daných tvrzení dotazovaných rodičů.

Dále můžeme říci, že na problematiku rodinné výchovy nahlíží respondenti často velmi rozličnými pohledy. Co se týče rodiny a výchovy, jejich krize je spatřována častěji u rodičů-pedagogů, nežli u rodičů, jejichž povolání je odlišné.

Z proběhnuvšího výzkumu a vymezení jednotlivých kategorií pozorujeme závěry, jež nám skýtají četné zdroje informací. Částečně se nám rojí odpovědi na tyto otázky: Jaká je dnešní rodina, jak je nahlíženo na její výchovnou funkci a k jakým hodnotám jsou její členové vedeni? Jací jsou dnešní rodiče, jak působí na poli výchovy, jsou vzory a autoritou? Jaké jsou dnešní děti, jsou vychované? V jakém bodu se nachází výchova, co ji charakterizuje? Jaký je význam a míra času ve výchově, věnují se rodiče svým dětem dostatečně? Co vše se změnilo, v jakých bodech respondenti rekapitulovali, srovnávali? V čem současní rodiče nejvíce chybují, s čím mají ve výchově svých dětí největší problémy? Jaká jsou doporučení respondentů, která by mohla rodičům pomoci? Tato a další zjištění uvádíme ve vyhodnocení výsledků výzkumu, k některým z nich se vracíme právě v následujícím shrnutí. Uvedme, že jsme tak oprávněni zhodnotit naplnění již dříve vymezeného výzkumného cíle, neboť celistvé uchopení výchovné funkce současné rodiny nám napomáhá vyjádřit se k jejímu stavu a potažmo tedy k tomu krizovému, vyjádřit se k následkům (rozumějme, jaké jsou tedy dnešní děti) a v neposlední řadě se zabíráme myšlenkami, jak lze rodičům pomoci, co by napomohlo tomu, aby se ve výchově zlepšili. Dále se dobíráme k závěrům, které nám umožňují tento verdikt nad rodiči: výchovně-vzdělávací působení rodinné a školní instituce má být patřičným dílem rozděleno, avšak stále více se nabízí možnost taková, že právě rodiče čím dál častěji předávají svou část výchovné odpovědnosti škole, čímž způsobují dle našeho názoru nerovnováhu a stav napětí, neboť pedagogové nemohou zastřešit účinně a plně to, co přísluší především rodičům.

O významu rodiny není nutno ani radno diskutovat, tato snad vždy zůstane velmi ceněnou institucí, jež stabilizuje celou společnost. Spíše se nyní a do budoucna zabýváme její silou, kvalitou a efektivností působení na poli výchovném. Neboť je zřejmé, že mimo jiné i pod tlakem společenských změn probíhají změny i v samotné rodině. Rozvolněné vztahy, nese-

zdaná soužití, míra rozvodovosti, to vše a mnoho jiného může rodinu do jisté míry oslabovat. V základních funkcích ale rodina nesmí polevit a ochabovat, ať je již její podoba jakákoli. Rodina má být pro své členy opěrnou sítí vztahů a citových vazeb, jež je charakteristická svou pospolitostí a soudržností. V rodině je respondenty velmi ceněn její řád, pravidla a určité mantinely. Rodina si sama dále určuje ceněné hodnoty, vlastnosti a je tou, která má největší povinnosti v oblasti výchovy, chybná plnění nejen funkce výchovné mohou mít dalekosáhlé důsledky, se kterými často marně bojují školní a jiné instituce. Rodina necht' nabízí spoluúčast na výchově svých dětí právě instituci školy, tento podíl však musí být v přiměřených mezích, vždyť stěžejní odpovědnost je stále na bedrech rodiny. Dotazovaní rodiče si svou odpovědnost naštěstí plně uvědomují a apelují tak na ostatní rodiče, aby prozřeli a děti řádně vychovávali. I přes odlišné představy jednotlivých rodičů na „správnou“ výchovu panuje shoda právě v samotném uvědomění si vlastních povinností. Učitelé sice stojí po boku rodičů, teoreticky jsou tak výchovnými partnery, rodiče proto ať si dále uvědomují i jejich důležitou roli a nevidí v nich tak své soupeře anebo ještě hůře – hlavní vychovatele, jež se budou na výchově podílet nejvíce.

Mějme na paměti, že ideál, ani ten výchovný neexistuje a zůstává pouze ideálem, neboť rodiče jsou pro svou lidskou podstatu nedokonalí a snahou po dokonalosti mohou ztratit mnohé ze své přirozenosti, které si právě jejich děti cení. My si naopak ceníme především zájmu, který dotazovaní rodiče projevili o zkoumanou problematiku výchovy. Rodiče se dle svého mínění snaží být pro své děti oporou. Dále postrádají na ostatních rodičích důslednost, určitou zdravou míru přísnosti, vytvoření řádu a pravidel pro děti a tolik ceněnou komunikaci propojenou nasloucháním. Rodiče mají být pro své děti správnými vzory a jít tak příkladem, což v reálném životě představuje velmi nesnadný úkol. Respekt autority, který se pod tlakem liberálnějšího stylu vedení podle rodičů u dětí vytrácí, je však velmi ceněný. Zdravá míra volnosti je potřebná pro samostatnější vývoj dětí, avšak bez vymezených pomyslných hranic se výchova stává velmi zrádnou. Snad i kvůli rozšiřujícímu se vlivu liberalismu se nám výchova rodičů může zdát jako nedostatečná, nelimitující, vše promíjející a tudíž „nevychovávací“. Respondenti souhlasí s určitou mírou volnosti a protikladně i s určitou mírou autoritativnosti, pro mnohé se tak jeví nejschůdnějším řešením styl demokratický, který v sobě dokáže snoubit vše žádané. Snad jen někdo namítne, že demokracie není ve výchově reálně možná, podobně jako jedna naše respondentka.

Rodiče volají po tom, aby děti byly brány za přirozenou součást rodiny, jež k ní neodmyslitelně patří, ale na niž nemá být nahlíženo jako na „středobod vesmíru“, na jediný střed zájmů. Dětem není dále na škodu výchova k respektu, výchova hranicemi a řádem, na což upozorňujeme v této práci nesčetněkrát, neboť řád je dle rodičů často stěžejní. Vychovanost dětí se spíše zhoršuje, až upadá. Děti projevující se drzostí, neposlušností, sobeckostí a jinými neduhy, nemohou být podle respondentů vychované.

Včasná, tedy nepodceňovaná rodinná výchova je nezbytná pro správný vývoj dětí. Na výchovu je nahlíženo jak z pohledu stálosti, tak změny. Je dána do souvislosti s učením, neboť je velmi pravděpodobné, že jak jsme byli vychováváni my, budeme vychovávat své děti, pokud tedy neučiníme pravý opak. Většina respondentů vidí výchovu dnešních rodičů jako kritickou a dávají nám tak za pravdu s výběrem tématu této diplomové práce. Byť vehementně dodáváme, že krize rodinné výchovy není výlučně novým pojmem a někteří rodiče si toho jsou vědomi.

Pracovní vytíženost a uspěchanost doby do značné míry ovlivňuje také to, do jaké míry se rodiče svým dětem věnují. Nemáme na mysli ani tak míru času, jako spíše kvalitu jeho využití. Otázka společně stráveného času rodičů s dětmi je rozporuplná, rodiče jsou rozděleni na dva tábory, ani my se tedy nepřikláníme k jasnému stanovisku, byť blíže, leč subjektivně spatřujeme, že rodiče se dětem nevěnují natolik, nakolik by měli. Uvědomme si však, že žijeme teď a tady a společně strávené okamžiky nám nikdo jiný nijak nevyňahradí.

ZÁVĚR

Výchova je nepostradatelnou součástí každé společnosti, bez výchovy nelze existovat. V průběhu staletí však výchovná působení nabývala nejrůznějších podob a forem. Je zřejmé, že vývoj a změny společnosti mají společný dopad na podobu a fungování rodinné instituce.

Pokud se zamýšlíme a poodkrýváme situaci současné výchovy rodinné, vezme, že často padají návrhy na výskyt její krize. Z řad odborníků i laiků, z řad celé společnosti se ozývají hlasy, jež nás nabádají na zpozornění a bdělost vůči stavu dnešní výchovy. Ať již chceme nebo ne, výchova se určitými aspekty liší od dob minulých. Nad těmito změnami polemizujeme s rodiči-respondenty.

Je tedy krize? Není krize? Nepřísluší nám kritizovat, ale nastiňovat stav. Jestliže se zaměříme na slova antických filozofů, zjistíme, že již tito ve své době hlásali své úvahy o výchovném úpadku. Přikloníme-li se dále k názorům některých autorů uváděných v teoretické části (Matoušek, Piřha, Střelec a další), nutně musíme přijmout myšlenku o krizi rodiny a její výchovné funkci. Přikloníme-li se však k názorům některých rodičů uváděných v části praktické, myšlenku krize jsme oprávněni odmítnout. Stojíme tak stále na rozcestí a nevíme, kterou cestou se máme vydat, ke kterým názorům se přiklonit. Osobně si myslíme, že určitá míra krize zcela jistě zasáhla rodinu, rodiče a jejich výchovu. Jsme si ale vědomi subjektivity a toho, že i v odborných kruzích se diskutuje o možnosti, kdy vždy generace předešlá hodnotí generaci po ní následující, a tak většinou dochází k úsudku, který tuto následující generaci haní, očeňuje, při srovnání se vždy jeví jako horší. Vždyť leckdo si povzdychne, jak se v jeho očích vše mění, a tuto změnu vidí spíše k horšímu. Je ovšem pouze na nás, jestli se s danými změnami vyrovnáme, budeme jim přípustní a nakonec je docela dost možné, že spatříme onu avizovanou změnu výchovy v lepším světle, než se nám zprvu zdálo.

Je zřejmé, že univerzální hodnocení a měření vychovanosti dětí současných i minulých, neexistuje. Dovolujeme si však vymežit určitá specifika, jimiž hodnotíme výchovnou funkci současné rodiny. Kupříkladu poměrně velká negativa vidíme v nedostatku času, který rodiče svým dětem věnují. Dále jsou to stále rozšiřující se prvky liberálnosti, tedy volnosti ve výchově, které s sebou přináší onen pohled menší vychovanosti či poslušnosti. Volnost může být rodiči zaměňována s tím, že si děti mohou dělat, co chtějí, přičemž hlavní roli zde opět sehraává čas rodičů. Předávání výchovných přístupů napříč generacemi již

v současné době pozbývá platnosti. Nejinak je tomu s rolí prarodičů na poli výchovy, kteří, jak se zdá, dříve do výchovy svých vnoučat zasahovali daleko více.

Uvědomujeme si, že výchova dětí je náročnou činností, které se však rodiče musí věnovat. Ať již plní svou výchovnou odpovědnost jakkoli, ať tak činí dle svého nejlepšího vědomí a svědomí a především si svoji odpovědnost uvědomují v celé šíři výchovné závažnosti, neboť tak činí pro dobro své i pro dobro celé společnosti s tím, že výchova jejich dětí, ať již více či méně zdařilá, se nejprve projeví na samotných rodičích, avšak v době, kdy tito již nebudou moci svá pochybení napravit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BIDDULPH, S. *Tajemství výchovy šťastných dětí*. 3. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-651-3.
- [2] BREZINKA, W. *Východiska k poznání výchovy*. Brno: L. Marek, 2001. ISBN 80-6263-23-1.
- [3] GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- [4] GILBERT, G. *O dětech a výchově*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-609-4.
- [5] HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. 2. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9.
- [6] HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
- [7] HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- [8] KOLDEOVÁ, L. Hodnotový systém stredoškolskej mládeže v súčasnosti. *Pedagogická revue*, 2007, č. 1, s. 52-54. ISSN 1335-1982.
- [9] KREBS, V., DURDISOVÁ, J. *Sociální politika*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-585-4.
- [10] LABUSOVÁ, E. Zanedbávané děti ve spořádaných rodinách. *Psychologie dnes*, 2010, č. 9, s. 56-58. ISSN 1212-9607.
- [11] MAKARENKO, S., A. *O výchově dětí v rodině*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1947.
- [12] MALACH, J. *Teorie metodiky výchovy*. 1. vyd. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2007. ISBN 978-80-86723-29-7.
- [13] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.
- [14] MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9.
- [15] MIKOVÁ, Š., STANG, J. *Typologie osobnosti u dětí: Využití ve výchově a vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-587-5.
- [16] MORRISH, G., R. *12 klíčů k důsledné výchově*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-557-8.

- [17] MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- [18] MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- [19] NOVÁČKOVÁ, J. *Mýty ve vzdělávání: O škodlivosti některých zaběhnutých představ o učení, škole, a výchově*. 2. vyd. Kroměříž: Pavel Kopřiva – Spirála, 2003. ISBN 80-901873-5-8.
- [20] PASTERŇÁKOVÁ, L. Metódy výchovy uplatňované v rodinách. *Vychovávateľ*, 2010, č. 6., s. 15-18. ISSN 0139-6919.
- [21] PELIKÁN, J. *Hledání těžiště výchovy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1265-2.
- [22] PEŠKOVÁ, J. Filozofie výchovy – hledání předpokladů výchovného působení. In BENEŠ, M. (a kol.) *Idea vzdělávání v dnešní společnosti*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 15-16. ISBN 80-86432-40-8.
- [23] PÍŤHA, P. *Výchova, naděje společnosti*. 1. vyd. Praha: Poustevník, Studio Gabreta, 2006. ISBN 80-86610-18-7.
- [24] PREKOPOVÁ, J., SCHWEIZER CH., LIŠKOVÁ, K. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu: Výchova a respektování dítěte: Dětský svět představ: Každodenní situace a problémy: Rádcí pro rodiče a vychovatele*. 5. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-495-3.
- [25] PREKOPOVÁ, J. *Malý tyran*. 5. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-271-3.
- [26] PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- [27] PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 2. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-631-4.
- [28] RABUŠICOVÁ, M. a kol. *Škola a /versus/ rodina*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 2004. ISBN 80-210-3598-6.

- [29] RIEGER, Z., VYHNÁLKOVÁ, H. *Ostrov rodiny: Integrovaný přístup pro práci s rodinou: Příručka pro odborníky*. 1. vyd. Hradec Králové: Konfrontace, 1996. ISBN 80-901773-8-7.
- [30] SALADIN-GRIZIVATZ, C. *Rodičovská autorita: Průvodce výchovou v rodině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-676-4.
- [31] SINGLY, FRANCOIZ DE. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- [32] SMOLOVÁ, D. *Deset esejů o výchově v rodině*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1990. ISBN 80-7012-032-0.
- [33] SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- [34] STŘELEČEK, S. a kol. *Studie z teorie a metodiky výchovy I*. 2. vyd. Brno: Katedra pedagogiky Pedagogické fakulty MU, 2004. ISBN 80-86633-21-7.
- [35] STŘELEČEK, S. a kol. *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3687-7.
- [36] ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [37] TOMOVÁ, M. *Výchova je garanciou kultivovanosti jednotlivca i spoločnosti*. *Vychovávateľ*, 2010, č. 6, s. 2-5. ISSN 0139-6919.
- [38] TUČEK, M. a kol. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-22-9.
- [39] VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

R Respondent.

T Tazatel.

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Charakteristika výzkumného vzorku.....	s. 52
Tab. 2. Kategorie, subkategorie a kódy.....	s. 60

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Programové prohlášení o krocích vedoucích ke zrovnoprávnění rodiny
- P II Přehled rad pro rodiče
- P III 12 klíčů k důsledné výchově
- P IV Ukázka přepisu rozhovorů

PŘÍLOHA P I: PROGRAMOVÉ PROHLÁŠENÍ O KROCÍCH VEDOUCÍCH KE ZROVNOPRÁVNĚNÍ RODINY

- ⊗ Není nic důležitějšího než vychovat zdravé a šťastné děti.
- ⊗ Nikdo nedokáže – a ani by neměl – vychovávat děti sám. Všichni k tomu potřebujeme pomoc ostatních lidí.
- ⊗ Potřebujeme společnost, která bude přihlížet k potřebám rodičů a finančně je bude podporovat. Na oplátku můžeme nabídnout zdravé a společnosti prospěšné občany.
- ⊗ O děti se můžeme nejlépe postarat tak, že se více postaráme o jejich rodiče.
- ⊗ Svým dětem pomůžeme tím, že nebudeme mít přeplněný denní program – ani my, ani naše děti.
- ⊗ Rodiče jsou za své děti odpovědni: proto v jejich přítomnosti nebudou kouřit, zapnou jim v autě bezpečnostní pásy, budou je chránit před špatným zacházením. Děti nejsou majetek.
- ⊗ Usilujeme o to, aby děti mohly zůstat dětmi co nejdéle.
- ⊗ Usilujeme také o to, aby mezi dětmi a dospělými vzrostly pozitivní kontakty. To znamená, že přestaneme děti bít, budeme bojovat proti jejich sexuálnímu zneužívání, budeme lidem ukazovat, jak mohou se svými dětmi jednat lépe.
- ⊗ Staňme se mladším lidem rádci, pomáhejme mladým rodičům s výchovou dětí a mladých lidí, aby se na břemenu výchovy podílelo kromě přetížené nukleární rodiny i něco, co jsme tu už dlouho neměli – opravdové společenství.
- ⊗ Na pracovištích se musí na potřeby rodiny brát ohled a tato skutečnost musí mít oporu v legislativě. Otcové a matky musí mít možnost přizpůsobit svou pracovní aktivitu potřebám rodiny místo toho, aby volili: buď zaměstnání, nebo rodina.
- ⊗ Do pojmu „rodina“ musíme zahrnout všechny lidi – svobodné, homosexuály, bezdětné, rozvedené, staré lidi, lidi s kriminální minulostí, utečence, podnikatele i dospívající bez domova.

PŘÍLOHA P II: PŘEHLED RAD PRO RODIČE

- ⊗ Buďte v první linii. Buďte bojovníky za lásku, něžnými kroky, chápavými a neústupnými.
- ⊗ Nenechávejte děti dělat všechno. Dejte jim orientační body, ideály.
- ⊗ Vy nejste kamarádi svých dětí. Nehrajte si na mladé, uvědomujte si rozdíly mezi generacemi.
- ⊗ Nestydte se za to, že uznáváte tradiční hodnoty, jako je snaha, úcta, tolerance, poctivost, upřímnost a věrnost.
- ⊗ Věnujte dětem čas. Nerozptylujte se jinde.
- ⊗ Věnujte péči svému chování doma – děti si vás berou za vzor, za příklad.
- ⊗ Každé dítě je jedinečné – mějte ho rádi pro jeho odlišnost. Děti jsou důležitější než kariéra.
- ⊗ Snažte se být s dětmi co možná nejvíc, jinak budou vystaveny nejružnějším vlivům.
- ⊗ Když si budete dospívajících dětí neustále všimát, včas zaznamenáte znepokojivá znamení.
- ⊗ Pokud vám dělá potíže si s dítětem promluvit, můžete slova nahradit něžným gestem.
- ⊗ Dřív než s dětmi poběžíte k psychologovi, poskytněte jim svou ochranu, něhu a buďte s nimi.
- ⊗ Naučte se dospívající dítě poslouchat a nepřerušovat ho, jakmile otevře ústa – i ono vás pak vyslechne.
- ⊗ Vytvořte doma prostor pro ticho. Uvidíte, jak se děti budou rozvíjet. Přísně dohlížejte na to, kolik času tráví u televize, videoher nebo na internetu.
- ⊗ Pro děti si vždy najděte čas, aby se na vás mohly kdykoli obrátit a nemusely se bát, že vás vyruší.
- ⊗ Důvěřujte svým mladým. Tak k vám budou mít důvěru i oni a osvojí si smysl pro povinnost.

- ⊗ Buďte jako rodiče pevní a mějte mezi sebou pevný partnerský vztah – tím děti připravíte na krásné dobrodružství života a lásky. Pokud jste rozvedení, ujistěte děti o tom, že věrná láska může existovat.
- ⊗ Navzdory neshodám mezi vámi se chovejte tak, aby ve vás měly děti jistotu.
- ⊗ Vypěstujte v nich smysl pro plnění povinností, protože ten člověku dává svobodu a umožňuje mu být sám sobě pánem.
- ⊗ Snažte se, aby vaše slova nebyla v rozporu s vašimi činy. Jedině tak vás bude mladý člověk uznávat. Vaše slova musí ladit s vaším jednáním.
- ⊗ Nejste supermani ani hrdinové – měli byste vědět, že vaše nedokonalost děti uklidňuje.
- ⊗ Naučte je, že úspěch není věcí peněz.
- ⊗ Nebojte se dítě potrestat, ale měli byste vědět, že přijme jen spravedlivý trest. Postih nikdy nesmí dítě ponížit.

Gilbert (2009, s. 90-91)

PŘÍLOHA P III: 12 KLÍČŮ K DŮSLEDNÉ VÝCHOVĚ

- ⊗ Nikdy nedávejte na vybranou, je-li třeba omezení!
- ⊗ Pokud dnes o poslušnosti diskutujete, budete o ni zítra prosit!
- ⊗ Dobrá příprava dětí vede k tvorbě správných návyků.
- ⊗ Pokud stojí za to pravidla mít, stojí za to trvat na jejich dodržování!
- ⊗ Chování, jemuž je třeba naučit, vyžaduje výuku!
- ⊗ Návčik dnes přináší dobrý výkon zítra!
- ⊗ Svoboda neznámá dělat si, co chci. Je to dělat, co je správné, bez dohledu.
- ⊗ Odpovědné rozhodování patří do odpovědných rukou!
- ⊗ Výchova jde nejlépe od srdce, nikoli od ruky.
- ⊗ Pozor na domýšlivost přestrojenou za sebeúctu!
- ⊗ Nejlepším řešením je prevence.
- ⊗ Dobrá výchova není možná bez velkého odhodlání.

Morrish (2009, s. 134-135)

PŘÍLOHA P IV: UKÁZKA PŘEPISU ROZHovorŮ

Respondent č. 2 (R2)

1. Obecné údaje o respondentovi a jeho vztahu k výchově

**T: Dobrý den, jsem moc ráda, že jste ochotna podílet se na výzkumu diplomové práce týkající se výchovné funkce současné rodiny. Do-
volte mi na úvod otázku, kolik je Vám let? Kolik máte dětí a
v jakém jsou věku?**

R2: Dobrý den, já jsem vcelku taky ráda, takové téma mě zajímá a hlavně jsem zvědavá na Vaše závěry. Já mám na výchovu jasný a striktní názor, tak uvidíme, jestli si budeme rozumět. Tak abych se vrátila k Vaší otázce, bude mně 46. Dvě děti už mám dospělé, počkejte, 24 a 20 let mají, ty už žijí vlastní život a nejmladšímu je deset. Chodí do páté třídy, tak s tím si ještě užiju.

T: Jaká je Vaše úroveň dosaženého vzdělání a co teď děláte, kde pracujete?

R2: Jsem bakalář. Pracuju v sociální sféře jako sociální pracovníce.

T: Jaký je Váš rodinný stav? Mají Vaše děti oba rodiče? Mají vzor matky i otce?

R2: Víte, ono je to problematické, moc se mi o tom nechce mluvit. Ale pro Vaše účely (.). Teď to bude čtyři roky, co manžel zemřel, autonehoda, víc bych to nerozváděla. Takže starší děti tatínka měly no a to mladší, to víte, zůstali jsme sice spolu sami, ale nejstarší syn za náma jezdí skoro každý víkend, takže by se dalo říct, že ten supluje roli chlapa v rodině, no a já sama jsem z početné rodiny, bylo nás šest dětí, takže čtyři strýcové jsou snad pro syna dostatečným vzorem.

T: Jste věřící nebo nevěřící? Myslíte si, že má víra na výchovu vliv?

R2: Za tuto otázku moc díky. Já si totiž myslím, že víra je ve výchově strašně důležitá. Nevím sice jak ostatní náboženství, ale já jako křesťanka to tak vidím. Děti jsou taky ve víře vychovávány a doufám, že jim to zůstane. Přece se vám musí líp vychovávat

k tomu, v co věříte. Pravda, sice to záleží na každém rodiči, jakým způsobem dítě povede, ale u nás se vychovává opravdu přísnějc, než jak to vidím u jiných. Aby ste si ale nemyslela, že jsem nějaká krutá matka, to ne. Ale to by Vám musely říct moje děti, jaká jsem.

T: Abychom vyloučili určitou patologii nebo klinický obraz rodiny - můžeme u Vás samotných jakožto rodičů vyloučit duševní nemoci, závažný záznam v rejstříku trestů a kontakt s policií, vážné tělesné nemoci, alkoholismus, závislost na drogách, na automatech a jiné závažné závislosti?

R2: Ano ano, s tím v naší rodině naštěstí neválčíme.

T: Jak vy osobně vnímáte svou funkci výchovy z pohledu rodiče a jak výchovnou funkci školy? Jak vidíte učitele a jeho roli na poli výchovy?

R2: Víte, já zastávám názor, že vychovávat mají rodiče. U nás to tak vždycky bylo a je, já bych se styděla poslat své dítě někam, kdybych věděla, že není vychované. Škola má sice v tomto směru taky nějaké možnosti, ale vůbec jí nezávidím. Dyť já mám na starosti výchovu jednoho, ale ve škole je jich třeba i třicet v třídě. Prostě si myslím, že rodiče se musí spoléhat sami na sebe. Je mně ale jasné, že hodně velká část rodičů to tak nemá. Učitele vidím spíš jako vzdělavatele a ne vychovatele.

T: Co považuje ve výchově svých dětí za nejdůležitější, na co kladete důraz?

R2: Tak to Vám povím naprosto přesně. Po svých dětech jsem vždycky vyžadovala dodržování pravidel, které sme si stanovili. Myslím si, že pro dítě je nejdůležitější určitý řád. Volnost dítěte vymezuje právě řád.

T: Naopak co podle Vás není výchovně tak podstatné (např. ve srovnání s dobou, kdy jste vy sama byla vychovávána?)

R2: Zas abych byla přísná za každou cenu, to nee. Děti prostě sami ví, co si můžou dovolit a čím už překročili moji trpělivost a za co teda můžou čekat trest. Moje maminka nás totiž vychovávala v duchu silně autoritářském nebo jak bych to nazvala, nemohli jsme

o ničem velice diskutovat, jinak to ani nešlo, když nás bylo tolik.

T: Dovolte mi otázku, máte s Vašimi dětmi nějaké výchovné problémy? Nebo mají děti kázeňské problémy ve škole? Jestli ano - co si myslíte, že je příčinou?

R2: No tak to víte, že se vždycky něco najde. Se staršíma dětma sme si užili daleko víc, nejstarší syn je paličatý po mně, taky má svou hlavu. Takže chtít po něm, aby dodržoval moje pravidla byl často boj s větrnými mlýnami. Nějaké skopičiny sem tam byly, ale nic vážného, v tomto sme měli štěstí. S mladší dcerou sme měli trošku problémy když šla do puberty, myslím že okolo třinácti, kdy s kamarádkama kradly v obchodě. Ale to sme taky bez problémů vyřešili a nic zásadnějšího mě už nenapadá. Nejmladšímu to zatím ve škole jde, jak známkově, tak s chováním. Je to takový můj benjamínek.

2. *Výchova obecně – úvodní otázky*

T: Myslíte si, že podoba rodiny se mění? Jak a proč tomu tak tedy je?

R2: Já si nemyslím, že by se něco extrémně měnilo. Rodina je rodina, ale je pravda, že největší změny vidím v soužití dnešních mladých. Já si nedokážu představit, že bysme měli děti, vychovávali je a nebyli s manželem svoji. Děti potřebují jistotu, zázemí. No a o velké rozvodovosti ani nemluví - to je kapitola sama o sobě. A právě tady vidím strašně velký význam víry - Češi jsou z většiny ateisté, tak čemu se pak divíme. (.) Jinak nevím, v čem by se podoba rodiny změnila. Možná že už není tak časté, aby žilo víc rodin, teda generací pohromadě. Každý chce mít to svoje.

T: Mění se taky role - funkce rodiny, především funkce výchovná?

R2: Tak do této problematiky tak nevidím, ale z mého pohledu asi jo. Tak jak všechno, protože doba jde taky dopředu. Už jenom když si vezmeme tu techniku - co za nás všechno nebylo. My jsme si jako děti hráli venku, teď sedí spíš všichni za počítačem, nevím. Sice já osobně se snažím, aby Kuba (pozn. T - nejmladší syn) měl dost vyžití a pohybu. Teď mě napadá, že třeba co se týká zajištění ro-

diny, hodně se vyrovnávají síly mezi manžely. I matka se dokáže finančně postarat o rodinu. Takže bych viděla změnu v rozdělení rolí. No a co se týká výchovy - já si právě nemyslím, že by nějaké extrémní změny byly. Já už jsem totiž babička, mám malou vnučku, no a když vidím, jak ji vychovávají - hodně podobně jako byla a je moje výchova. Takže spíš je to tak, že výchova se v uvozovkách dědí. Akorát máme jiné prostředky a možnosti, třeba internet, ipody a tak.

T: Jak vnímáte výchovu současných rodičů z Vašeho úhlu pohledu, tedy z pohledu rodiče? Jakým směrem se výchova podle Vás ubírá? Jsou podle Vás dnešní děti „vychované“?

R2: Je teda pravda, že já svoje úvahy vztahuju na sebe a svou výchovu. Nějak moc nevím, jak si vedou ostatní rodiče. Ale myslím si, že si nemůžou na své děti stěžovat, že jsou nevychované. Protože to je jen a jen jejich zásluha. Hlavní je vychovávat zavčas, protože až si rodiče vzpomenou, už může být pozdě. No a ono to zase tak pokračuje - jak byly vychovávány děti, budou jednou vychovávat i ony a tak dále. Ale opravdu bych to neviděla tak černě. My jsme taky nebyli svatí, já si na dnešní děti zas tak nestěžuju.

T: Je něco, co byste ostatním rodičům vytkla, nebo jste se stavem rodinné výchovy naprosto spokojená?

R2: Mně osobně se moc nelíbí, když se rodiče ve výchově odvolávají na nějaké partnerství, na demokracii. Prosím Vás jaká demokracie? Ta ve výchově není možná. A znovu říkám, chce to řád.

T: Jak vnímáte tvrzení, že současná rodina prochází krizí a zvláště pak výchova dnešních dětí? Je to pravda nebo máte jiný názor a proč?

R2: No jak říkám. Já nevím, proč by zrovna dnešní výchova měla být v krizi, když už totiž, tak krize byla už dávno, výchova za minulého režimu taky nebyla nic moc.

T: Co by podle Vás mohlo rodičům pomoci?

R2: Podívejte, mně nejvíc na české politice vadí její vztah k rodině. Samozřejmě že každé dítě něco stojí a to čím dál víc, pokud stát nebude rodiny s dětmi víc podporovat, pak se nemůže divit tomu, že tak rapidně klesá míra porodnosti. Takže bych rodinu podporovala a propagovala víc z tohoto hlediska, různými privilegii. Zas aby nenastal paradox, že lidi budou mít děti jako smetí, ale nebudou se o ně už řádně starat. Ale to u nás nehrozí.

3. Hlavní otázky

T: Co si myslíte o stylech výchovy, který je pro dítě nejprínosnější? Který ze stylů (autoritativní, demokratický, liberální) asi čeští rodiče nejvíce uplatňují? Který styl je užíván ve vaší rodině?

R2: Tady si myslím, že je jeden velký kámen úrazu. Já osobně absolutně nechápu nějaký styl demokratický. O čem chcete s dětma diskutovat? Vy jste ten, kdo to vede. Takže spíš styl nějaký striktnější, ale ne ve stylu že vy jste pán a ostatní otroci. Děti zkrátka musí vědět, kdo to řídí. No a o liberálnosti už vůbec nediskutuju. To je poslední dobou nešvar v českých rodinách. Ono to zní hezky, necháme dítě volnosti, ale toto nemůže fungovat. Možná naučíte o něco větší samostatnosti, ale děti nemají ten řád, který já tady tak propaguju.

T: Co si myslíte o rodičovské jednotnosti - je důležitá ve výchově nebo je lepší, aby na výchovu dítěte bylo nahlíženo různými pohledy a názory? Jak je to s jednotností u vás?

R2: Tak asi není úplně špatné, když dítě může jít jednou za jedním a podruhé za druhým rodičem, protože ví, co si u kterého může dovolit, co jak který hlásá. Ale ve výsledku může být takové dítě zmatené. Ideální je určitě to, aby rodiče byli jednotní, ale na tom podle mě výchova až tak nestojí a nepadá. U nás to bylo tak napůl, hodně jsme se s manželem rozcházel v některých věcech, já byla vždycky ta přísnější, ale v těch hlavních věcech, tak na ty jsme si sedli a dohodli se, co jak bude.

T: Myslíte si, že čeští rodičové vychovávají také příkladem, že jsou pro děti vzorem? Vidí ve Vás samotných děti vzor? Jak toho docílit?

R2: Já si myslím, že děti si to často neuvědomují. Že dokud nevyrostou, mají ve Vás vzor jakoby povinný, ale jak vyrostou, sami si přijdou na to, kdo jste a snaží se kolikrát jít ve Vašich stopách. Aspoň tak je to u nás. Nevím, jestli jsou dnešní rodiče tím nejlepším vzorem, ale nikdo není dokonalý a znám spoustu rodičů, kteří se snaží udělat všechno pro to, aby byli čítankovými. Ono intuice taky není k zahození, v příručkách není všechno. Vzorem by měl být člověk ze své přirozenosti, ne z donucení, ne z přetvářky. To je opravdu v člověku.

T: Vidíte nějaké změny v preferenci hodnot současné rodiny, např. když srovnáte hodnoty své rodiny nyní a hodnoty rodiny z vlastního dětství, nebo obecně? Jsou děti vychovávány k hodnotám - a jakým?

R2: Jak už víte, já jsem své děti vždycky vedla k hodnotám víry. V každé rodině se asi uznává něco jiného. A něco jiného se uznává celkově ve společnosti. Potom je pro naše děti opravdu těžké, když je vedou v rodině k něčemu, ve škole k druhému a v televizi vidí hlásat to třetí. Pro mě je důležitá úcta, do jisté míry poslušnost. Jasně že o zdraví ani nemluví. Tak jako styl výchovy asi po rodičích přebíráme i hodnotový systém. Ale pod tlakem ostatních si ho možná poupravujeme. My jsme nikdy neměli financí nazbyt, určitě jsou důležité pro přežití a určitý standard, ale tuto hodnotu dětem moc nevštěpuju.

T: Myslíte si, že jsou dnešní děti mravné?

R2: Mravné? To zní zvláštně (.). Jsou vychované? Zní to podobně. Já myslím, že jakž takž ano, žádná sláva, ale znovu říkám, my jsme nebyli jako děti lepší.

T: Jsou dnešní rodiče vytížení tak, že nemají čas na své děti? Myslíte si, že se věnují dostatečně svým dětem? Co popřípadě stojí za nedostatkem času?

R2: Já si to nemyslím. Nesouhlasím s Vámi, že by rodiče neměli čas nebo že by ho dětem nevěnovali. Vidím to na synovi a snaše, jak se starají o vnučku. Sice těžko říct, je ještě malá, ale i tak. Zaměstnání zabere vždycky hodně času, ale tomu tak bylo vždycky. Možná, že dřív to s časem bylo ještě horší, to se rodiče dřeli na poli do úmoru. Já přijdu z práce taky často unavená tak, že s nejmladším toho moc nestihnu. Ale o víkendech si to vždycky vy- nahradíme.

T: Jak mají podle Vás nakládat rodiče s volným časem svým a svých dětí? Do jaké míry a jakým způsobem tráví společně volný čas (mám na mysli především večery, víkendy a prázdniny)? Jak je tomu u vás?

R2: To víte, že kolikrát trávíme svůj volný čas každý po svém. Já odpočinkem a pak hlavně úklidem domácnosti, ale ten asi nemůžu počítat do volného času co. Nejmladší syn má kamarády, se kterými je buď u nás, u nich, nebo někde poblíž. Večer když je něco v televizi, tak si spolu povykládáme, probereme den, starosti a povinnosti. Že by rodiče s dětma čas netrávili si nemyslím. Jen možná současní rodiče myslí víc na sebe ve srovnání se svými rodiči, a to není podle mě nic špatného. Líbil se mi citát: Šťastné jsou ty děti, kteří mají šťastné rodiče. A podle toho bysme měli jednat. Navíc v dnešní době je daleko víc možností, jak čas využívat, dělat to, co nás baví, a to i celá rodina pohromadě.

T: Myslíte si, že problematika autority ovlivňuje výchovu českých rodičů - jsou současné děti vychovávány k respektu autority, snaží se být rodiče autoritou? Respektují Vás děti jako autoritu?

R2: Všechno se vším souvisí. Už jsme se bavili o vzorech, stylech výchovy, to samé je s autoritou. Výchova ke vzoru nebo k autoritě (.). Zase je to o konkrétní osobnosti daného rodiče. Ale podle mě to bez autority ve výchově nejde, proto odsuzuju nějakou demokracii a volnost, to podle mě autoritu podrývá. Českým rodičům se podle mě vzhlížení k rodiči jako k autoritě přestává dařit. Snad jsem výjimkou a moje děti ve mně autoritu vidí.

T: Jak je to podle Vás s prarodiči a jejich úlohou na poli výchovy? Stýkají se Vaše děti s prarodiči? Jakou dobu spolu tráví, jak silné a uspokojivé jsou jejich vzájemné vztahy?

R2: Tak moji rodiče k nám sice tak často nejezdí, protože bydlí dál, spíš jezdíme na návštěvy my, ale aspoň tak. Oni mají vnoučat požehnaně, takže o nějakém jednotlivém rozmazlování nemůže být řeč. Prarodiče podle mého názoru nejsou od toho, aby své vnoučata nějak silně vychovávali. Spíš se s nima potěšili, pomazlili. Rozdíl ale je, když rodiče nefungují tak, jak mají, pak by asi prarodiče měli zasáhnout. Jako nějaká záchranná brzda.

4. Navazující otázky

T: V neposlední řadě se zabýváme možnými chybami, kterých se rodiče ve výchově dopouštějí. V jakém směru mohou rodiče často selhávat? Našli byste nějaký důvod, příčinu selhávání? A v čem se tedy mohou čeští rodiče polepšit?

R2: Opět a zase, já nepřestanu apelovat na určitý řád, pravidla, které rodiče musí svým dětem stanovit. Bez nich nejde žádná řádná výchova. Tady zkrátka vidím největší pochybení rodičů. Když dětem všechno dovolí, pak se nemůžou ničemu divit. A takové výchovné naplácání taky není na škodu. Dítě nesmí mít pocit, že ať udělá cokoli, nic se mu nestane.

T: V čem byste se Vy sama chtěla zlepšit, čeho se ve výchově vyvarovat?

R2: Víte, že ani nevím? Touto otázkou jste mě rozesmála. V pětáctýřiceti přemýšlet nad tím, v čem se výchovně zlepšit (.) Snad u vnoučat. Já bych se vyvarovala snad jenom toho, aby ve mně mé děti neviděli opravdu tak přísného rodiče, ale věděli, že všechno je pro jejich dobro. Jenomže to pochopí, až mají sami děti, jako teď nejstarší syn.

5. Ukončovací otázky

T: Na závěr rozhovoru mi dovoluňte se opět zeptat - prochází tedy podle Vás současná rodina opravdu krizí a zvláště pak výchova dnešních dětí? Jak vidíte stav výchovy do budoucna?

R2: Takže já se taky budu opakovat. Když už mluvíme o krizi, tak nejenom o té současné. Krize ve výchově tu byly vždycky, to já vím. Neviděla bych budoucnost tak černě, jestliže my sami jsme dobře vychovali, nemusíme se ničeho bát, děti budou pokračovat v našich šlépějích.

T: Co byste českým rodičům poradila nebo popřála?

R2: Poradila bych, ať se nebojí svému dítěti něco zakázat, vytýkat, nějak ho ztrestat a dát mu pevné mantinely. Takové dítě se vám jednou odvděčí a řekne: „Mami, děkuju, že jsi mě tak vychovala, já jsem to potřeboval, potřebovala“.

Respondent č. 4 (R4)

1. Obecné údaje o respondentovi a jeho vztahu k výchově

T: Dobrý den, jsem moc ráda, že jste ochotna podílet se na výzkumu diplomové práce týkající se výchovné funkce současné rodiny. Dovoluňte mi na úvod otázku, kolik je Vám let a jak dlouhá je Vaše praxe pedagoga? Vy sama jste také rodičem? Kolik tedy máte dětí a v jakém jsou věku?

R4: Dobrý den, jsem ráda, že můžu pomoci. Navíc to беру jako zpečetění a určitou smysluplnost. Takže letos budu mít třicet, máme malou osmiměsíční holčičku. Momentálně jsem na mateřské, po škole jsem odučila tři roky. Pak jsem kvůli stěhování přijala nové místo, sice už ne jako pedagog, ale v kanceláři, pracuju na projektech, ale zůstala jsem stejně ve škole a školství a s dětmi jsem tak byla pořád ve styku.

T: Jaká je Vaše úroveň dosaženého vzdělání?

R4: Mám magistra.

T: Jaký je Váš rodinný stav? Má tedy Vaše dítě oba rodiče? Má vzor matky i otce?

R4: Jsem tři roky vdaná, zatím šťastně, s manželem navíc stavíme dům. Malá má zatím spokojeného tátu a spokojenou mámu.

T: Jste věřící nebo nevěřící? Myslíte si, že má víra na výchovu vliv?

R4: Ano, jsem věřící a myslím si, že to, jakým způsobem je člověk vychováván, jej ovlivňuje ve všech oblastech jeho života, tedy i ve výchově svých dětí.

T: Abychom vyloučili určitou patologii nebo klinický obraz rodiny – můžeme u Vás samotných jakožto rodičů a pedagogů vyloučit duševní nemoci, závažný záznam v rejstříku trestů a kontakt s policií, vážné tělesné nemoci, alkoholismus, závislost na drogách, na automatech a jiné závažné závislosti?

R4: Určitě.

T: Jak vy osobně vnímáte rodinnou funkci výchovy a jak výchovnou funkci školy z pohledu rodiče a pedagoga? Jak vidíte učitele a jeho roli na poli výchovy?

R4: Výchovná funkce rodiny je základ. Pokud vám do školy nastoupí dítě, na kterém se podepsala výchova rozvedených rodičů, kteří se neustále dohadují, nebo výchova matky samoživitelky s přítelem ve výkonu trestu, bohužel výchovná funkce školy toho už moc nedožene. V takových případech to má učitel velmi složité a jeho výchova ve škole bude taková mravenčí práce, která nemá konce.

T: Co považuje ve výchově svého dítěte i dětí ostatních za nejdůležitější, na co kladete důraz?

R4: Lucinka je zatím malá, takže výchovně ještě tolik nepůsobíme, ale mám jasnou představu, jak budu vychovávat, snad se mi to podaří. Určitě já budu ta přísnější, manžel malou rozmazluje víc už teď. Určitá přísnost a autorita, důslednost, ale také vstřícnost a láska, tyto a milion dalších vlastností bude naše výchova obsahovat.

T: Naopak co podle Vás není výchovně tak podstatné (např. ve srovnání s dobou, kdy jste vy sama byla vychovávána?)

R4: Tak například mě napadá způsob režimu. Pro děti je režim velmi důležitý, ale musí se týkat opravdu podstatných věcí. Já třeba nejsem zastáncem režimu stylu, je sobota, musíme uklízet. Zkrátka když je potřeba úklid, tak se udělá, dítě požádám o pomoc a ono poslechne. Určitě ale rodič nemůže vyžadovat poslušnost za každou

cenu. Musí si ale ohlídat, aby v těch opravdu podstatných situacích dítě poslechlo.

T: Dovolte mi otázku, Vaše dcerka Vám jistě zatím dělá jenom radost. Ale co ostatní děti, např. ve škole - co si myslíte, že stojí za jejich výchovnými, kázeňskými problémy?

R4: Za většinou jejich řádění podle mě stojí nějaký problém, který ale nejčastěji vychází z rodiny. Děti problém často řeší dalším problémem, ventilují se jinde. Pedagog by asi měl mít povědomí o životě každého žáčka, ale v praxi to není dost dobře možné.

2. *Výchova obecně – úvodní otázky*

T: Myslíte si, že podoba rodiny se mění? Jak a proč tomu tak tedy je?

R4: Podoba rodiny se určitě mění, je to dáno dobou, v jaké žijeme.

T: Mění se taky role - funkce rodiny, především funkce výchovná?

R4: Funkce výchovná se nemění, alespoň podle mého názoru, i když na to mnozí rodiče zapominají. Obecné principy výchovy totiž budou platné vždycky, ať už se změní cokoli jiného.

T: Jak vnímáte výchovu současných rodičů z Vašeho úhlu pohledu, tedy z pohledu pedagoga? Jakým směrem se výchova podle Vás ubírá? Jsou podle Vás dnešní děti „vychované“? Co stojí nejčastěji za výchovnými problémy dětí ve škole?

R4: Je to u každého individuální, jsou děti vychované i nevychované, za jejich výchovnými problémy se obvykle skrývá nějaký problém v rodině, to už jsem vlastně říkala. Tak třeba neúplná rodina, jedináček, nadbytek nebo naopak nedostatek peněz, málo času rodičů a nedůsledná výchova a tak dále, to všechno má na dítě ohromný vliv. Přikláním se ale spíše k názoru, že dnešní děti nejsou vychované - neumí zdravit, nadávají, nejsou vedeni k povinnostem, které mají plnit, myslí si, že jsou mistři světa.

T: Je něco, co byste rodičům vytkla, nebo jste se stavem rodinné výchovy naprosto spokojená?

R4: Rodiče jsou příliš liberální, dávají jim příliš svobody, všechno jim dovolí, děti pak nemají hranice, a to je zásadní problém.

T: Jak vnímáte tvrzení, že současná rodina prochází krizí a zvláště pak výchova dnešních dětí? Je to pravda nebo máte jiný názor a proč?

R4: Krizí procházíme občas všichni a všechno, to bych neviděla zase tak černě. Ale pravdou zůstává, že děti jsou podle mě vychované míň.

T: Co by podle Vás mohlo rodičům pomoci?

R4: Pomoc ze strany státu. Podpora rodin, zkrácený úvazek pro matky dětí, nekrátit výplaty a nezdrazovat věci v obchodech, zajistit práci pro všechny, kteří chtějí pracovat, prostě vytvořit pro rodinu podmínky k životu.

3. Hlavní otázky

T: Co si myslíte o stylech výchovy, který je pro dítě nejprínosnější? Který ze stylů (autoritativní, demokratický, liberální) asi čeští rodiče nejvíce uplatňují? Který styl je užíván ve vaší rodině a který u Vašich žáků?

R4: Jak už jsem řekla, v dnešní době je uplatňován liberální přístup k výchově, já osobně bych dala přednost autoritativně-demokratickému.

T: Co si myslíte o rodičovské jednotnosti - je důležitá ve výchově nebo je lepší, aby na výchovu dítěte bylo nahlíženo různými pohledy a názory? Jak je to s jednotností u vás?

R4: Tak to máte těžké, i když jsou rodiče jednotní, nemusí být jejich názory správné. A potom ta jednotnost stejně narazí někde venku, s názory jiných, především pedagogů. My nemůžeme rodičům říkat, co mají dělat, ale někdy je to hodně těžké, když vidíte, že to, co rodiče dělají, není správné. Jak se říká, víc hlav víc ví,

i ve výchově může být víc úhlů pohledu, důležité je, aby se rodiče dohodli a souhlasili oba dva.

T: Myslíte si, že čeští rodičové vychovávají také příkladem, že jsou pro děti vzorem? Jak toho docílit?

R4: Tak děti se od rodičů učí. Učí se to, co doma vidí. Ale jak říkám, nemusí to být jenom to dobré. Z tohoto pramení hodně problémů. Rodiče jsou pro děti vzorem, ale bohužel někdy i špatným. Spíš bych se ptala kolikrát rodičů, kdo vychovával je.

T: Vidíte nějaké změny v preferenci hodnot současné rodiny, např. když srovnáte hodnoty své rodiny nyní a hodnoty rodiny z vlastního dětství, nebo obecně? Jsou děti vychovávány k hodnotám – a jakým?

R4: Mě mrzí, jak se děti často chovají. Jsou sobecké, kopou samy za sebe, neberou na druhé ohledy, jsou totiž vedeni k individualismu. To je aspoň můj názor. Takže nějaká spolupráce je kolikrát hodně těžká. Ale spolupráci a mezilidským vztahům se dá naučit hodně ve škole, toto naštěstí není až takový problém. Jinak, každá rodina je nastavena asi trochu jinak, těžko zevšeobecňovat. Já budu svým dětem určitě vštěpovat hodnotu lásky, sounáležitosti, starosti o druhé, péči o své zdraví a budu je vychovávat ve víře, o tom jsem přesvědčená.

T: Myslíte si, že jsou dnešní děti mravné?

R4: Otázka mravnosti je diskutabilní. Mám sto chutí odpovědět ne, ale nedá mi to. Možná že jsou dnešní děti méně vychované, ale s mravností bych to neviděla tak černě.

T: Jsou dnešní rodiče vytížení tak, že nemají čas na své děti? Myslíte si, že se věnují dostatečně svým dětem? Co popřípadě stojí za nedostatkem času?

R4: Určitě by si čas našli, kdyby přehodnotili své priority. Bohužel dnešní doba vyžaduje dělat všechno, co dělají ostatní, a na děti už nezbývá čas.

T: Jak mají podle Vás nakládat rodiče s volným časem svým a svých dětí? Do jaké míry a jakým způsobem tráví společně volný čas (mám na mysli především večery, víkendy a prázdniny)? Jak je tomu u vás?

R4: Především musí být rádi za každou strávenou chvíli se svými dětmi, neodsouvat nic na pozdější dobu, prožívat společné chvíle teď a tady, v přítomnosti, aby se nestalo, že za pár let až děti vyrostou, si rodiče budou vyčítat promarněná léta, kdy prostě nebyl čas, a musely se dělat jiné věci.

T: Myslíte si, že problematika autority ovlivňuje výchovu českých rodičů - jsou současné děti vychovávány k respektu autority, snaží se být rodiče autoritou? Respektují Vás děti jako autoritu?

R4: Autorita je velmi důležitá. Tady mají rodiče velký úkol a často i dluh. Když nebudou oni vést své děti k respektování druhých a především pak autority doma, potom nebudou děti respektovat ani autoritu ve škole. To je pro nás učitele velmi těžké. Jak přimět žáka k neodmlouvání, k plnění úkolů a jiného, když to v něm není zakořeněno? Když jsem ještě učila, s autoritou jsem velmi bojovala. Tu si totiž nemůžete vynutit, děti to vycítí. Musí vás respektovat samy od sebe.

T: Jak je to podle Vás s prarodiči a jejich úlohou na poli výchovy? Stýkají se děti s prarodiči? Jakou dobu spolu tráví, jak silné a uspokojujivé jsou jejich vzájemné vztahy?

R4: Neumím posoudit, protože nevidím do ostatních rodin, nevím jaké mají děti vztahy s rodiči, natož pak s prarodiči. Ale myslím si, že jim chybí důslednost. Jinak prarodiče mohou dětem jak prospět, tak i ublížit. Těžko posoudit.

4. Navazující otázky

T: V neposlední řadě se zabýváme možnými chybami, kterých se rodiče ve výchově dopouštějí. V jakém směru mohou rodiče často selhávat? Našla byste nějaký důvod, příčinu selhávání? A v čem se tedy mohou čeští rodiče polepšit?

R4: Mnozí rodiče podle mě hřeší na tom, že oni sami ani nevychoávají, děti se vychovávají samy. Nechají je růst jako dříví v lese a děti kolikrát řeší takové věci, že byste se až divila. Prostě oni mají být samy dětmi a ne suplovat vlastní rodiče. Já si zkrátka myslím, že dnešní děti nejsou tolik vychované proto, že se jim rodiče nevěnují.

T: V čem byste se Vy sama chtěla zlepšit, čeho se ve výchově vyvarovat?

R4: Já zatím nevím o žádných pochybeních, doufám, že všechno to, co jsem dneska před Vámi kritizovala, nikdy sama dělat nebudu.

5. Ukončovací otázky

T: Na závěr rozhovoru mi dovoluňte se opět zeptat - prochází tedy podle Vás současná rodina opravdu krizí a zvláště pak výchova dnešních dětí? Jak vidíte stav výchovy do budoucna?

R4: Mrazí mě z míry rozvodovosti a jsem zvědavá, jaký bude tento trend do budoucna, když už teď je téměř padesátiprocentní. Ale třeba nás budoucnost překvapí a svazky budou trvalejší, co my víme. Ale já sama za sebe vidím opravdu stav rodiny a výchovy jako kritický.

T: Co byste českým rodičům poradila nebo popřála?

R4: Poradila bych všem rodičům, aby se svým dětem víc věnovali. Oni jim to jednou vrátí.